

ISSN 2535-0358

ПОЛИТИКА И СИГУРНОСТ

POLITICS & SECURITY

ГОДИНА V • БРОЙ 2 • 2021

YEAR V • ISSUE 2 • 2021

Издание на Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив

Edition of Higher School of Security and Economics – Plovdiv

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ – *главен редактор*; акад. Димитър ДИМИТРОВ – *заместник главен редактор*; доц. д-р Людмила ДИКОВА – *научен секретар*; проф. д.п.н. Трендафил МИТЕВ; проф. д.и.н. Нина ДЮЛГЕРОВА; проф. д-р Томо БОРИСОВ; проф. д-р Михаил МИХАЙЛОВ; проф. д-р Атанас ЛЬОНДЕВ; проф. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА; проф. д-р Валентин ВАСИЛЕВ; доц. д-р Йордан БАКАЛОВ; доц. д-р Снежана ДИМИТРОВА; доц. д-р Васил ГЕОРГИЕВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ, акад. Димитър ДИМИТРОВ, проф. д.п.н. Трендафил МИТЕВ, проф. д.и.н. Нина ДЮЛГЕРОВА, проф. д-р Томо БОРИСОВ, проф. д-р Димитър РАДЕВ, проф. д-р Нели БЕНЧЕВА, проф. д.и.н. Димитър КОСТОВ, проф. д-р Атанас ЛЬОНДЕВ, проф. д-р Гарабед МИНАСЯН, проф. д-р Михаил МИХАЙЛОВ, проф. д.и.н. Димитър ЙОНЧЕВ, проф. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА, проф. д-р Валентин ВАСИЛЕВ, доц. д-р Йордан БАКАЛОВ, доц. д-р Васил ГЕОРГИЕВ, доц. д-р Блага БЛАГОЕВА, доц. д-р Снежана ДИМИТРОВА, доц. д-р Веселин ЛУКАНСКИ, доц. д-р Петър НЕНКОВ, доц. д-р Пламен СЛАВОВ, доц. д-р Кремена НИКОВСКА, проф. д-р Франсоа БЛАН (Франция), проф. д.и.н. Динара ОРЛОВА (Русия), проф. д-р Любиша МИТРОВИЧ (Сърбия), проф. Никос ГУСГУНИС (Гърция)

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Georgi MANOLOV, DPS – *Editor*; Acad. Dimitar DIMITROV, DSS – *Deputy editor*; Assoc. Prof. Lyudmila DIKOVA, PhD – *Scientific secretary*; Prof. Trendafil MITEV, DPS; Prof. Nina DYULGEROVA, DES; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Mihail MIHAYLOV, PhD; Prof. Atanas LYONDEV, PhD; Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD; Prof. Valentin VASILEV, PhD; Assoc. Prof. Yordan BAKALOV, PhD; Assoc. Prof. Snezhana DIMITROVA, PhD; Assoc. Prof. Vasil GEORGIEV, PhD

EDITORIAL BOARD

Prof. Georgi MANOLOV, DPS; Acad. Dimitar DIMITROV, DSS; Prof. Trendafil MITEV, DPS; Prof. Nina DYULGEROVA, DES; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Dimitar RADEV, PhD; Prof. Neli BENCHEVA, PhD; Prof. Dimitar KOSTOV, DES; Prof. Atanas LYONDEV, PhD; Prof. Garabed MINASYAN, PhD; Prof. Mihail MIHAYLOV, PhD; Prof. Dimitar YONCHEV, DES; Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD; Prof. Valentin VASILEV, PhD; Assoc. Prof. Yordan BAKALOV, PhD; Assoc. Prof. Vasil GEORGIEV, PhD; Assoc. Prof. Blaga BLAGOEVA, PhD; Assoc. Prof. Snezhana DIMITROVA, PhD; Assoc. Prof. Veselin LUKANSKI, PhD; Assoc. Prof. Petar NENKOV, PhD; Assoc. Prof. Plamen SLAVOV, PhD; Assoc. Prof. Kremena NIKOVSKA, PhD; Prof. François BLANC, DSS (France); Prof. Dinara ORLOVA, DES (Russia); Prof. Ljubiša MITROVIĆ, PhD (Serbia); Prof. Nikos GUSGUNIS (Greece)

Редакционният съвет и Редколегията на списанието не носят отговорност за изказаните тези и цитати на източници от различните автори.

© Списание „Политика и сигурност“, година V, брой 2, 2021

© Издание на Висшето училище по сигурност и икономика, Пловдив, 2021

© Печат и подвързия: Издателски комплекс ВУСИ, 2021

ISSN 2535-0358

СЪДЪРЖАНИЕ

Национална сигурност и обществен ред

Доц. д-р Васил Георгиев

ПРОЕКТИТЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКА ПОЛИТИЧЕСКА
И ОТБРАНИТЕЛНА ОБЩНОСТ ОТ 50-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК..... 7

Д-р Станимир Кожухаров

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ
ДО ОБЩЕСТВОТО“ В ДЕЙНОСТТА НА „ТЕРИТОРИАЛНА ПОЛИЦИЯ“ 21

Гл. ас. Йосиф Йосифов

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ЗАСТРАХОВАНЕ НА РИСКА
„ПРЕКЪСВАНЕ НА ДЕЙНОСТТА“ КАТО ЕЛЕМЕНТ
НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ В ПАНДЕМИЧНА ОБСТАНОВКА 33

Политика. Управление

Акад. Димитър В. Димитров

ВРЪЗКАТА МЕЖДУ КОРПОРАТИВИЗЪМ И ДЕМОКРАЦИЯ
В ПОСТДЕМОКРАЦИЯТА 41

Проф. д-р Валентин Василев

КРИЗИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ
НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА УПРАВЛЕНИЕТО
И РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ В ОРГАНИЗАЦИЯТА..... 52

Доц. д-р инж. Максим Алашки

ЗА МОТИВАЦИЯТА: МЕРИТОКРАЦИЯ..... 64

Д-р Любен Г. Манолов

ПОСТТОТАЛИТАРНИЯТ ПРЕХОД В БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ:

АСПЕКТИ НА ПОЛИТИКАТА И СИГУРНОСТТА (1990 – 2010 г.) 71

ИКОНОМИКА. ФИНАНСИ

Гл. ас. д-р Марин Братков

СТРАТЕГИИ ПРИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОТО ЦЕНООБРАЗУВАНЕ..... 79

Д-р Бойко Петев

КОРУПЦИОННОТО ИЗРАЗХОДВАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ –

ПРИОРИТЕТ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ 87

Д-р Мартин Димитров

ЕФЕКТИ ЗА ТУРИСТИЧЕСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ И ХЪРВАТИЯ

СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО КЪМ ERM II,

А НА СЛЕДВАЩ ЕТАП И КЪМ ЕВРОЗОНАТА 97

Д-р Бойко Петев

ОЛАФ И ЗАЩИТАТА НА ФИНАНСОВАТА СИГУРНОСТ

И ИНТЕРЕСИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....112

Лиляна Канелова

РАЗВИТИЕ НА ОСНОВНИТЕ ПРИНЦИПИ НА РЕГУЛАЦИЯ

В БАНКОВИЯ СЕКТОР НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....123

Нови книги на ИК ВУСИ

Проф. д.п.н. Георги Л. Манолов

СЕРИОЗЕН ПРИНОС В ПОЛИТИЧЕСКАТА НАУКА.....135

ИЗИСКВАНИЯ 140

CONTENTS

NATIONAL SECURITY AND PUBLIC ORDER

Assoc. Prof. Vasil Georgiev, PhD

PROJECTS FOR A EUROPEAN POLITICAL
AND DEFENSE COMMUNITY FROM THE 1950s..... 7

Stanimir Kozhuharov, PhD

APPLICATION OF THE STRATEGY „POLICE CLOSE TO THE PUBLIC“
IN THE ACTIVITY OF „TERRITORIAL POLICE“ 21

Chief Assist. Yosif Yosifov

OPPORTUNITIES OF „INTERRUPTION OF ACTIVITY“ RISK INSURANCE
AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY IN A PANDEMIC ENVIRONMENT 33

POLITICS. MANAGEMENT

Acad. Dimitar V. Dimitrov

THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATISM
AND DEMOCRACY IN THE POST-DEMOCRACY 41

Assoc. Prof. Valentin Vasilev, PhD

CRISES AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFECTIVENESS
OF THE MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL
IN THE ORGANISATION 52

Assoc. Prof. Eng. Maxim Alashki, PhD

ABOUT THE MOTIVATION: A MERITOCRACY 64

Lyuben G. Manolov, PhD

THE POST-TOTALITARIAN TRANSITION IN BULGARIA AND RUSSIA:
ASPECTS OF POLITICS AND SECURITY (1990 – 2010)..... 71

ECONOMICS. FINANCE

Chief Assist. Marin Bratkov, PhD

PSYCHOLOGICAL PRICING STRATEGIES 79

Boyko Petev, PhD

CORRUPT SPENDING OF PUBLIC FINANCES –

A PRIORITY OF NATIONAL SECURITY 87

Martin Dimitrov, PhD

EFFECTS ON THE TOURISM SECTOR IN BULGARIA AND CROATIA

AFTER THE ACCESSION TO ERM II,

AND AT THE NEXT STAGE TO THE EURO AREA 97

Boyko Petev, PhD

OLAF AND PROTECTION OF THE FINANCIAL SECURITY

AND INTERESTS OF THE EUROPEAN UNION..... 112

Lilyana Kanelova

DEVELOPMENT OF THE BASIC PRINCIPLES OF REGULATION

IN THE BANKING SECTOR OF THE EUROPEAN UNION..... 123

NEW BOOKS OF HSSE PUBLISHING COMPLEX

Prof. Georgi L. Manolov

SERIOUS CONTRIBUTION TO POLITICAL SCIENCE..... 135

REQUIREMENTS..... 142

**ПРОЕКТИТЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКА ПОЛИТИЧЕСКА
И ОТБРАНИТЕЛНА ОБЩНОСТ
ОТ 50-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК**

Васил ГЕОРГИЕВ*

**PROJECTS FOR A EUROPEAN POLITICAL
AND DEFENSE COMMUNITY FROM THE 1950S**

Vasil GEORGIEV*

Abstract: *The article examines the reasons for the failure of the two failed integration projects of Western European countries in the 50s of the twentieth century – the European Defense Community and the European (political) Community.*

Key words: *European Union, European Defense Community, EU Foreign Policy*

**НЕСИГУРНОСТТА ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ГОДИНИ
СЛЕД КРАЯ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА**

Процесът на политическо обединяване на европейския континент е едно от най-сериозните политически, икономически и кул-

* Авторът е доцент, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is an Associate Professor, Philosophy Doctor at the Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

турни предизвикателства на съвременността. Той води своето начало от период на хронична несигурност, белязал годините непосредствено след Втората световна война.

През 1946 – 1948 г. СССР успешно инсталира комунистически правителства в Източна Европа и в качеството си на победител и най-много изстрадала нация от фашизма се радва на сериозна обществена подкрепа във Франция, Италия и Гърция чрез влиятелните комунистически партии в тези държави. Това създава опасение както от политическа, така и от военна комунистическа експанзия.

В същото време „германският въпрос“ след края на Втората световна война¹ няма решение. Германия е ключов елемент от европейската отбрана – тя е най-уязвимата от съветска агресия държава, каквато, ако бъде предприета от комунистическата империя, би преминала именно през Германия. Затова, ако Германия продължи да представлява „бяло петно“ в отбраната на Запада, защитата на западните държави се изтегля прекалено много във вътрешността на континента.²

Отлагането на решението, което да включва Германия в западноевропейската отбрана, носи и допълнителни рискове. Такъв риск е създаването на неутрална Германия (възглед, който не е чужд на част от германското общество). Или още по-лошо, то (решението) би могло да доведе до преориентиране на Германия към Изтока.³ Това съвсем не представлява произволен хипотетичен сценарий, доколкото прецедентите са налице, а опасенията за продължаваща експанзия – достатъчно обосновани.

Подписването на Северноатлантическия договор на 4 април 1949 г. води до известно успокоение в западноевропейските държави благодарение на договорения ангажимент на САЩ, касаещ военната им сигурност. На практика обаче Западна Европа само печели известно време.⁴ Гаранцията за сигурността е предимно политическа, доколкото, за да сработи в действителност, европейската отбрана следва да има изградени военни и оперативни способности, които да могат реално да противостоят на евентуална съветска агресия.

Още повече, пет дни след подписването на договора (и няколко години по-рано от очакваното) СССР взривява „Изделие 501“

¹ Традиционно под „германски въпрос“ се разбира проблемът с политическото обединение на Германия през XIX век.

² **Dedman**, M. The Origins and Development of the European Union 1945-95. A history of European Integration. UK: Routledge, 1995, p. 64.

³ **Fursdon**, Edward. The European Defence Community: A History. New York: The Macmillan Press, 1980, p. 69.

⁴ **Fursdon**, Edward. Op. cit., p. 43.

– атомната бомба. Това е първият ядрен опит на Съветите и той слага край на монопола на САЩ върху ядреното оръжие. Това означава и край на стратегическото предимство на САЩ след края на Втората световна война.

В допълнение сутринта на 25 юни 1950 г. Северна Корея напада Южна и така започва войната в Корея. Това събитие усилва тревогите на европейските държави, които оценяват агресията като проява на експанзионистичната политика на СССР. Не помалко тревожно е опасението им, че намесата на САЩ в Корея ще отслаби американския ангажимент към Европа (тревоги, оказали се неоснователни, доколкото именно намесата на САЩ в Корея показва на Съветите, че САЩ са решени да реализират намерението си за сдържане на комунизма на глобално ниво).

Тези събития обаче сварват западните държави неподготвени. Общият пазар за въглища и стомана все още е във фазата си на идеен проект. Но дори и неговата реализация не създава сериозни гаранции за защита от съветска агресия, доколкото, освен че представлява икономически, а не политически проект,⁵ и има отношение към германските военни амбиции, а не към съветските.

В резултат на всичко това изграждането на отбранителните способности на западните държави в началото на 50-те години се превръща в жизнена необходимост. Освен укрепване на защитата срещу СССР, е необходимо да бъде взето решение по какъв начин да се интегрира Германия в западноевропейската общност. Това решение е в полза както на усиляването на възможностите на западните държави за противодействие на СССР, така и на ограничаването на възможността германското превъоръжаване да се насочи към реваншизъм, което още повече да подкопае западноевропейската сигурност. Интегрирането на Федерална република Германия в общата европейска отбрана е приоритет на правителството на САЩ, особено след началото на Корейската война.⁶

Два са проблемите на тази обща отбрана.

На първо място, съществува сериозен недостиг на военни части (и способности), които да могат да спрат евентуална съветска агресия.⁷

⁵ По-подробно във: **Петев**, Б. Икономическата сигурност като фактор за национална сигурност. – В: *Бизнес посоки*, бр. 1, 2021, с. 69 – 73. ISSN 2367-9247.

⁶ **Dedman**, M. Op. cit., p. 63.

⁷ Повече по въпроса във: **Иванов**, Ивайло. Последници от създаването на интегрираната командна структура на НАТО (1950 – 1953 г.). – В: *Военен журнал*, бр. 1, 2013, с. 120.

На второ място, съюзниците трябва да отговорят на въпроса по какъв начин ще се управляват ефективно и координирано тези военни способности, т.е. каква система на командване и управление ще бъде възприета от тях.

Събитията в Корея и СССР, както и нерешеният проблем с Германия налага като основен приоритет създаването на западноевропейската отбранителна способност в края на 40-те години на XX век. Към разглеждания период на практика отбранителните и оперативните способности на западноевропейските държави не гарантират необходимата сигурност срещу евентуална съветска агресия.

ПРОЕКТИ ЗА ВКЛЮЧВАНЕТО НА ФЕДЕРАЛНА РЕПУБЛИКА ГЕРМАНИЯ В ОТБРАНАТА НА ЗАПАДНА ЕВРОПА

По въпроса как да се включи Федерална република Германия в отбраната на Западна Европа подходите на различните участници в преговорите се различават. Те са продиктувани основно от опасенията на Франция и другите съседни на ФРГ държави от възраждането на германската военна мощ – въпрос, имащ отношение както към окомплектоването на военните части, така и към командната структура.

Проблемът е, че превъоръжаване на Германия в края на 40-те години означава, че германската армия ще се превърне в най-голямата западноевропейска армия, имайки предвид обстоятелството, че в този момент Франция е ангажирана с войната в Индокитай (1946 – 1949).⁸

Съветът на НАТО на сесията си от 16 – 18 септември 1950 г. приема принципно решение за създаване на интегрирана военна сила под централизирано командване, която да е способна да удържи евентуална агресия и да осигури защитата на Западна Европа.⁹

Американското предложение на държавния секретар Дийн Ачесън¹⁰ за постепенно създаване на малки германски военни формирования, инкорпорирани в по-големи формирования, осигурени от други държави, в рамките на интегрирана западноевропейска армия е отложено за разглеждане, доколкото представителите на държавите членки трябва да се консултират с правителствата.

⁸ **Blair**, A. The European Union since 1945. London: Pearson Education Limited, 2005, p. 21.

⁹ **NATO** archives. [online]. www.nato.int.

¹⁰ **Fursdon**, Edward. Op. cit., p. 82.

вата си. То обаче среща сериозната съпротива на френския представител – външния министър Робер Шуман, според когото решението за германското въоръжаване следва да се вземе след влизане в сила на ЕОВС.¹¹

На следващото заседание на Съвета на НАТО (26 септември 1950 г.) е договорено, че тази армия трябва да е организирана в рамките на НАТО под командването на върховен командващ. В резолюцията на Съвета на НАТО¹² е посочено, че Съветът счита, че Германия трябва да допринесе за изграждането на отбраната на Западна Европа. Въпросът как да стане това обаче остава отворен, тъй като по него съгласие не се постига. Този въпрос е оставен да бъде решаван от Комитета по отбраната на НАТО, чието заседание се провежда на 28 октомври 1950 г.

ПЛАНЪТ „ПЛЕВЕН“ И ПЛАНЪТ „СПОФЪРД“

През октомври 1950 г. Франция предлага известния план „Плевен“ за обща европейска армия. Той цели отправянето на предложение, което да е приемливо за съюзниците при срещата им в Комитета по отбраната на 28 октомври 1950 г. Планът е наречен на френския министър-председател Рене Плевен, на практика е изработен от Жан Моне и следва наднационалната конструкция на Договора за Европейска общност за въглища и стомана.

Планът предвижда създаването на обща европейска армия от 100 000 души, 50 000 от които ще представляват френски контингент.

Според плана германските части трябва да са окомплектовани във военни части с численост до 1000 души (батальон) под френски контрол (колкото са по-малки германските части, толкова по-сигурна се чувства Франция). Планът предвижда създаването на европейски (на Общността) министър на отбраната, назначаван от правителствата и отговорен пред парламентарна асамблея. Министърът ще провежда решенията на съвет на министрите, състоящ се от министрите от държавите участнички. Организацията ще има общ бюджет.

¹¹ Две са причините за обвързването на ЕОВС и общата европейска отбрана. На първо място, това е отлагането на въпроса с превъоръжаването на Германия. На второ място, Франция счита, че предоставянето на пълен суверенитет на Германия в рамките на НАТО би могло да демотивира Германия за участие в плана „Шуман“ за ЕОВС (Dedman, M. Op. cit., p. 64).

¹² NATO archives. Op. cit.

Основната цел на плана „Плевен“ е да осуети германската военна доминация – водещ страх във френската външна и вътрешна политика от този период. Затова планът предвижда държавите, които имат свои национални сили към момента на учредяване, да продължат да са на тяхно разположение. Държавата, която няма свои национални сили, е Германия, т.е. германските войски, които предстои да бъдат създадени, ще трябва да бъдат напълно интегрирани в новата европейска армия.

Другото важно изискване е интегрирането на националните армии в общата европейска армия да се осъществи на най-ниското възможно ниво на войсково подразделение. Това също е обяснимо: ако в общата европейска армия влязат по-големи национални (германски) формирования, като дивизии, нищо няма да попречи те да осъществяват дейността си под ръководството на германското правителство и така да излязат от предвидения наднационален контрол. Затова в речта си пред Националното събрание от 25 октомври 1950 г. министър-председателят Рене Плевен сочи, че евентуалното обединяване на големи формирования просто би маскирало създаването на коалиции от стария тип.¹³

Планът „Плевен“ е представен на заседанието на Комитета по отбраната (Defence Committee) на НАТО на 28 октомври 1950 г.¹⁴ Планът „Плевен“ има за цел най-вече да демонстрира, че Франция има конструктивно отношение към проблема с германското превъоръжаване и не слага спирачки пред вариантите за бъдещо развитие на общата отбрана. По този начин френското правителство желае също така и да подsigури подкрепата на САЩ за плана „Шуман“ за Европейска общност за въглища и стомана – приоритетен за Франция проект, който към този момент все още е в процес на реализация.

Предложението на френското правителство е прието като положителна стъпка напред. Основната забележка към него е, че чрез това предложение се жертва ефективността (създаване на действително работеща отбрана с цел Западна Европа да е способна да се противопостави на СССР) заради желанието за наднационален контрол върху германските военни части.

В края на октомври 1950 г. обаче въоръжаването на Германия се превръща в неотложен приоритет на външната политика на САЩ,

¹³ Обръщение на Плевен към Националното събрание от 24 октомври 1950 г. (Furdson, Edward. Op. cit., p. 111).

¹⁴ The French produced the Plevan Plan at the Defence Committee meeting held on 28 October under the chairmanship of George Marshall (United States).

доколкото ситуацията в Корея се усложнява с китайската намеса във войната (25 октомври 1950 г.). В резултат на това нарастват опасенията от комунистическа интервенция и в Европа, което налага спешното намиране на решение, включващо Германия в европейската отбрана.¹⁵

В резултат на преговорите под председателството и с активното участие на Чарлс М. Спофърд – заместник постоянен представител на САЩ в НАТО и председател на Съвета на НАТО в състав заместник-представители, е изработен вариант на компромис между френската и американската позиция (наричан още план „Спофърд“) за германския принос към европейската отбрана.¹⁶

Според този план германските военни части, които следва да се създадат, ще са 20 % от общата численост на войските,¹⁷ в подразделения от не повече от 6000 души, което съответства на войскова част, по-голяма от френското настояване за батальон, но съществено по-малобройна от дивизия.

Тези военни части ще бъдат създадени в рамките на НАТО или в рамките на бъдещата европейска армия. Процесите на изграждане на европейска армия и на командна структура на НАТО не се разглеждат като конкурентни. Германските въоръжени сили няма да имат генерален щаб и няма да са структурирани в национална армия. Съюзниците ще продължат да имат свои военни сили в Германия. Според плана не се допускат тежковъоръжени германски сили, нито ядрени, биологически или химически оръжия. Така този компромис не предоставя равнопоставяне на Германия¹⁸ и удовлетворява частично исканията на Франция.

Френското правителство възприема този компромис,¹⁹ защото времето на вземане на решение изтича. Също така НАТО благодарение на американското участие в него на практика е удачен форум за осъществяване на многостранен контрол върху германските военни формирования. Не по-малко важно е САЩ да продължат да бъдат ангажирани с процеса на европейска отбрана – ангажимент, който, ако бъде отслабен или отпадне, ще направи всички усилия за решаване на проблемите безпредметни.

¹⁵ **Hogan**, Michael J. The Marshall Plan. America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, p. 380.

¹⁶ **Times**, 10.12.1950.

¹⁷ **Dedman**, M. Op. cit., p. 71.

¹⁸ **Fursdon**, Edward. Op. cit., p. 98.

¹⁹ **Times**, 7.12.1950.

ДОГОВОРЪТ ЗА ЕВРОПЕЙСКА ОТБРАНИТЕЛНА ОБЩНОСТ

В началото на 1951 г. започват успоредно две конференции – Парижката конференция за обща европейска армия (15 февруари 1951 г.) и конференцията в хотел „Петерсберг“ (официалната германска правителствена резиденция) край Бон, касаеща статута на Германия (9 януари 1951 г.).

Конференцията в „Петерсберг“ претърпява провал на 4 юни 1951 г., доколкото искането на Германия за равноправно третиране е отхвърлено от Франция. В резултат на това правителството на САЩ решава да подкрепи проекта за европейска армия, основан на модифицирания план „Плевен“.

Така на 27 май 1952 г. Шестте подписват Договора за Европейска отбранителна общност, изработен въз основа на плана „Плевен“, но също така съществено различаващ се от него.

Според чл. 1 на проектодоговора с него договарящите се държави (ФРГ, Франция, Италия, Белгия, Нидерландия, Люксембург) създават Европейска отбранителна общност – наднационална организация с общи институции, общи въоръжени сили и общ бюджет. Чл. 2, § 3 предвижда клауза за взаимна отбрана, според която всяка въоръжена атака срещу държава членка или срещу европейските отбранителни сили ще се счита за такава, насочена срещу всички държави членки.

Договорът за Европейска отбранителна общност включва създаването на европейска армия с общ бюджет, централизирано командване и общи институции.

Общността е създадена по модела на ЕОВС. Изпълнителните правомощия са предоставени на деветчленен Съвет на комисарите, който има съвместни правомощия с шестчленния Съвет на министрите. Общо събрание, състоящо се от парламентаристи от държавите участници, осъществява контрол върху дейността на Съвета на комисарите и Съвета на министрите. Прилагането на правото на договора се осъществява от седемчленен Съд.

Европейските въоръжени сили са под командването на върховен командващ, който се избира от Съвета на НАТО. Договорът определя и съвместни срещи на Съвета на НАТО и Съвета на министрите, като единодушните решения на двата органа са задължителни за институциите на общността.

По отношение на институциите договорът следва наднационалния модел на Договора за ЕОВС. Той предвижда Комисариат (чл. 19 – 32), състоящ се от 9-има членове с изпълнителни и контролни

функции, Обща асамблея (чл. 33 – 38), чиито функции временно ще осъществява Общата асамблея на ЕОВС, на която се възлагат задачи, свързани с бъдещото федерално или конфедерално развитие – да проучи и предложи възможностите за установяване на пряко избран парламент, какви правомощия трябва да има и какви промени в договорите следва да бъдат направени с оглед на подходящото представителство на държавите, Съвет (чл. 39 – 50) и Съд (чл. 51 – 68).

Чл. 38 от проектодоговора предвижда, че съществуващата организация е преходна към създаването на федерална или конфедерална организация на държавите членки. Тази разпоредба е ясна илюстрация на духа на времето и на желанието на европейските държави да посрещнат съвместно предизвикателствата на сигурността. Договорът за Европейска отбранителна общност и създаването на единна европейска армия са до голяма степен израз на страховете на държавите членки от евентуална агресия – било от СССР, било от Германия. Това налага създаването на тази обща европейска армия, в която военнослужещите ще имат една униформа и ще полагат клетва в полза на една европейска общност.

Съществуването на единна армия без политическа общност поставя под съмнение възможностите за съществуване на проекта, както отбелязва и д-р Конрад Аденауер при посещението си в САЩ през април 1953 г. Той заявява, че съществуването на европейска армия без единна европейска политика би било крайно нелогично.²⁰

Затова Общата асамблея на ЕОВС е натоварена и на 10 март 1953 г. изработва Договор за Европейска (политическа) общност (ЕПО), която да бъде политическата рамка, интегрираща в себе си двете общности – ЕОВС и ЕОО (чл. 56 – 66 от проектодоговора). За разлика от предложението за ЕОО, предложението за ЕПО никога не е стигало до процедура по подписване от официалните представители на държавите членки. Въпреки това е важно да се изследва, защото ЕПО е първият реален и цялостен проект за европейска политическа интеграция, който е предмет на официално обсъждане в официална институция. Проектодоговорът в чл. 82 поставя и следващата цел на европейската интеграция – общия пазар.

Договорът за Европейска общност предвижда двукамарен парламент, Европейски изпълнителен съвет (правителство), Съвет на националните министри, Икономически и социален съвет и Съд.

²⁰ **Urwin**, D. W. *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*. Second Edition. London: Routledge, 2014, p. 63.

Във външните отношения представител на Общността трябва да е председателят на Европейския изпълнителен съвет (чл. 34).

За да влезе в сила, Договорът за ЕОО трябва да бъде ратифициран от националните парламенти на държавите членки съобразно националната им процедура. Договорът е ратифициран от парламентите на ФРГ, Белгия, Нидерландия и Люксембург през 1953 – 1954 г. Италия изчаква ратификацията на договора от Франция, която така и не се осъществява.²¹

Френското правителство вижда в дискусиите по Договора за ЕОО удачно средство за отлагане на германското въоръжаване, доколкото френското правителство смята Европейската отбранителна общност за по-малкото зло от германското въоръжаване в рамките на НАТО.

Френските политици също така не са доволни от обстоятелството, че трябва да се лишат от националната си армия. Не по-малко значение има отказът на Обединеното кралство (привърженик на интегрирането на Германия в структурата на НАТО) да участва в отбранителната общност. Вътрешната опозиция също не е за пренебрегване – нейните аргументи са свързани както с опасения от загуба на национален суверенитет (голистите), така и с антисъветската насоченост на Общността (комунистите).

Най-съществената причина, поради която Договорът за Европейска отбранителна общност бива отхвърлен, е обстоятелството, че съдържа съществени различия от плана „Плевен“.

На първо място, Договорът за ЕОО предвижда вливане на съществуващите национални армии в новата армия (а не присъединяване само на новите формирования при запазване на досегашните армии, както предвижда планът „Плевен“), с изключение на определени въоръжени сили, които са посочени в чл. 10 от проекта, като забранява създаването на въоръжени сили според преценката на съответната държава.

На второ място, договорът (чл. 1 от Военния протокол) предвижда националните части да са групирани не в батальони, а в групи (groupement) – военни части, сравними по численост с числеността на бригада. Точно от това се опасява френското правителство и точно това в крайна сметка планът „Плевен“ се опитва да предотврати.

На трето място, решенията се взимат от Комисариат с мнозинство 5 от 9 комисари, а според чл. 43 от проектодоговора, регулиращ

²¹ **Bindi**, Federiga. European Union Foreign Policy: A Historical Overview. – In: *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*. Federiga Bindi, Irina Angelescu. (Eds.) Washington, USA: The Brookings Institution, 2010, p. 14.

гласовете в Съвета на министрите, става ясно, че за разлика от плана „Плевен“ в Европейската отбранителна общност Франция не може да разчита на какъвто и да е контрол върху дейността на Общността.

Въобще превъплъщението на плана „Плевен“ в Договор за Европейска отбранителна общност е напълно неприемливо за Франция. След дълго отлагане на вземането на решението, породено от липсата на каквато и да е привлекателност на договорения проект за френските правителства, на 30 август 1954 г. Френското национално събрание отказва ратифицирането на договора.

При внасянето му за гласуване в парламента френското правителство не прави особени усилия да защити проекта. Проектът за Европейска отбранителна общност представлява горещ картоф във френската политика, който никой не желае да преглътне и който, докато изстива, трябва да спечели време за утвърждаването (ратифицирането и влизането в сила) на другия интеграционен проект – Европейската общност за въглища и стомана. Поради тази причина отхвърлянето на Договора за Европейска отбранителна общност не представлява зловещо пропуснат шанс, а политическа закономерност, породена от обстоятелството, че договорът не взема предвид интересите и опасенията на най-значимата към онзи момент държава – членка на ЕС.

Към нежеланието на Франция за подписване на договора допринася и обстоятелството, че неотложността на обединението на европейските армии в известен смисъл губи своята спешност. На 5 март 1953 г. Йосиф Сталин умира и съветското ръководство започва борба за власт, в която още не е ясно кой ще бъде новият комунистически суверен – министър-председателят Георгий Маленков, неговият първи заместник Лаврентий Берия или първият секретар на ЦК на КПСС Никита Хрущов. Това води и до съответните външно-политически колебания в политиката на СССР през първите няколко месеца след март 1953 г., най-вече под влиянието на Берия, които се изразяват в готовност за отстъпки пред западните държави по отношение на германския въпрос.

Няколко месеца по-късно, на 27 юли 1953 г., се подписва и Споразумението за примирие в Корея, което слага края на Корейската война. Това води до намаляване на напрежението, породено от опасенията за евентуална съветска агресия.

Що се отнася до решаването на германския въпрос, непосредствената последица от отхвърлянето на проекта за Европейската отбранителна общност е в намирането на заместващ междуправителствен модел на присъединяване на Германия – чрез създаването

на Западноевропейския съюз през 1955 г. и приемането на Германия в НАТО през същата година.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. ПРИЧИНИ ЗА НЕУСПЕХА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ ПРЕЗ 50-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

Успоредно с ратификацията на Договора за ЕОВС Шестте тръгват по пътя на политическата интеграция. Водещите мотиви на това обединение са същите като тези на ЕОВС – необходимостта от единен политически партньор, противопоставящ се на СССР, и намирането на място на Германия в европейската архитектура на сигурност. Стремекът към единство е породен от страховете на държавите участнички, че самостоятелно няма да могат да се противопоставят нито на експанзионистичната политика на СССР, нито на нова милитаризирана Германия.

Цената, която държавите трябва да платят за това, е много висока – отказ от част от суверенитета, при това от чувствителна част от него, касаеща въпросите на националната отбрана. Част от тях са готови да платят тази цена, но само до момента, в който външнополитическото напрежение спада. Щом обаче външните обстоятелства не налагат, западните държави не чувстват необходимост да жертват суверенитета си.

Що се отнася до двигателя на европейската интеграция – Франция, тя не е склонна да приеме проект, който поставя френските въоръжени сили под наднационален контрол без съответната възможност за контрол над германските въоръжени сили. Затова Франция използва дискусиите и подписването на проекта за отбранителна общност като възможност да се представи за конструктивен партньор, без да има намерение да ратифицира договора – той е само необходимата основа, установяваща доверие между държавите, с цел осъществяването на проекта за Европейска общност за въглища и стомана.

Именно тази логика на европейската интеграция – нейното осъществяване да не е самоцел, а да е отговор на насъщни потребности на средата, бележи и логиката на европейската интеграция, проявяваща се в развитието на ЕС. В този смисъл създаването на Европа зависи от производството на нови рискове, които модерното общество предлага. Тези рискове до голяма степен се оказват и движещата сила на европейската интеграция.

Дори и да предположим, че Европейската отбранителна общност бе създадена, нейното съществуване щеше да е изключително

проблематично и с оглед на обстоятелството, че не съществува единна политическа структура, която да обезпечава съществуването на единни въоръжени сили. Без наличието на обща външна политика на държавите съществуването на общи въоръжени сили представлява образуване без стабилни основи.

Именно с цел да се осуети подобно развитие Общата асамблея на ЕОВС приема Договор за създаване на Европейска политическа общност, което е първият опит за създаване на Конституция за Европа, която да обедини двете общности – ЕОВС и ЕОО. Пропадането на плановете за ЕПО обаче води и до обезсмисляне на проекта за ЕОО.

Дори и евентуален успех на договора за ЕОО и за ЕПО едва ли към онзи момент може да създаде някаква форма на единна външна политика – упражнение, в което европейските държави трудно могат да намерят общ знаменател. Общността в началото на 50-те години на XX век представлява съюз между държави със съвсем различно отношение към външната политика. Самият договор за ЕОО отчита това, като позволява на определени държави да притежават свои военни части за отвъдморските си територии. Към момента на подписване на договора външнополитическите приоритети на държавите са различни: например Франция още е колониална сила със свои интереси в колониите (каквито имат и Нидерландия и Белгия), а Италия и Германия се стремят да възстановят своето място в европейската политика.

Неуспехът на ЕОО показва също така, че интеграцията не е неизбежен, нито детерминиран процес. Също така той илюстрира ограниченията на развитието на интеграцията в чувствителни области, като външната политика и отбраната. Опитът за изграждане на Европейска отбранителна общност и на Европейска политическа общност е опит за опровергаване на известната мисъл на Жан Моне, че Европа няма да бъде създадена отведнъж или в съответствие с единен генерален план. ЕОО и ЕПО са опит за създаване именно на такъв генерален план, без този план да предвижда върху какви основи ще бъде изпълнен.

Неуспехът показва, че процесът на интеграция ще означава градеж стъпка по стъпка в областите, в които държавите членки намират общо съгласие и при избягване на чувствителните области.

Въпросите, свързани с политическото сътрудничество, получават своето ново развитие, по-скромно като средства, но по-прагматично като реализация, едва след 1969 г.

Литература

1. **Иванов**, Ивайло. Последници от създаването на интегрираната командна структура на НАТО (1950 – 1953 г.). – В: *Военен журнал*, бр. 1, 2013, с. 120.
2. **Петев**, Б. Икономическата сигурност като фактор за национална сигурност. – В: *Бизнес посоки*, бр. 1, 2021, с. 69 – 73. ISSN 2367-9247.
3. **Bindi**, Federiga. European Union Foreign Policy: A Historical Overview. – In: *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*. Federiga Bindi, Irina Angelescu. (Eds.) Washington, USA: The Brookings Institution, 2010, p. 14.
4. **Blair**, A. The European Union since 1945. London: Pearson Education Limited, 2005.
5. **Dedman**, M. The Origins and Development of the European Union 1945-95. A history of European Integration. UK: Routledge, 1995.
6. **Fursdon**, Edward. The European Defence Community: A History. New York: The Macmillan Press, 1980.
7. **Hogan**, Michael J. The Marshall Plan. America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
8. **NATO** archives. [online]. www.nato.int.
9. **Times**, 10.12.1950.
10. **Urwin**, D. W. The Community of Europe: A History of European Integration since 1945. Second Edition. UK: Routledge, 2014.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“ В ДЕЙНОСТТА НА „ТЕРИТОРИАЛНА ПОЛИЦИЯ“

Станимир КОЖУХАРОВ*

APPLICATION OF THE STRATEGY „POLICE CLOSE TO THE PUBLIC“ IN THE ACTIVITY OF „TERRITORIAL POLICE“

Stanimir KOZHUHAROV*

Abstract: *The strategy „The Police close to the public community“ is a forgotten model, a tool, a method, a way to successfully prevents and combats crime by the police. The understandings of its pro-activity, solving local safety problems, partnership and trust building, lead the police activity towards the preventive activity – operation with the motives and preconditions for committing crimes, but not with their consequences. Although it has not been popularized for a long time, this particular article aims to show that the strategy components and principles have been introduced into the „Territorial Police“ officers' scope of work and they have been successfully implemented.*

Key words: *implementation of the strategy „Police close to the community“, „Territorial Police“ activity, practical experience*

ВЪВЕДЕНИЕ

Стратегията „Полицията в близост до обществото“ е един забравен модел, средство, метод, начин за успешно противодействие на престъпността от полицията. Заложените в нея разбирания за проактивност, решаване на местните проблеми на сигурността, създаване на партньорство и доверие ориентират дейността на полицията към превантивната дейност – работата с причините и

* Авторът е доктор, старши инспектор в РУ Карлово при ОД на МВР – Пловдив.

* The author is a Philosophy Doctor, Senior Inspector in the Karlovo Regional Department at the Regional Directorate of the Ministry of Interior – Plovdiv.

предпоставките за извършване на престъпления, а не с техните последствия.

Настоящата статия цели да покаже, че макар отдавна да не се популяризират, компонентите и принципите на работа на стратегията са въведени в дейността на служителите от „Териториална полиция“ и успешно се прилагат.

УВОД

Изграждането на ползотворно сътрудничество между МВР и гражданите с техните организации, с органите на местното самоуправление и други социални субекти отдавна се е наложило в дейността на институцията.

Основните параметри на ефективното партньорство и сътрудничество са преориентиране на дейността към социалните потребности, с което да се премахне чувството на несигурност и страх от престъпността, нарастване на удовлетворението от работата на полицията и ефективно противодействие на нарушенията на обществения ред и престъпността.

Обединяване на усилията от страна на гражданското общество и институцията е възможно чрез различни механизми и реализиране на различни дейности основно чрез „Териториална полиция“, с което да се постигнат целите на стратегията „Полицията в близост до обществото“.

СЪЩНОСТ НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“

С утвърдената стратегия „Полицията в близост до обществото“¹ се постави началото на нов подход за справяне с нивата на престъпност в цялата страна, а с нейното въвеждане се утвърдиха и наложиха нови разбирания за цялостната дейност на полицията.

В цялостната дейност на полицията за опазване на обществения ред и противодействие на престъпността на преден план се постави превенцията на престъпността чрез изграждане на сътрудничество и взаимопомощ с гражданското общество, с органите на местното самоуправление и с други обществени субекти, създаване на партньорски отношения с населението и др. Чрез проучване на потребностите на обществото полицейската дейност се преориентира,

¹ Стратегията е утвърдена със Заповед № Ів-907/30.10.2002 г. на министъра на вътрешните работи.

за да се отговори на неговото очакване за осигуряване на повече сигурност чрез адекватно противодействие на извършваните нарушения на обществения ред и престъпления.

Като ключов момент при организиране на полицейската дейност се постави разбирането за повишаване на нейното качество, установяване на открито партньорство в условията на прозрачност и отчетност за извършваната дейност при зачитане на правата на човека. Полицейската дейност се възприе като вид социална услуга, извършвана в услуга на обществото, при която липсват репресивни елементи, с утвърден стил на поведение и отношение и налагане на високи стандарти при изпълнение на служебните задължения от служителите.

Като основен елемент на реорганизиране на полицейската дейност в услуга на обществото и основна цел в дейността на полицията се постави решаването на проблемите на хората и повишаването на чувството им на сигурност чрез създаване на нови отношения между полицията и гражданското общество. Полицията би следвало да работи с причините за възникване на престъпността, а не с нейните последици, чрез широка обществена подкрепа и в непрекъснат контакт с местната общност, което определи и нейната мисия – повишаване на общественото доверие и подкрепа от гражданите при изпълнение на нейните функции.

Главната цел на стратегията „Полицията в близост до обществото“ беше намаляване на страха от престъпността и чувството за несигурност в обществото и установяване на продуктивно партньорство и сътрудничество в борбата с престъпността. Чрез намаляване на нарушенията на обществения ред и извършените престъпления би се измерила и ефективността на полицейската дейност, а изграждането на позитивен социален образ на институцията би издигнало нейното признание. Чувството на сигурност винаги е било основен индикатор за качеството на живот на хората и това е определящо за изграждането на спокойна социална атмосфера.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“

Стратегията „Полицията в близост до обществото“ като модел на прилагане в дейността на полицията наложи няколко основни компонента:

- създаване на обществено партньорство;
- проблемна ориентираност на дейността;

- равноправие при изпълнение на полицейската дейност;
- нова полицейска култура;
- промяна на социалната мисия на полицията; и др.²

Възприетата нова роля на обществена институция в служба на обществото определи и очакваните резултати – намаляване на нивата на престъпност на обслужваната територия, изграждане на партньорство с гражданското общество чрез изграден двупосочен обмен на информация, разработване на съвместни местни договори за сигурност, определяне на приоритети в дейността на полицейската дейност и др.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“ В ДЕЙНОСТТА НА „ТЕРИТОРИАЛНА ПОЛИЦИЯ“

Заложените основни принципи на стратегията „Полицията в близост до обществото“ и нейните компоненти намират широко приложение в дейността на „Териториална полиция“ като основно структурно звено на МВР поради организацията на дейността на служителите. Прилагането на интегриран подход за справяне с нивата на престъпност чрез използването на различни методи и средства с различна насоченост – превантивни, възпитателни, предупредителни и др., в най-пълна степен отговаря на поставената цел и задачи за реализиране на стратегията и нейното приложение в дейността на служителите.

Широкият кръг от познания за криминогенните фактори от различно естество – социални, етнически, религиозни и др., достигат до служителите ежедневно, а това е в основата на организирането на цялостната дейност на управление на деструктивните социални процеси. Поради естеството на извършваната дейност³ служителите от „Териториална полиция“ имат ежедневен контакт с гражданите и възможност за реализиране на стратегията за изграждането на сътрудничество и взаимопомощ, както и за предприемане на необходимите превантивни мерки за недопускане на извършване на нарушение на обществения ред или престъпления. Дейността на служителите от „Териториална полиция“ е ориентирана към нуждите от осигуряване на повече сигурност в обслужваните райони съвместно с гражданското общество като пълноправен

² Виж Наръчник за дейността на Районния инспектор в близост до обществото., Фондация „Български адвокати за правата на човека“, София 2003г.

³ Виж Инструкция № 81213-823/05.11.2021г. за организация на дейността в МВР по териториалното обслужване на населението.

участник в общия процес за повишаване на чувството на сигурност, а реализирането в пълен обем на функционалните задължения на служителите със сигурност би се отразило на общата сигурност в обслужваните райони, чрез което да се измери ефективността на тяхната дейност. Реализирането на различни превантивни дейности⁴ дава възможност за решаване на конкретни местни проблеми на сигурността с участието на органите на местното самоуправление, граждански организации и други държавни институции, както е заложено в стратегията. Навременното преориентиране на дейността на служителите от „Териториална полиция“ към всяка промяна в оперативната обстановка, към настъпващи негативни промени и процеси е най-важният фактор за предприемане на превантивни мерки и недопускане на нарушения на обществения ред и престъпления.

Основна цел на дейността на служителите от „Териториална полиция“ е намаляване на извършваните противообществени прояви и престъпления в обслужваните райони. Тя се реализира основно чрез стриктно изпълнение на служебните задължения, на разпореденото в заповедите на преките ръководители, чрез реагиране на всеки сигнал от гражданин, обществена организация или институция за ефективно противодействие на нарушенията на обществения ред и престъпления.

В основата на тяхната дейност е приближаването на полицейските услуги до нуждата на гражданите, както и изграждането на взаимопомощ и сътрудничество не само с гражданското общество, но и с други държавни институции и органи, които имат отношение към решаването на определен местен проблем за сигурността. Важен аспект от тяхната дейност е ефективното изпълнение на служебните задължения за справяне с нарушенията на обществения ред и престъпления чрез подобряване на полицейското обслужване, навременно информиране на гражданите за състоянието на престъпността и оказване на съдействие на органите на местното самоуправление и други за справяне с престъпността на обслужваната територия. С добрата подготовка и задълбочените познания за развитието на негативните процеси и очакваните престъпни резултати не би се позволило достигането на генезис чрез извършване на престъпно деяние, а същото би се предотвратило единствено чрез изграден информационен поток между служите-

⁴ Вж. **Инструкция** № 8121з-91/13.01.2017 г. за реда и организацията на осъществяване на превантивна дейност от полицейските органи в МВР.

лите и гражданите, местното самоуправление и други социални субекти. Ежедневното извършване на целенасочена превантивна дейност от служителите е в основата на повишаването на качеството и ефективността на цялостната им дейност, което от своя страна би се отразило на чувството на сигурност в обслужваните райони.

В организацията на дейността на служителите на „Териториална полиция“ са заложени компонентите на стратегията и същите успешно се прилагат. Служителите на „Териториална полиция“ са връзката между гражданите и органите на полицията и на тяхната дейност основно се разчита да изградят взаимодействие и сътрудничество при решаване на местни проблеми на сигурността. За ефективно изпълнение на възложените им функции абсолютно задължително е служителите да работят с причините и предпоставките за извършване на нарушения и престъпления, както и да приближат полицейските услуги до нуждите на хората. Само по този начин би се повишило чувството на сигурност в обслужваните райони.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА КОНКРЕТНИ ЗАДАЧИ ОТ „ТЕРИТОРИАЛНА ПОЛИЦИЯ“ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“

Служителите на „Териториална полиция“ извършват системна превантивна дейност в обслужваните райони за предотвратяване и пресичане на правонарушения, както и за извеждане на проблемите, свързани със сигурността на местно ниво. Също така основно тяхно задължение е системно да изучават причините и условията за извършване на нарушения на обществения ред, като предлагат мерки за тяхното отстраняване.

За подобряване на обществения ред и противодействие на престъпността имат основна задача да идентифицират проблемите в обслужвания район, да извършват анализ на причините и условията, способстващи за извършване на нарушения и престъпления, както и да разработват работни карти за премахване на установените криминогенни фактори за сигурността.⁵

Добър обществен ред в обслужваните райони и цялостното благосъстояние на обществото при неговото развитие може да се постигне единствено с предприемане на навременни превантивни

⁵ Вж. Чл. 10 от Инструкция № 8121з-823/5.11.20214 г. за организация на дейността в МВР по териториалното обслужване на населението.

мерки с участие на други органи, институции и граждански организации. Изграждането на доверие и сътрудничество е абсолютно задължителен елемент от цялостната дейност на служителите.

Ефективен модел на дейност на служителите от „Териториална полиция“ за територията на цялата страна не е възможно да се създаде поради спецификата на обслужваните райони, но могат да се определят стратегически насоки на дейност, които да са валидни навсякъде.

Анализът на криминогенните фактори от оперативната обстановка е най-важният елемент преди извършване на последващата им дейност. Това от своя страна предполага добро познаване на обслужвания район, изградено взаимодействие с органите на местното самоуправление, постоянно получаване на информация за характера на нарушенията на обществения ред и извършваните престъпления по вид, време и място и други фактори, които оказват негативно влияние на обществения ред в обслужвания район. Анализирането на всички фактори от значение за обществения ред следва да започне от цялостния живот на гражданите в населеното място – реализация на трудовия пазар, демографска структура на населението, социална характеристика на населението, динамика и концентрация на нарушенията на обществения ред и извършваните престъпления и др. Последващата оценка на криминогенните фактори е в основата на превантивната дейност на служителите, чрез която да се определят мерките за тяхното неутрализиране – какви мерки от какъв характер следва да се приложат, както и с помощта на кои органи, институции и организации.

В анализа на причините и предпоставките за извършване на нарушения на обществения ред и престъпления в обслужвания район могат да попаднат нарушения от различен характер и от различни сфери – безопасност на движението, посегателства над самотно живеещи, агресия в училищата и др. Успешното прилагане на превантивни мерки спрямо криминогенните фактори в обслужвания район е абсолютно задължително след идентификация, анализ и оценка на негативните фактори и процеси от значение за обществения ред и извършването на престъпления. Това от своя страна би довело до ефективно противодействие.

Увеличаването на извършваните нарушения на обществения ред или извършваните престъпления в обслужвания район винаги е необходимо да се отчита като негативна тенденция, която със сигурност ще доведе до по-големи негативни последици – загуба на

обществено доверие, изграждане на чувство за безнаказаност у извършителите и др.

Ефективен метод за справяне с идентифицираните проблеми на сигурността в обслужвания район, независимо от какъв характер са, е разработването на работни карти с участието на органите на местното самоуправление, граждански организации, други държавни органи и институции. Те се определят от ролята на засегнатите и заинтересованите страни и от тяхната готовност за решаване на проблема. Важно е да се направи обобщен профил на потърпевшите граждани, както и на извършителите. Това е особено важно за категорията на лицата, засегнати от идентифицирания проблем, както и на извършителите – възрастова група, принадлежност, социален статут и др. За решаване на идентифицирания проблем се предлагат различни варианти, които се обсъждат от потенциалните партньори за реализиране на проекта, като се отчитат силните и слабите страни. Следва избор на вариант за действие и определяне на задачи за изпълнение за реализиране на поставената цел и задачи от партньорите, с което да се неутрализира идентифицираният проблем или да се сведе до минимум неговото негативно влияние за сигурността в обслужвания район. Крайната фаза е изпълнение на поставените задачи в определените срокове, с което да се премахнат идентифицираният проблем, неговите причини и условия за развитие, като се отчете резултатът от съвместната дейност между партньорите. Изграденото взаимодействие между тях е важна предпоставка за възстановяване на нормалното протичане на нарушените процеси в обществото, чрез което отново би се възстановила сигурността в обслужвания район на служителите от „Териториална полиция“. Това от своя страна би оказало положително влияние за развитие на други благоприятни процеси в обществото, а извършената дейност от служителите в общия процес би се превърнала в основен механизъм за противодействие на нарушенията на обществения ред и извършваните престъпления.

За поддържането на добър обществен ред е необходимо постоянно да се провежда целенасочена кампания за разширяване на взаимодействието между служителите на „Териториална полиция“, гражданското общество, органите на местното самоуправление и други социални субекти, чрез което да си партнират в решаването на местни проблеми на сигурността. С разпространението на натрупания положителен опит при срещите си с обществеността при решаването на конкретен проблем би могло да се потърси ново сът-

рудничество в областта на сигурността, чрез което успешно превантивно да се набележат мерки за неутрализиране на анализиран и идентифициран проблем. Разработването и реализирането на работна карта от служителите на „Териториална полиция“ са специфична дейност и изискват компетентност, която не е необходима на други структурни звена от охранителна полиция за изпълнение на служебните им задължения. Формирането на правила и тяхното прилагане за неутрализиране на идентифициран проблем на сигурността в обслужвания район изискват не само задълбочени познания, но и опит.

За успешно реализиране на превантивната дейност от служителите на „Териториална полиция“ е необходимо отчитане на спецификите на различните възрастови групи в обслужвания район, анализиране на отделни негативни постъпки, които биха могли да доведат до масово нарушаване на обществения ред, което е важно за последващата дейност и определяне на партньорите при реализиране на работна карта при определен проблем. Особено внимание е необходимо да се обърне на рисковите групи – самотно живеещите, етническите малцинства, пострадалите от престъпления и др., които имат нужда от подкрепа и защита. За да бъдат успешни превантивната дейност на служителите и предприетите управленски решения, е необходимо те да бъдат ориентирани към нуждите на гражданите, с което ще се гарантира ефективно управление на негативните процеси в обслужвания район. Определени положителни дейности могат да се превърнат в регулаторен фактор и ефективен метод за справяне с нарушенията на обществения ред и извършваните престъпления, а по-активното прилагане на утвърдени модели и практики би повишило ефективността на извършваната дейност от служителите.

ТРУДНОСТИ ЗА УСПЕШНОТО РЕАЛИЗИРАНЕ НА СТРАТЕГИЯТА „ПОЛИЦИЯТА В БЛИЗОСТ ДО ОБЩЕСТВОТО“ В ДЕЙНОСТТА НА „ТЕРИТОРИАЛНА ПОЛИЦИЯ“

Стратегията „Полицията в близост до обществото“ отдавна не се популяризира не само сред обществото, но и сред служителите, а нейните принципи и компоненти, чрез които да се организира дейността на полицията, са забравени.

В днешното съвремие едва ли ще видите служители на „Териториална полиция“ да участват в събрания на жилищните блокове, да посещават жилища или различни мероприятия, организирани от

гражданите, и много други дейности, с които биха се подобрили взаимодействието и сътрудничеството между органите на полицията и гражданското общество. Посочените дейности са малка част от огромното разнообразие, чрез които би могъл да се създаде по-добър контакт с гражданите и да се приближи полицейското обслужване до техните нужди.

В днешното съвремие служителите на „Териториална полиция“ са изключително натоварени по различни причини – незапълнени щатове, огромна натовареност с друга дейност, която се изисква по линия на „Охранителна полиция“, участие в специализирани полицейски операции или мероприятия от масов характер и др.

Издадените наръчници за дейността на районния инспектор и други учебни пособия отдавна са изчезнали и не се използват от служителите на „Териториална полиция“ в ежедневната им дейност. Създадени на базата на обобщен положителен опит, в тях се съдържат много правила, препоръки и съвети, които да помагат за постигане на целите на стратегията.

В Инstrukция № 8121з-823/5.11.20214 г. за организация на дейността в МВР по териториалното обслужване на населението няма определени ясни критерии за големината на обслужваните райони, за броя населени места или броя жители. Тя регламентира, че служителите, обслужващи повече населени места, осъществяват прием на граждани по възможност веднъж седмично във всяко населено място, но това не е достатъчно. За постигане на целите на стратегията и за по-голяма ефективност на служебната дейност е необходимо в населените места да има ежедневно присъствие.

Не се търсят резултати от преките ръководители на служителите от „Териториална полиция“ от съвместна дейност с органите на местното самоуправление, граждански организации и други социални субекти, заинтересованите от сигурността в обслужвания район. Няма точни критерии за отчитане на превантивната дейност освен разработените работни карти, а повечето дейности при тяхното реализиране се правят формално. В много общини месните комисии по опазване на обществения ред и сигурност нямат никаква дейност – план за работа, съвещания и отчет на дейността, както и не се обсъждат възникнали проблеми на сигурността, които биха могли да се решат чрез съвместни действия. Най-често работните карти се реализират единствено между служителите на „Териториална полиция“ и органите на местното самоуправление, тъй като няма други заинтересовани субекти.

Поради факта, че не се популяризират принципите на стратегията сред гражданското общество, много трудно се изграждат сътрудничество и взаимодействие, тъй като хората не са убедени, че това е начин да се предотвратят нарушенията на обществения ред и престъпленията. Поради тази причина на изготвяните и изпращани уведомителни писма по чл. 66 от ЗМВР до гражданите не им се обръща внимание и не се предприемат мерки за опазване на имуществото им, което оказва влияние на извършваните нарушения и престъпления и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съществен е приносът на извършваната дейност от служителите на „Териториална полиция“ за реализиране на целите и задачите на стратегията „Полицията в близост до обществото“. С прилагането на проактивни мерки и подходи за справяне с нарушенията на обществения ред и престъпленията на обслужваната територия със сигурност би се повишило чувството на сигурност в гражданското общество. Оценяването на негативните фактори, причини и предпоставки, както и тяхното неутрализиране чрез превантивна дейност е най-важно за постигане на целите на стратегията – работа с причините за извършване на нарушения и престъпления, а не с техните последствия.

Координация на съвместна дейност между служителите от „Териториална полиция“ с други социални партньори – представители на местното самоуправление, на гражданските организации, с отделни граждани, органи и държавни институции е абсолютно задължително. Без изградено ползотворно партньорство, сътрудничество и взаимодействие служителите на „Териториална полиция“ не биха решили съществени проблеми на обществения ред в обслужваните райони въпреки полагането на всякакви усилия. Обединението на общите усилия чрез подписването на местни договори за сигурност и реализирането на работни карти по определен местен проблем са единственият начин за решаване на проблеми на сигурността и повишаване на чувството за сигурност у гражданите. Активната и целенасочена определена съвместна дейност за опазване на обществения ред и противодействие на престъпността е необходимо да се превърне в практика между служителите на „Териториална полиция“ и останалите социални субекти, както и да се наложи в практиката на бъдещата им дейност. С предотвратяването и

разкриването на престъпленията, както и с премахването на криминалните фактори за тяхното извършване, навреме ще се предотврати настъпването на различни конфликти в обществото и кризи в живота на отделни негови членове. Бедността и слабото икономическо развитие на определени райони от страната, влошените битови условия, в които живее част от българското общество, са едни от факторите, върху които дейността на служителите от „Териториална полиция“ не би могла да окаже положителен ефект поради нейната насоченост за опазване на обществения ред, но със сигурност е необходимо да се отчете като фактор за извършване на нарушения и престъпления, на което да се търси общо адекватно противодействие. Поставянето на ясни цели за прилагането на ефективни методи и политики, синхронизирани по време и място на тяхното приложение, ще доведе до прилагането на добре работещи и утвърдени в практиката механизми за опазване на обществения ред и противодействие на престъпността на местно ниво.

Литература

1. **Инструкция** № 8121з-823/5.11.20214 г. за организация на дейността в МВР по териториалното обслужване на населението.
2. **Инструкция** № 8121з-91/13.01.2017 г. за реда и организацията на осъществяване на превантивна дейност от полицейските органи в МВР.
3. **Наръчник** за дейността на Районния инспектор в близост до обществото. София: Фондация „Български адвокати за правата на човека“, 2003.
4. **Стратегия** „Полицията в близост до обществото“. Утвърдена със Заповед № Ів-907/30.10.2002 г. на министъра на вътрешните работи.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ЗАСТРАХОВАНЕ НА РИСКА „ПРЕКЪСВАНЕ НА ДЕЙНОСТТА“ КАТО ЕЛЕМЕНТ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ В ПАНДЕМИЧНА ОБСТАНОВКА

Йосиф ЙОСИФОВ*

OPPORTUNITIES OF „INTERRUPTION OF ACTIVITY“ RISK INSURANCE AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY IN A PANDEMIC ENVIRONMENT

Yosif YOSIFOV*

Abstract: *In an attempt to delay the spread of COVID-19 and limit its impact on public health, a number of governments are taking „hard“ or „soft“ lockdown measures, thus halting or restricting the activities of various businesses. The article examines ways to insure and transfer the business interruption risk. Public-private partnership mechanisms have been proposed to lead to better crisis and public resources management.*

Key words: *COVID-19, pandemic, business interruption, CAT bonds*

УВОД

Пандемията, породена от COVID-19, доведе до безпрецедентни смущения на обичайната бизнес среда и икономиката [5: 659 – 672]. Несигурността, причинена както от динамиката на самата епидемия, така и от действията на здравните власти и правителствата, подчертава жизненоважното значение на оценката и управлението

* Авторът е главен асистент в катедра „Здравна политика и мениджмънт“ на Факултета по общественото здраве в Медицински университет – София, и актюер в Комисията за финансов надзор (КФН).

* The author is a senior assistant in the Department of Health Policy and Management at the Faculty of Public Health at the Medical University – Sofia and an actuary in the Financial Supervision Commission (FSC).

на риска от прекъсване на дейността, така че да се проучат възможностите за ограничаване на потенциалните загуби [8: 1].

В имущественото застраховане все по-често се включва прекъсването на дейността или загубата на оборот като допълнително застрахователно покритие в рамките на застрахователен договор. Прекъсването на дейността като изрично посочен застрахователен риск има за цел да защити застрахованото лице от загуби на оборот в резултат на увреждане на физически актив или в резултат от щети или погиване на застраховано имущество [7: 1].

Типичните покрити рискове в български условия са, както следва:

- намаляване на нето печалбата на застрахования за периода на обезщетяване в резултат на намаляването на оборота на застрахования след настъпването на застрахователното събитие;

- постоянните разходи на застрахования за периода на обезщетяване, доколкото същите не могат да бъдат спестени поради прекъсването на дейността и не могат да бъдат покрити от оборота, реализиран от застрахования след настъпването на застрахователното събитие;

- необходимите и целесъобразни разходи за предотвратяване, ограничаване или намаляване на размера на загубите, извършени от застрахования през периода на обезщетяване, но само до размера на реализираното намаление на загубите.

Покритието за прекъсване на дейността предпазва от действителна финансова загуба, претърпяна от застрахованото лице в резултат на увреда на имуществото му [11: 101 – 104]. Застрахователят от своя страна е длъжен да заплати обезщетение само ако застрахованият действително прекъсне дейността си, което води до загуба на оборот. Тази загуба е предмет на лимитите и размера на застрахователната сума по конкретния застрахователен договор и по отношение на покрития риск, при реализирането на който загубата е причинена [10: 491].

Обикновено застрахователят покрива намаляването на нето печалбата в резултат от спиране на дейността, като към това се добавя обезщетение за текущите и оперативни разходи, както и разходите за предотвратяване на допълнителни загуби.

Застрахователят обезщетява застрахованото лице само за периода на възстановяване, който най-често се определя като времето, необходимо за възстановяване на дейността, ремонт или подмяна на повредено или унищожено имущество. Периодът на възс-

тановяване започва, когато настъпи загуба или увреждане на материален актив, и приключва, когато имуществото е ремонтирано или заменено в разумни срокове.

Допълнително покритие на застрахованото лице се предлага за случаите, в които се реализира действителната загуба на бизнес доход, за времето, когато достъпът до определен застрахован обект е забранен със заповед на компетентен орган.

Периодът на покритие на прекъсване на бизнеса, който най-често се договаря в застрахователните договори, е 30 последователни дни. Застрахователят може също да наложи период на изчакване – обикновено 48 или 72 часа, който трябва да бъде достигнат, за да може да се активира обезщетение по съответното застрахователно покритие.

ПРЕКЪСВАНЕТО НА БИЗНЕСА КАТО СПОДЕЛЕН РИСК

Рискът от прекъсване на бизнеса поради пандемията може да бъде споделена отговорност поради мащаба си между частния застрахователен сектор и публичния сектор. От друга страна следва да се отбележи, че освен в ограничен брой случаи, презастрахователите принципно изключват покритието за пандемичен риск. Поради тази причина може да се твърди, че е налице глобален пропуск в застрахователната защита по отношение на прекъсването на бизнеса в контекста на пандемична обстановка. Такова предизвикателство, породено от пандемичната криза, изисква споделяне на разходите и отговорностите чрез централизирана координация между публични и частни организации, като най-удачният способ за това е формата на трипартитното сътрудничество [1: 7 – 44].

Възможните решения за управление на риска от прекъсване на бизнеса се състоят в превантивни мерки за намаляване на загубите, възможно прехвърляне на самия риск към капиталовите пазари и смесени решения за управление на системния риск. Превантивните мерки имат за цел свеждане до минимум на интензивността или въздействието на пандемичния риск, а също така целят ограничаване на потенциалните загуби от социално-икономическа гледна точка [6]. Краткосрочните мерки за облекчаване на икономическите загуби за бизнеса, причинени от реализирането на пандемичния риск, са класически мерки за управление на кризи. Те обикновено водят до изплащане на обезщетения за събития, свързани с трудноизмерим риск. До голяма степен тези мерки не са ба-

зиращи на съответния риск и на неговите проявления и целят изплащане на еднократни суми за покриване на определен процент от загубите по бърз и облекчен начин, за да се предостави възможност на бизнеса за ограничаване на загубите. Най-често за прилагането на такива мерки отговарят правителствата [3: 50 – 71].

В средносрочен и дългосрочен план въз основа на наличните данни и анализ на риска тези решения могат да се базират на моделиране на очакваните загуби. Все още липсата на подходящи данни и ограниченият капацитет за прогнозиране на прекъсването на бизнеса чрез застрахователни модели се явяват основни предизвикателства, особено при оценката на социално-икономически и поведенчески рискове в условията на пандемия.

Липсата на предвидимост на държавната намеса по отношение на прекъсването на бизнеса също следва да се посочи като ключова пречка пред осигуряването на публично-частни застрахователни решения.

Класически отговор на горепосочената проблематика е субсидиране от страна на държавните органи на застрахователни премии чрез публични мерки, като по този начин се осигурява по-голяма прозрачност на вложения публичен ресурс, възможност за избор на застраховател от страна на застрахования и по-дълбока застрахователна пенетрация, откъдето намалява и възможността за проявление на моралния риск. От друга страна публичното субсидиране на застрахователните премии, покриващи риск срещу прекъсване на бизнеса, ще мотивира застрахователите и застрахователните посредници да осигурят широка медийна кампания относно превантивните мерки (вкл. ваксинацията) и ще повишат осведомеността на клиентите им относно необходимостта от съответната застраховка.

По-крайно решение за управление на риска се явява възможността за изцяло публично застраховане. Следва да се отбележи, че държавните органи разполагат с ресурса и възможността да оценят влиянието на прекъсването на бизнеса като елемент на националната сигурност и да предвидят законова възможност за форми на (задължително) публично застраховане. От една страна, една форма на (задължително) застраховане води след себе си редица позитиви – адекватно ценообразуване поради широкото покритие, ниски административни и аквизиционни разходи поради ниските разходи за реклама и практическо елиминирание на моралния риск. Но, от друга страна, поставя редица въпроси за ефективното и ефикасно управление на публичния ресурс.

Като „меки“ мерки на публично-частно партньорство за управление на риска от прекъсване на бизнеса могат да бъдат посочени създаването на мрежи и формални партньорства, популяризирането на публични данни, свързани с пандемичния риск и научни проучвания в партньорство с публични и частни участници.

Публично-частното партньорство може да бъде реализирано от страната на предлагането на застрахователни продукти чрез механизъм на съзастраховане. Посредством този механизъм публичният сектор може да поема част от риска към момента на възникване на загуби в размер на определен процент, а така ще се намали моралният риск. Особено внимание следва да се обърне на параметрите на такова съзастраховане по отношение на административните и аквизиционните разходи, а също така и по отношение на правилата за свободно предоставяне на услуги в ЕС, тъй като единствено застрахователите със седалище в Р България няма да могат да се ползват от такава мярка, а тя следва да се разпростре и до застрахователи с дейност в Р България, но със седалище в Европейското икономическо пространство (ЕИП).

Съществуват възможности за трансфер на риск и чрез капиталовите пазари чрез т.нар. „алтернативен трансфер на риск“ [9]. Прехвърлянето на рискове към капиталовите пазари обикновено се извършва от презастрахователи. От друга страна това може да бъде извършено в редки случаи директно и от застрахователи или от държавни институции, които покриват пандемичен риск чрез механизми за субсидиране. Класически пример в тази област е емитирането на ценни книжа, свързани със застраховане, което би могло да осигури трансфер на риск и диверсификация в допълнение към или вместо традиционните презастрахователни договори. В научната литература тези ценни книжа са известни под наименованието „облигации за катастрофичен риск“ („CAT bonds“). Този вид облигации представляват дългови инструменти с висока доходност, които са предназначени да осигурят допълнително финансиране на презастрахователите в случай на проявление на риска от естествено бедствие. Земетресенията или ураганите представляват най-типичните примери за рискове, обхванати от САТ облигациите.

Пандемичните облигации са специфична (и понастоящем ограничена) подкатегория на САТ облигациите [13: 27 – 40]. Пример за такъв инструмент е механизмът на Световната банка за финансиране при извънредни ситуации, свързани с пандемия [12]. Понастоящем обаче такива решения не се предлагат широко на капиталовия пазар и тяхното популяризиране изисква тясно сътрудничество

между публичните органи, участниците на капиталовия пазар и презастрахователите като устойчива форма на споделяне на риска.

Смесените решения за управление на системния риск също трябва да бъдат внимателно анализирани, тъй като фокусът единствено върху прекъсването на дейността в резултат главно от правилствените мерки за ограничаване на пандемията не вземат предвид проявлението на други финансови рискове в резултат на увеличаването на риска от изпадане в несъстоятелност на засегнатите бизнеси.

Системният риск се определя от потенциала дадено събитие или икономически шок да предизвика широкообхватни смущения, водещи до загуба на потребителско доверие и капитали. Проявлението на системен риск може да засегне редица сектори на икономиката, причинявайки значителни неблагоприятни последици за общественото здраве, икономиката или националната сигурност [2: 57].

В пандемична обстановка обединяването на множество рискове би следвало да увеличи размера на наличния капацитет за справяне със системните рискове. Най-основният сред тях е увеличената вероятност за кибератаки срещу националната и бизнес инфраструктурата. Поради тази причина анализът на взаимосвързаността на рисковете, с особен фокус – проявлението на риска от „последващи“ събития, налага изискването чрез публично-частно партньорство да се изградят и структурират национални и секторни превантивни мерки, които да отговорят на икономическите слабости.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В статията беше показано, че съществуват редица ефективни механизми за покриване на риска от прекъсване на бизнеса в пандемична обстановка чрез оптимално публично-частно партньорство.

Чрез популяризирането на превантивни противоепидемични мерки застрахователите могат да намалят очакваните загуби от застраховки с покрит риск от прекъсване на бизнеса. Това включва оптимално комуникиране на обхвата на покритието и прозрачно ценообразуване на застрахователните премии. Тези действия могат да бъдат подкрепени от регулаторни стимули, както и от публично-частни инициативи за обмен на данни.

Други публично-частни инициативи могат да включат стимули за превенция на риска, намаляване на моралния риск и подобряване на застрахователните покрития.

Капиталовите пазари представляват способ за алтернативен трансфер на риск. Предизвикателствата при проектирането на адекватни инструменти на трансфериране на риска при прекъсване на бизнеса в условията на пандемична криза включват генериране на достатъчна възвръщаемост на дадените инструменти, диверсификация и атрактивност за инвеститорите.

Публично-частното партньорство следва да е фокусирано и върху подобряване на моделирането на пандемичния риск, като се включат социално-икономическите ефекти от предприеманите епидемиологични и икономически мерки. На национално и на секторно ниво е нужен координиран подход, съчетан трипартитен диалог със социалните партньори с цел постигане на оптимални решения в контекста на националната сигурност и националното стопанство [4: 5].

Литература

1. **Дечев, Т.** Колективното договаряне на производителността на труда в контекста на проблемите на конкурентоспособността и сигурността. – В: *Научни трудове на ВУСИ*, том IV, 2018, с. 7 – 44.
2. **Дечев, Т.** Конфликтите на пазара на труда като заплаха за Европейската сигурност. – В: *Социология и икономика*, год. IV, бр. 4, 2016, с. 33 – 59.
3. **Дечев, Т.** Бизнесът, човешките права и корпоративната социална отговорност между доброволните действия и регулацията. – В: *Панорама на труда*, бр. 9 – 10, 2015, с. 50 – 71.
4. **Дечев, Т.** Взаимодействие между институциите и индустриални отношения. Пловдив: Колеж по икономика и администрация, 2012.
5. **Al-Mansour, J.** and others. Coronavirus 'COVID-19'-Supply Chain Disruption and Implications for Strategy, Economy, and Management. – In: *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, Vol. 7.9, 2020, pp. 659-672.
6. **Cooper, S.** Case Comment: Non-Damage Business Interruption. – In: *Business law international*, Vol. 22(1), 2021.
7. **Delatour, E.** Insuring the „Uninsurable“: Business Interruption Insurance Coverage & COVID-19. – In: *Georgia State University Law Review*, Vol. 37.5, 2021, p. 1.
8. **French, C.** Covid-19 business interruption insurance losses: The cases for and against coverage. – In: *Conn. Ins. LJ*, Vol. № 27, 2020, p. 1.
9. **Kraut, G.** and De Kuiper, R. Epidemic and Pandemic Risk Transfer Solutions and Options for Public Sector Support. – In: *Munich Risk and Insurance Center Working Paper*, Vol. 41, 2021.

10. **Mchugh**, P. Business Interruption Insurance in the Time of COVID-19: Who Should Foot the Bill? – In: *JL & Pol'y*, Vol. 29, 2020, p. 491.

11. **Samuel**, A. Business Interruption Insurance, Pandemics, And a Very UK Story of Dispute Resolution. – In: *Alternatives* to the High Cost of Litigation, Vol. 39.6, 2021, pp. 101-104.

12. **Schwarcz**, Steven L. Policy Brief: Using Risk Securitization to Insure Against Pandemic-Related Risk. – In: *G20 Think20 (T20) Annual Summit*, 2021.

13. **Sterge**, A. & others. Understanding cat bonds. – In: *The Journal of Alternative Investments*, Vol. 19.1, 2016, pp. 27-40.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATISM
AND DEMOCRACY IN THE POST-DEMOCRACY¹**

Dimitar V. DIMITROV*

**ВРЪЗКАТА МЕЖДУ КОРПОРАТИВИЗЪМ И ДЕМОКРАЦИЯ
В ПОСТДЕМОКРАЦИЯТА**

Димитър В. ДИМИТРОВ*

Резюме: Тази статия изследва влиянието на корпоративизма върху демокрацията в новите условия, създадени от постдемокрацията. Анализирана е ролята на глобалната компания, която се превръща в една от основните ключови институции в постдемократичния свят. Твърди се, че ограниченията, пред които е изправен неокорпоратизмът днес, могат да доведат институциите му до боклука на историята.

Ключови думи: демокрация, постдемокрация, неолиберализъм, конкурентен корпоративизъм, глобална компания, обществен ред

GROUND FOR THE BEGINNING OF THE POST-DEMOCRACY

For years now, modern researchers of democracy have noted in different ways that its development is associated with a certain „entropy“

¹ The issues analyzed in this article are part of the author's monograph „Post-Democratic European and World Government“, published in 2020.

* The author is an academician of Bulgarian Academy of Sciences.

* Авторът е академик в Българска академия на науките.

and a „decline in the democratic process“. That is why, studying this process, it is important to understand the forces that provoke this entropy and to adapt our approach to the study of the democratic process, taking into account these facts. We will focus more on the study „Post-Democracy“ (2012) by the English sociologist Colin Crouch.² In addition, we will note another fact, namely that the author's political orientation is related to the current and future development of the social democracy, which largely explains the nature of the assessments about the future of the post-democracy. This fact leads authors like Ralf Dahrendorf to consider Crouch's monograph on post-democracy as a „powerful call for left-wing politics“. Whether this is the case, we will find out in the course of our research and analyses of the problems that the development of the post-democracy faces.

The first question we will look for an answer to is – When are the conditions for the beginning of post-democracy created? Following the arguments and analysis of Colin Crouch, we have to note the fact that, according to him, post-democracy is a stage in the development of democracy that has begun in the third quarter of the 20th century. This period characterizes with the beginning of political changes that lead to a serious economic growth allowing to successfully achieve many important democratic goals. One of the achieved goals in this direction is to reduce inequality. Achieving this goal is the result of the concentration of democratic political power in the hands of the nation state that imposes certain restrictions on the abilities of the business to use its power single-purposefully. This marks the beginning of a process of rehabilitation of the constructive role of the state within the overall public life. When studying the reasons for the beginning of post-democracy, Colin Crouch notes that they are of a different nature and order. These reasons relate to serious changes in the structure and functioning of the post-industrial society. Along with the beginning of a number of professional groups that fail to create their own autonomous organizations to protect their political interests, there is a process of concentration of enormous power and wealth in the established multinational corporations, which in turn have a strong influence on the public opinion. This has proven to be a useful condition for bringing the political class closer to the representatives of the corporations. It is under these conditions that a new political elite is

² Colin Crouch is an English sociologist and political researcher, born on March 1st, 1944. His prolific academic career in studying the political and sociological processes of English society elevates him to certain heights in his professional development. He is an academician at the Academy of Social Sciences since 2008 and an associate at the British Academy since 2005. His fame is based not only on his authority as a scientist, but also on his role in the public life.

being formed. Its policy moves away from the specific needs of most of the ordinary people and has a particularly strong influence on the deepening inequality at the beginning of the 21st century. The need for governments to fight openly against the deepening social differentiation through constitutional reforms becomes a tangible reality that will direct its efforts to overcome successfully the broken relationship between the ongoing modernization and the reduction of inequality. Under these conditions, the neoliberal ideology has suffered a collapse, the consequences of which are evident still today. That is why Colin Crouch's thesis – that a certain distinction should be made between the tasks that a strong liberal society has to solve and the policy that a strong political democracy should pursue – sounds politically relevant. There is no doubt that a maximum democracy would be difficult to develop successfully without a strong liberalism, but the fact that contradictions and conflicts that often arise between these two different things should not be overestimated (Crouch 2004: 16-17). Colin Crouch warns that when studying the symptoms of the post-democracy one should not deal with just two concepts – „democracy“ and „non-democracy“. This would hinder the discussion on important issues related to the health of the democracy. According to him, „the idea of post-democracy helps us describe situations when boredom, frustration and disillusion have settled in after a democratic moment; when powerful minority interests have become far more active than the masses of ordinary people in making the political system work for them; where political elites have learned to manage and manipulate popular demands; where people have to be persuaded to vote by top-down publicity campaigns. This is not the same as non-democracy, but describes a period in which we have, as it were, come out the other side of the parabola of democracy“ (Crouch 2012: 28). Many of the symptoms mentioned here are typical of the modern democratic societies. It is these symptoms that are real evidence of the process of moving away from the maximum ideal of democracy towards the new post-democratic model. Colin Crouch's scientific depth and insight, regardless of his sympathy for the social democracy and the policies of the social democratic parties, allow us to see not only historically important facts related to the development of the democratic process, but also the facts present in our time. It is a matter of fatigue, boredom, disillusion, which turn out a fertile ground for dangerous to the democratic health interests of powerful minority groups, which try to dictate the agenda of the ruling democratic governments. In this case, I refer to the events related to the anti-racist riots in June 2020 in the USA, which have spread around the world with particular speed, and the inability of the ruling elites to deal with them. There is an accumulated

hatred of the „second-hand“ people, minority socially weak and ethnic groups, towards the ruling people, whom they accuse for the unfair treatment, the „political deafness“, the lack of audibility and solidarity with the problems of those groups of people who suffer the consequences of the deepening social inequality. This hatred confirms the author's causes for concern that this „contagion“, stronger than the rampant viral epidemic, could penetrate the conditions under which the future post-democracy will develop, and could have a detrimental impact on it.

In the following definition of post-democracy, Colin Crouch provides also additional arguments for the nature of the post-democracy and its parabolic development. According to him, „post-democracy can be understood in this way. At one level the changes associated with it give us a move beyond democracy to a form of political responsiveness more flexible than the confrontations that produced the ponderous compromises of the mid-century years. To some extent we have gone beyond the idea of rule by the people to challenge the idea of rule at all. This is reflected in the shifting balance within citizenship referred to above: the collapse of deference to government, and in particular by the treatment of politics by the mass media, the insistence on total openness by government; and the reduction of politicians to something more resembling shopkeepers than rulers, anxiously seeking to discover what their „customers“ want in order to stay in business. The political world then makes its own response to the unattractive and subservient position in which these changes threaten to place it“ (Crouch 2012: 29-30). Moreover, the well-known techniques of modern political manipulation have a certain merit for falling into this situation, as well as the show business and the commodity marketing, well-known paradoxes of modern politics. It is an indisputable fact that most components of the democracy will survive in the conditions of post-democracy. But worth noting is Colin Crouch's fear that in the long run we may see some erosion in this process of distancing, fed up and tired of the demands of a maximum democracy. As a result of the development of these processes, which develop in almost all democracies, Colin Crouch sees a danger to the welfare state, which he says „is gradually becoming residualised as something for the deserving poor rather than a range of universal rights of citizenship; trade unions exist on the margins of society; the role of the state as policeman and incarcerator returns to prominence; the wealth gap between rich and poor grows; taxation becomes less redistributive; politicians respond primarily to the concerns of a handful of business leaders whose special interests are allowed to be translated into public policy; the poor gradually cease to take any interest in the

process whatsoever and do not even vote“ (Crouch 2012: 31-32). This fact can be defined as a certain voluntary return to the positions that these groups have been forced to occupy in the conditions of pre-democracy. This symptom is found also in the most highly developed democracies, aiming for the future society in the modern world. An example of this is the USA, where there is a deep ambiguity in the post-democratic trend of growing distrust of politics and attempts to subject it to strict regulation. Obviously, in our opinion, in the conditions of post-democracy, regardless of its rapid parabolic development, there will still be tendencies and forms of return to earlier times. The problems related to the welfare state and its future, especially when it cannot manage the social inequality, the struggle between rich and poor, the pushing of the trade unions to the periphery of the society, have been the object of research by other researchers, sociologists, since the era of pre-post-democracy. Here we will focus on two of them. Ever in the 1990s, Alvin Toffler has published the results of his unique monograph „The Third Wave“ (1991), which he has described as a „large-scale synthesis“ based not only on a description of the old civilization in which many of us grew up, but also an attempt to understand a perceivable picture of a new civilization that flourishes before us. From the collision between the three waves in the development of the human society, an exploding change is born. According to Alvin Toffler, this change relates to „personal lives being torn apart, the existing social order crumbling, and a fantastic new way of life emerging on the horizon – asking the very largest of questions about our future is not merely a matter of intellectual curiosity. It is a matter of survival“ (Toffler 1991: 28). Describing the collision of the waves, the over-struggle between them, Alvin Toffler notes that modern humanity has made a great leap in its development and faces a profound social change and the greatest creative transformation of all time. According to him, this new civilization „will overthrow the bureaucracy, limit the role of the nation state and create semi-autonomous economies in a post-imperialist world. It requires governments that are simpler and more efficient, and also more democratic than all we know today“ (Toffler 1991: 33). Figuratively speaking, in „The Third Wave“ Alvin Toffler considers the problems he describes and analyzes as a necessary evil that will not be able to obscure his view of the future of a new civilization. It would not be exaggerated to say that the conclusion of this landmark study leads us to writing a „new code of conduct“ beyond the observed increased concentration of energy, money and power. These views of Alvin Toffler are defended by him in

his subsequent monographs like „Powershift“ (1996) and „The New Civilization“ (2000). The first study is devoted to the problems of power, in the development of which he sees the new era where the shift of power will be accompanied by certain strong tremors. According to him, we live in the „morning of the era of change of power... when the whole structure of power that connected the world as a unity falls apart. A radically different power structure is being formed. And this happens at all levels of the human society“ (Toffler 1996: 13). No matter how different feelings and ideas the power provokes in us, let us not forget the fact that to a large extent we, the people, are also products of the power. An in-depth knowledge of the mentioned monographic studies of Alvin Toffler allows us to conclude that in the search for a new civilization in a far-sighted way, he has described and analyzed problems related to the pre-post-democratic era, some of which are largely present in the conditions related to the parabolic development of the post-democracy. In support of this conclusion, here we will note also the theses of Alvin Toffler and Heidi Toffler, defended in the mentioned monograph „The New Civilization“ (2000). We will focus only on one of the theses defended by the mentioned authors. It is about the role of the trade unions, which are really pushed to the periphery of the social and democratic development of the modern societies, especially after the changes in the nature of labor, demassification of production and the new forms of labor organization associated with the demand for a new kingdom of the network society (Toffler, A., H. Toffler 2000: 32). The way out of the described „death“ of the trade unions, in our opinion, is to find new forms of participation in the governance of the companies and the state institutions which build the backbone of the post-democratic era and above all guarantee the future of a modern democratic welfare state. To clarify the future of this country in the neoliberal model, we will briefly discuss the views of the sociologist Anthony Giddens, author of the monograph „The Third Way“ (1998). In his dispute with the defenders of the neoliberal perspective, according to which the modern welfare state has a detrimental effect on the civil order, but markets, on the contrary, play a stimulating role in the development of individual initiative, the mentioned author notes the following: „Hostility to the welfare state is one of the most characteristic features of neoliberalism. The welfare state is seen as the source of all evil. In the same way that capitalism was once understood by the revolutionary left“ (Giddens 1998: 21). Unfortunately, here, too, we encounter those contradictions discussed in Colin Crouch’s monograph on the future of post-democracy. This fact is not accidental, given the fact that both authors belong to the so-called „left

powers“ that defend the future of the welfare state in the conditions of post-democracy. Drawing attention to the contradictory nature of the relation between the attachment to the free market, on one hand, and to the nation and the traditional families, on the other, Anthony Giddens concludes: „Nothing else decomposes tradition as much as the „permanent revolution“ of the market forces“ (Giddens 1998: 23). As a defender of the social democratic views and values, Anthony Giddens pays serious attention to the ongoing processes of reforming the views of the European social democratic parties, aimed at expanding the topics and issues related to economic productivity, participation policy, ecology and development of individual social communities in the developed capitalist societies. In the process of the social development sliding towards the post-democratic politics, regardless of the different nature of the reasons that have risen it, a vacuum has emerged where economic globalization, supported by powerful large corporations beyond the capabilities of some nation states, has successfully settled for now. In this rush of the capitalism towards globalization, democracy simply could not hold. „It can govern at best certain groups of countries, but the most important of them – the European Union – is premature compared to the vital giants corporations. And its democratic quality in any case is low even by the minimum standards“ (Crouch 2012: 38). The sharp criticism of the capitalist relationships is characteristic of the views of the social democrat Colin Crouch, who, however, sees certain opportunities in the development of the neoliberalism, as long as it realizes the need to open to the possibilities of the social democracy within the welfare state and its abilities to intervene successfully in the modern democratic states. Whether this can happen in post-democracy, the future will tell!

CORPORATISM AND DEMOCRACY IN THE POST-DEMOCRACY

Before proceeding to analyze the relationship between corporatism and democracy in the new conditions of the post-democracy, we will focus in more detail on the role of the global company as a key institution in the post-democratic world. For most of the 20th century, the European left wing sees the company not so much as an institution but as a device that reaps the fruits of the profits of the owners and the exploitation of workers. Later in the years of the growing abundance, in the 3rd quarter of the 20th century, with the beginning of the mass consumption, as Colin Crouch notes, „the company could now be taken anymore for granted – as a convenient milk-cow“ (Crouch 2012: 40). This period, known as Keynesian one, is characterized with an orientation of the political parties

and their policies towards a macroeconomic policy. The inflation crises of the 1970s have led to the collapse of the Keynesian paradigm, and the aggregate demand levels have proved unprotected, leading to some uncertainty in the commodity markets. The relatively rapid technological change and the innovations have intensified the global competition, creating even more demanding consumers. Companies that have maintained their entrepreneurial spirit have already been losing ground. According to Colin Crouch, in these conditions new processes have developed creating new problems. „The gap between successful and unsuccessful has increased significantly; bankruptcies and unemployment have risen. The survival of just the successful enough companies were no longer guaranteed. Lobbies and pressure groups working for the interests of the corporate sector were more likely to be heard“ (Crouch 2012: 41). A number of other changes followed that went beyond the company's claims, but did not turn it into disabled, but rather a pretentious being which found it difficult to adapt to the new conditions created by the corporate sector. This is evidenced by the fact that if the owners of a global company do not like a certain tax or employment regime in a certain country, they threaten to move to another country. In this way, they have the opportunity to gain access to governments and other political powers when they demand a reduction of corporate taxation and other tax incentives. The implementation of this policy forces the companies to make what economists call „sunk costs“. In fact, these are the costs of the companies for establishment on a foreign market, like market research, advertising, building logistics structures and more. What is specific about these costs is that they are made by the company before it has realized incomes from its own activities. The successful implementation of the shareholder principle has become a demand for maximizing the value of the shareholder participation, which in turn has set the requirement for creating conditions for a fast change of activities. It was in these conditions that the process of maintaining the main business was created, and the additional activity was assigned to subcontractors. Taking into account the impact of the mentioned processes and activities, Colin Crouch clarifies that: „The goal of a successful company is to be located mainly in the financial sector, because the capital is most mobile there, and for everything else to conclude subcontracts with small uncertain units... The role of a successful company, free from any essential tasks, is just to connect the names of brands with attractive images, concepts, celebrities; the products holding the brand will be bought because of the associations with them – almost regardless of their actual quality“ (Crouch 2012: 47). This is how at the beginning of the 21st century the company looks far weaker institution

than its prototype. It is no longer a solid organization with a large high-rise building, where the headquarters with a large administration is located. It is rather a soft, flexible structure with a constantly changing purpose. It is also worth analyzing the connection Colin Crouch makes between the corporate elite and the political power. According to him, „companies are not just organizations, but a concentration of power. Their model of ownership creates a concentration of private wealth, and the more important companies become, the more important the class of capital owners becomes“ (Crouch 2012: 53). The policy of lobbying to the relevant government has gradually given way to strengthening the power of the large corporations and those employees who hold key positions in them. This is, in fact, the process by which the power that these structures have in the companies becomes a much broader and stronger political power (Crouch 2012: 56).

Historical analysis of the problems with the future of corporatism shows that in its various forms of manifestation it has encountered the democracy. More clearly, this encounter has taken place under the authoritarian or state corporatism and under more complex conditions created by the neo-corporatism. If we have to determine which is more important – the tension we have mentioned, or the support that neo-corporatism offers to the effective democracy, then the concrete answer will present the grounds of a very important debate. In the context of this debate, we have to note that the pre-war corporatism was created in the conditions of coercive authoritarian structures, mainly related to fascism, and was defeated at the end of the war by two powers – liberal democracy and state socialism. Surviving to some extent after the war in countries with maintained neutrality during the war, like Portugal, Argentina and other Latin American countries, this corporatism was thoroughly studied by Schmitter and defined by him as „too different, liberal corporatism“ – called societal. Under it, the organizations of employees and employers cooperate voluntarily with each other and with the government. As a result, permanent compromises are reached, which make it possible to earn certain benefits for their members and, above all, without harming the very national economies (Crouch 2012: 139). As a result of the emergence of a new generation of the leaders of the labor movement aware of the threats of violating the social order, along with the changes in the views of the conservative and liberal elites, a „broad consensus was reached on the idea of governments using different policies to prevent large-scale recessions, evidenced mainly by rising the unemployment rates“ (Crouch 2012: 141). The fear of inflation in the face of uncontrolled rising prices has posed a very strong dilemma for the democratic economy striving for

full employment, and the answer has come soon enough. This answer to the mentioned dilemma has turned out to be the neo-corporatism. As the role and importance of the trade unions has weakened, it has become clear that their neo-corporate role is no longer so necessary. Thus, under these conditions, the agenda of the neo-corporate affairs shifts from inflation to employment. Again, where the unions have been strong, they have regained their strength and ability. After strong discussions, the trade unions together with the employers manage to adopt a platform for improving the work of companies and entire sectors. In the course of the mutual concessions, the trade unions were able to protect the right of their members „to improve their skills“, and employers insisted on „improving capital intensity“, which ultimately led to the usual reduction in the number of workers (Crouch 2012: 144-145). The mentioned processes have ultimately led to certain changes in the balance of power, in favor of the employers. Under these conditions, workers often had to agree to smaller wages and worse working conditions. Attempts by transnational groups in the European Union to prevent this situation have given birth to practices known as „ruin the neighbor“ (Crouch 2012: 146). This marked the beginning of a strong conflict between „competitive corporatism“ and the European one as two levels of the modern neo-corporatism. With the introduction of the single European currency, the process of moving away from the nation state has developed and deepened in most modern industrial societies, and the more and more global companies successfully develop at supranational level, such as within the European Union.

The ambiguous nature of neo-corporatism created a certain tension between it and the formal democracy of elected parliaments and governments. Drawing attention to the fact that neo-corporatism represents the interests only of manufacturers, who are the only ones who can govern the industrial relations, Colin Crouch notes that „the formal democracy is not subject to such restrictions and therefore the more the democratic political system has to share power with the neo-corporate economic representative system, the less flexible and responsive, the less open to new topics and to non-manufacture problems the political organization of society will be“ (Crouch 2012: 164). Historically, the constraints the neo-corporatism faces today can lead its institutions to the dustbin of history, to where other structures from the time of the tidal wave of the industrialization are moving. Who knows how much longer the neo-corporatism can linger, wandering in the less and less places in the public organizations, but what can we do, these are just the anomalies that history often witnesses.

References

1. **Crouch, C.** Post-Democracy. London, 2004.
2. **Crouch, C.** Post-Democracy. Sofia: Iztok – Zapad, 2012. [Крауч, К. Постдемократия. София: Изток – Запад, 2012].
3. **Giddens, A.** The Third Way. Sofia: Prozorets, 1998. [Гидънс, А. Третият път. София: Прозорец, 1998.]
4. **Toffler, A.** The Third Wave. Sofia: Peyo K. Yavorov, 1991. [Тофлър, А. Третата вълна. София: Пейо К. Яворов, 1991].
5. **Toffler, A.** Powershift. Sofia: Narodna kultura, 1996. [Тофлър, А. Трусове във властта. София: Народна култура, 1996].
6. **Toffler, A., H. Toffler.** The New Civilization. Sofia: Voenno izdatelstvo, 2000. [Тофлър, А., Х. Тофлър. Новата цивилизация. София: Военно издателство, 2000].

КРИЗИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА УПРАВЛЕНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ В ОРГАНИЗАЦИЯТА

*Валентин ВАСИЛЕВ**

CRISES AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE ORGANISATION

*Valentin VASILEV**

Abstract: *Human resource management has undergone a significant evolution in terms of the changing and globalising markets and it is oriented towards innovative and practically oriented activities with the main objective of adaptation to the changing environment where organisations operate. New approaches in management have been gaining ground in most developed countries over the last decade, and they cover both the business sector and public services. The main impulse caused by globalisation, is expressed in the recognition of the fact that improvements in the effectiveness of organisations are closely related to the human factor, and hence with practices regarding payment and recruitment, selection, performance management, talent management, incentive policy and other aspects of staff management. Therefore human resources in the era of the globalising society are treated as a capital requiring in turn careful and innovative management. This article contains some key ideas in terms of increasing the efficiency of staff management in the modern organisation and presents conceptual views on the possibilities for applying innovative approaches in the search for positive solutions within the context of increasing the efficiency of organisations.*

Key words: *human resource management, crisis management, changes, leadership*

* Авторът е професор, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is a Professor, Philosophy Doctor at Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

ВМЕСТО ВЪВЕДЕНИЕ

На какво ни научи кризата през 2020 г.? Какви са ключовите уроци?

Вярно е, че 2020 беше изпълнена с предизвикателства за обучение и възможност да се преоткрийт редица нови моменти за мнозина, но също така е вярно да се каже, че е пълна с болка, загуба и несигурност.¹ Проучване на CIPD (Chartered Institute of Personnel and Development²) дефинира някои ключови промени в съвременното управление на персонала³ в специфичните условия на глобализиращо се общество. Повечето анкетирани специалисти признават, че не са имали възможност да обмислят ролята си в процесите на реструктуриране и реорганизиране, които протекоха в много компании, увлечени от задълженията си да съкращават хора и заплати. Глобалните предизвикателства и кризата поставиха под въпрос много от досегашните HR практики, градени през години на постоянен растеж, и промени ролята на професионалистите по човешки ресурси в една организация. Докладът на CIPD „Next Generation HR“ се опитва да изследва настъпилите промени и да начертае бъдещето на професията.⁴ Изводите в него се базират на задълбочени проучвания в 14 британски компании, сред които British Telecom, Tesco.com, Xerox, и на интервюта с повече от 100 висши мениджъри.⁵

Тази необходимост се появи по няколко основни причини:

- Пред служителите и ръководителите от публичната администрация се изправиха неவிждани по мащабите си промени. Тези промени доведоха до големи дози апатия и демотивация у служителите, които можеха да се „атакуват“ единствено с инструментариума на лидерството.

- Натискът на гражданите и бизнеса за по-добро качество и бързина на услугите също доведе до поява на потребност от появата

¹ **D'Souza**, David. Predictions for 2021. [online]. [reviewed 7.01.2021]. https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/david_dsouza/posts/predictions-for-2021.

² <http://www.cipd.co.uk/>

³ https://www.cipd.co.uk/binaries/next-generation-hr_2010-time-for-change..pdf [reviewed 10.01.2021]

⁴ **Jacobs**, Katie. Top tips for aspiring HR directors. [online]. [reviewed 10.01.2021]. <https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/katie-jacobs/posts/top-tips-for-aspiring-hr-directors>.

⁵ <https://www.betterbusinesspartners.biz/english/Next-Generation-HR/#::~:~:text=Next%20Generation%20HR%20is%20embedded%20in%20the%20business,individual%20and%20organisational%20development%20to%20achieve%20business%20results> [reviewed 4.01.2021].

на вдъхновяващи и харизматични ръководители, които през години на финансови и дори персонални недостатъци да се справят с мотивацията на хората си.

- Лидерството се прояви и като сериозен буфер срещу появил се нов „медиян и кандидатполитически спорт“ – нанасянето на чести медийни удари срещу държавните служители и институции. Негативният медиян образ отклони редица кандидати, а и влоши отношението на гражданите към публичната администрация.

- Съществуващата политическа култура все още приема със скептицизъм идеята за активистки държавен сектор. Умелите и ловки лидери обединиха на места твърде успешно хората за такъв нов тип държавна политика.

Ролята на политиките и политиката вероятно ще се променят в много посоки, като, както отбелязва проф. Георги Манолов, „няма съмнение, че в съвременната човешка цивилизация все повече и повече ролята и мястото на политическата наука ще нарастват, тъй като в условията на постоянно демократизиращ се и глоболизиращ си свят в началото на XXI век без нея е просто невъзможно, доколкото тя е призвана да дава компетентен отговор на много и много въпроси...“⁶.

Експертите, изготвили доклада „Next Generation HR“, твърдят, че кризата е превърнала работата на специалистите по човешки ресурси в една от основните функции на една компания. Най-добрите специалисти по управление на персонала разбират как работи организацията им на съответния пазар. Подобно на маркетинга човешките ресурси са на път да се превърнат в движена от потребителите част от бизнеса, която помага на организациите да се справят с настоящите и бъдещите предизвикателства. Там, където HR-ът е част от бизнеса, той е способен да допринесе за организационното развитие и да добави стойност. Когато HR-ът извежда тази роля на следващото ниво, като предоставя важни изводи за развитието на организацията и ангажира лидерите в диалог, то там мениджмънтът на персонала става част от бизнеса и има много по-голямо въздействие върху развитието му. Това е крайната фаза на протеклата през последните десет години интеграция на HR-а в сърцето на бизнеса (World Link Magazine, 2016, Vol. 26, pp. 2-3), усъвършенстването на организационното развитие и еволюцията към стратегически HR, твърдят специалистите от CIPD.

⁶ Манолов, Г. Въведение в политическата наука. Пловдив: ВУСИ, 2020, с. 41.

КРИЗИ, ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И СЪВРЕМЕННИ ТЕНДЕНЦИИ В УПРАВЛЕНИЕТО

Реформите в мениджмънта не са подминати от световните тенденции на промени в цялостната икономическа обстановка. От друга страна, ако 2020 г. ни научи на нещо, то е, че начините, по които работим, как се съсредоточаваме върху нашите хора, подкрепяме благополучието и приобщаването им, иновациите и адаптацията им, могат да се променят към по-добро.⁷

Основен фактор за тези промени е глобализацията в съвременното общество. Този феномен, от една страна, промени отношението на организациите към голям брой техни отговорности, а от друга страна, промени отношението на клиентите към получаваните от тях стоки и услуги. В тази връзка редица фактори оказват влияние при прилагането на иновативни инструменти в ефективното управление.

Мениджмънтът претърпява съществена еволюция от гледна точка на променящите се и глобализиращи се пазари и се ориентира към иновативни и практически насочени действия с основна цел – адаптация към променящата се среда, в която работят организациите. В допълнение към тези предизвикателства е необходимо да се отбележи и специфичният акцент, който указват различните аспекти в областта на защитата на правата на човека, разгледани в контекста на управлението на персонала в глобализираща се среда, като се дефинират като общозадължителни за всички държави в епохата на глобализацията основни положения.⁸

Новите подходи в управлението набират сила в повечето развити държави през последното десетилетие и обхващат сферата както на бизнеса, така и на обществените услуги. Основният подтик, предизвикан от глобализацията, се изрази от признаването на обстоятелството, че подобренията в ефективността на организациите са тясно свързани с човешкия фактор, а оттам и с практиките на зап-

⁷ **Cheese**, Peter. 2021: Facing the future together. [online]. [reviewed 9.01.2021]. https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/peter_cheese/posts/2021-facing-the-future-together.

⁸ **Willmott**, Ben. New approach to labour market enforcement needed to raise people management standards and protect employment rights. [online]. [reviewed 7.01.2021]. https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/policy_at_work/posts/new-approach-to-labour-market-enforcement-needed-to-raise-people-management-standards-and-protect-employment-rights.

лащане и наемане на работа, подбор, оценка на потенциала и мениджмънта на талантите, работни методи, отношения с персонала, мотивационна политика и други аспекти на мениджмънта на персонала.⁹ Следователно персоналет, човешките ресурси в епохата на глобализиращото се общество се третират като капитал, изискващ от своя страна внимателно и иновативно управление. От една страна, подобна констатация подпомага извода, че на ръководителите и мениджърите трябва да се предостави значително по-разширена форма на власт и самостоятелност, за да управляват персонала си. От друга страна, глобализацията оказва натиск и в посока на това, че управлението на човешкия фактор, на персонала трябва да се адаптира по-близко до специфичните обстоятелства в различните организации и че трябва да се обърне значително повече внимание на развиването на цялостни стратегии за мениджмънт на персонала, на планирането на нуждите от персонал, на развитието на лидерски умения и мотивирането на персонала.

Глобализиращото се общество и бизнес доведоха до изострянето на някои фактори, влияещи върху мениджмънт процесите. В нови нюанси се преподнесоха на ръководителите в бизнеса и в публичната сфера фактори, като: натиска на пазара на труда; отчитането на равенството и социалната справедливост и отговорност; демографските фактори; засилената нужда от децентрализация; поставянето на акцент върху гражданското участие при взимането на решения и провеждането на политики; извеждането и формите на консултиране на нови измерения и тълкувания в дефинитивността на термини, като „справедливост“, „свобода“, „правен интерес“, „правомерност на целите“, „правно съзнание“; понятието и приложното поле на статута на държавния служител и др. Тези фактори увеличиха влиянието си под натиска на глобализацията и промениха отчетливо влиянието си върху организациите като подчертаващи новите тенденции в мениджмънта на персонала в условията на глобализация:

- Фокусиране върху иновативни подходи към мениджмънта на персонала;
- Развиване на нови форми на лидерство чрез мениджмънта на персонала.

Линда Гратън стига по-далеч в прецизността си в книгата „Жизнена стратегия“ (2004 г.), където защитава своята концепция за впитане на стратегията за управление на хората в общата организационна стратегия. Авторката поддържа тезата, че промените в

⁹ *World Link Magazine*, 2015, Vol. 25, pp. 4 – 8.

околната среда налагат нов подход към персонала в организацията, като чрез този подход е необходимо да се изведат на преден план хората в организацията.

В тази връзка може да се очаква, че новите строги рамки за резултати и отчетност ще създадат финансова мотивация да се използва гъвкавостта в управлението на персонала по-активно в усилието да се подобрят организационните резултати.

Мениджмънтът на кризисните ситуации е израз, който доскоро се е използвал предимно в дипломатическите среди, но все по-често започва да се използва и в организации, където под натиска на външни или вътрешни събития ръководството е принудено да взема спешни решения. Те се налагат, защото кризата е поврат или период на опасност и тревога, а в днешния динамичен век повратите и опасните моменти са наши неизбежни спътници.

Мениджмънтът на кризисните ситуации може да се определи по следния начин: Процесът на действие в ситуация с оказан натиск по начин, който планира, организира, насочва и контролира редица взаимно свързани операции, като процеса на вземане на решения от упълномощените лица, води до бързо, но не прибързано решаване на острия проблем, възникнал в организацията.

Кризите се причиняват или от действия на хора, или от природни бедствия (пожари, наводнения, снежни бури, земетресения и т.н.). Ако в основата на кризите са хора, те могат умишлено да вредят на организацията отвън или да са предприели действия, пак външно, които косвено създават сериозен проблем. Вътрешно кризите могат да се причиняват умишлено от хора, които се стремят да наложат своята позиция или случайно – чрез колосална грешка в преценката или чрез дълга поредица наслагващи се една върху друга грешки.¹⁰

Кризата представлява промяна – внезапна или постепенна, която поражда неотложен проблем, изискващ незабавна намеса за разрешаването му. „Криза“ е всяка ситуация с потенциал да предизвика внезапни и сериозни неблагоприятни последици върху служителите, върху имиджа или която може да се отрази катастрофално върху цялата организация.

¹⁰ **Vasilev, V.** From a Crisis of Confidence to Effective Crisis Management in the Public Administration. – In: *Knowledge International Journal*, Vol. 43 „Knowledge in Practice“. Skopje: Institute of Knowledge Management, 2020, p. 230. ISSN 1857-923X (Printed); ISSN 2545-4439 (Online). [online]. <https://ikm.mk/ojs/index.php/KIJ/article/view/4709>.

Все пак не е изключено кризите да не са нищо повече от внезапни непредвидени събития, които биха могли да се очакват. Кризите привидно са внезапни, но това не означава, че са непредвидими. Преди кризата често се появяват предупредителни признаци за скорошно бедствие. Дори изригването на вулкан може да се предскаже. Съществува явление, което се нарича „кризисна лавина“, т.е. постепенно, незабележимо, но необратимо натрупване на събития.

Лавинообразното хлъзгане към неударжимата криза може да се дължи не само на грешка, но и на човешки инат. Ако методите за управление на кризисни ситуации се използват хладнокръвно за оценка на потенциално опасните събития и заинтересованите страни навреме се съберат да обсъдят решаването на проблема преди достигането на критична точка, могат да се избегнат тежките последици от човешкото упорство. Това се случва както на международната арена, така и вътре в организацията.

Много от кризите започват с малко проблеми. Ако ръководителите не успеят да ги забележат и неутрализират, те прерастват в реална криза. Въпреки че не съществува меродавен списък на предупредителни сигнали за назряващи в бъдеще кризи, специалистите посочват като такива:

- пренебрегване на дебати и стандарти;
- служител или ръководител, чийто стандарт на живот е по-голям от получаваните доходи;
- управителни съвети, които не са на своето място;
- жалби от служители на по-ниски нива;
- прекалено голям успех, постигнат прекалено бързо;
- упорити слухове и съмнения;
- настойчиви оплаквания на клиенти;
- предупреждения от инспекторите по безопасността и др.

Всяка организация може да бъде засегната от криза, независимо дали си дава сметка за това или не.

СТЪПКОВО ВЪЗПРИЕМАНЕ НА МЕНИДЖМЪНТ НА КРИЗИСНИ СИТУАЦИИ

Мениджмънтът на кризите като формализирано поле на изучаване и обучение е сравнително нов, възниква едва през последните няколко десетилетия. Мениджърите на организациите в състояние на криза трябва бързо да установят източника на кризата, да го овладеят и евентуално да преодолеят кризата с възможно най-

малко поражения. В този смисъл мениджмънтът на кризата е елемент от по-обхватната система на рисковия мениджмънт.¹¹

Мениджмънтът на кризисни ситуации невинаги се извършва при ясно определена стратегия. За успешното ѝ преодоляване се препоръчват следните основни етапи:

- Първи етап: планиране на евентуални кризи.
- Втори етап: идентифициране на предупредителните сигнали за наближаваща криза.
- Трети етап: овладяване и разрешаване на кризата.

Ричард Люки извежда четири основни правила, които са в основата на успешното разрешаване на кризи:

Първо – прилагайте бързи и решителни действия.

Второ – поставяйте хората на първо място.

Трето – присъствайте на мястото на събитието (преди всичко висшите ръководители).

Четвърто – съобщавайте цялата информация, осведомявайте широк кръг хора.

В подходящи случаи, при разрешаването на кризи, могат да се използват и *методите за управление на проекти*.¹²

Екипите по управление на кризите имат вътрешна организация и подхождат към проблемите подобно на успешните екипи за работа по конкретен проект, а именно обединяват необходимия опит, правомощия и умения за установяване на контрол върху ситуацията. Проектът свършва, когато са постигнати целите, но на практика приключва едва с довършването на последните детайли и осмислянето на извлечените поуки.

По сходен начин мениджмънтът на кризите има своя финална, приключваща фаза и една от основните задачи на тази фаза е да бъде хвърлен поглед назад към почерпания от пороците опит.

Същественото, което трябва да бъде запомнено, е, че екипът за управление на кризите трябва:

- *да обяви официален край на кризата – но не преждевременно;*

¹¹ Вж. **Василов, В.**, Г. Кресналийска. Публични политики и гражданска ангажираност (Crowdsourcing) – ново поле за дигитални решения в публичната администрация. – В: *Юбилейна международна научна конференция „Икономическа наука, образование и реална икономика: развитие и взаимодействия в дигиталната епоха“*, посветена на 100-годишнината от създаването на Икономически университет – Варна. Том II. 2020, с. 570. ISBN 978-954-21-1038-5. [онлайн]. https://ue-varna.bg/~uevarna/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Economic_science_education_real_economy_T2_2020.pdf.

¹² **Василов, В.**, Д. Стефанова, В. Черкезов. Мениджмънт на кризи. Теоретични и практически основи. София: Пропелер, 2019, с. 34 – 36.

- да документира всичко значимо, което се е случило;
- да ангажира участниците в последващата оценка, което е най-добрата гаранция, че организацията ще се поучи от скъпоструващия опит.

Подкрепяме тезата на Фьорстер и Кройц, че „...колкото по-малък е контролът върху собствената дейност и колкото по-малко е пространството за взимане на решения, толкова по-голям е стресът и толкова по-съществени са неговите последици върху здравето. Обратният извод гласи: Свободата не е стресираща! Който разгърне целия си потенциал, не се чувства по-зле, а по-добре!“¹³.

Сред факторите, които са основа при създаването, развитието и поддържането на междуличностното доверие, са: искреност, определена като честност и вяност; компетентност, определена като експертни и междуличностни познания и способности, изисквани за дадена работна позиция; постоянство, определено като надеждност, предвидимост и отлични решения при овладяване на дадени ситуации; лоялност, определена като доброжелателни мотиви; желание, стремеж да се защитят и запазят отношенията с някого; откритост, определена като вътрешна нагласа и желание да се споделят идеи и информация свободно.

Дейл Карнеги от друга страна определя доверието като „четвъртия фактор“ при ефективното управление, нареждайки го до сътрудничеството, взаимодействието и колегиалността.¹⁴

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ ПРЕДСТОИ ДА СЕ УЧИМ ВСЕ ПОВЕЧЕ ЕДНИ ОТ ДРУГИ

Авторите на доклада „Next Generation HR“ се опитват да прогнозират в детайли какво ще се изисква от специалистите по персонала в бъдеще. Според тях следващото поколение HR специалисти трябва да бъде подготвено да провежда трудни разговори и да поставя под съмнение вече утвърдени от висшия мениджмънт представи, както и да бъдат кризисни мениджъри.

Професионалистите в тази сфера трябва да имат силно лично присъствие и авторитет, който се простира отвъд официалната им роля в HR отдела. Те трябва да бъдат преди всичко личности, а не да

¹³ **Vasilev, V.** (2021). About the Relationship: „Fine management settings“ and „Soul of the organization“. – In: *Knowledge International Journal*, 45(1), p. 126. [online]. <https://ikm.mk/ojs/index.php/KIJ/article/view/4957>.

¹⁴ **Карнеги**, Дейл и кол. Как да градим пълноценни отношения. София: Колибри, 2012, с. 60 – 61.

се идентифицират само с ролята си на специалист по човешки ресурси. Те трябва да са овладели изкуството да бъдат себе си, да са уверени в своите способности и отворени към своите страхове. Това изгражда доверие у околните и премахва съмнението, че може да има някакъв скрит подтекст в поведението им. На тях се гледа като на хора, в които си заслужава да се вслушаш. Те умеят да предотвратяват конфликти и да провеждат трудни разговори, когато се налага, така че да бъдат чути. Най-честите думи, използвани за тях, са: професионален, прозрачен, прозорлив и провокиращ размисъл.

Следващото поколение специалисти по кризисно управление ще увеличи и очакванията към това, което един професионалист може да направи днес и в бъдеще (Европейска комисия, 2015). Едно от най-големите предизвикателства пред тях ще бъде коучингът на висшия мениджмънт, който невинаги се държи по начин, който създава правилната среда в организацията. Истински успех ще имат организациите, в които изпълнителният директор има високи очаквания към отдела по човешки ресурси и там е наличен HR лидер, който може да излезе една крачка напред и да предложи нещо повече от обичайните HR дейности, да навлезе в територията на ключовите ценностни ориентации като елемент от ефективното управление. Много специалисти по персонала ще трябва активно да обучават и образоват изпълнителния директор и висшия мениджмънт на организацията, за да могат да разширят правомощията си и ролята си в организацията.

Специалистите в тази област постигат най-добри резултати в организациите, където човешките ресурси се възприемат като основна и неделима част от бизнеса, и това е един от основните изводи от доклада „Next Generation HR“. Там, където HR специалистите са само изпълнители и държат главите си наведени, е трудно да се изгради стратегия и да се постигне резултат.

Както отбелязва Ласло Бок – вицепрезидент по човешки ресурси на Google: „...дори в период, в който възнагражденията са замразени, пак можеш да направиш хората по-щастливи и да ги накараш да работят по-добре. Защото именно когато икономиката се намира в дълбока криза, отношението към хората играе най-важна роля“.

В този глобализиран свят, където възможното и невъзможното в управлението променят цветовете си като кожата на хамелеон, ефективното управление на кризи остава един от последните инструменти и „ваксина“ за организационно оцеляване и развитие.

Както посочват Робин Стюарт-Котце и Крис Дън, „най-добрите хора не изскачат от раковина напълно оформени като богинята Афродита“. На тях първо им е нужно да знаят как Най-доброто е дефинирано и как да демонстрират такова поведение. (...) Но няма прост набор от най-добри поведения, нито размер, който да пасва на всичко“¹⁵.

Думи, оформящи облика на предизвикателство, което ще се отрази върху развитието на обществото като цяло в един динамичен и непредсказуем съвременен свят!

Литература

1. **Василев, В., Г. Кресналийска.** Публични политики и гражданска ангажираност (Crowdsourcing) – ново поле за дигитални решения в публичната администрация. – В: *Юбилейна международна научна конференция „Икономическа наука, образование и реална икономика: развитие и взаимодействия в дигиталната епоха“*, посветена на 100-годишнината от създаването на Икономически университет – Варна. Том II. 2020, с. 569 – 579. ISBN 978-954-21-1038-5. [онлайн]. https://ue-varna.bg/~uevarna/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Economic_science_education_real_economy_T2_2020.pdf.
2. **Василев, В., Д. Стефанова, В. Черкезов.** Мениджмънт на кризи. Теоретични и практически основи. София: Пропелер, 2019.
3. **Карнеги,** Дейл и кол. Как да градим пълноценни отношения. София: Колибри, 2012.
4. **Манолов, Г.** Въведение в политическата наука. Пловдив: ВУСИ, 2020.
5. **Стюарт-Котце, Робин, К. Дън.** Кои са вашите най-добри хора? София: Анхира, 2011.
6. **Cheese, Peter.** 2021: Facing the future together. [online]. [reviewed 9.01.2021]. https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/peter_cheese/posts/2021-facing-the-future-together.
7. **D'Souza, David.** Predictions for 2021. [online]. [reviewed 7.01.2021]. https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/david_dsouza/posts/predictions-for-2021.
8. **Jacobs, Katie.** Top tips for aspiring HR directors. [online]. [reviewed 10.01.2021]. <https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/katie-jacobs/posts/top-tips-for-aspiring-hr-directors>.
9. **Vasilev, V.** From a Crisis of Confidence to Effective Crisis Management in the Public Administration. – In: *Knowledge International Journal*, Vol. 43 „Knowledge in Practice“. Skopje: Institute of Knowledge Management, 2020, pp. 229 – 232. ISSN 1857-923X (Printed); ISSN 2545-4439 (Online). [online]. <https://ikm.mk/ojs/index.php/KIJ/article/view/4709>

¹⁵ **Стюарт-Котце, Робин, К. Дън.** Кои са вашите най-добри хора? София: Анхира, 2011, с. 62.

10. **Willmott**, Ben. New approach to labour market enforcement needed to raise people management standards and protect employment rights. [online]. [reviewed 7.01.2021]. https://www.cipd.co.uk/Community/blogs/b/policy_at_work/posts/new-approach-to-labour-market-enforcement-needed-to-raise-people-management-standards-and-protect-employment-rights.

11. **World Link Magazine**, 2015, Vol. 25.

12. <http://www.cipd.co.uk/>

13. https://www.cipd.co.uk/binaries/next-generation-hr_2010-time-for-change..pdf [reviewed 10.01.2021].

14. <https://www.betterbusinesspartners.biz/english/Next-Generation-HR/#::~:~:text=Next%20Generation%20HR%20is%20embedded%20in%20the%20business,individual%20and%20organisational%20development%20to%20achieve%20business%20results>. [reviewed 4.01.2021].

ЗА МОТИВАЦИЯТА: МЕРИТОКРАЦИЯ

*Максим АЛАШКИ**

ABOUT THE MOTIVATION: A MERITOCRACY

*Maxim ALASHKI**

Abstract: *Meritocracy and the related public system are considered as a kind/way/variety of human motivation for development, and through its prism. A brief overview of what it is meritocracy, including the use of a main principles, historical example and reflections of the author on its relationship to motivation.*

Key words: *meritocracy, motivation, society, system, merit, development*

„Меритокрация“ (от стгр. ез. „μερίτο“ – „заслужил“, и „κράτος“ – „власт“) е форма на държавно управление, основаваща се на участие в управлението на способните (заслужилите), система на т.нар. „равни възможности“, при която хората се доказват чрез своите способности и талант, а не чрез богатството, потеклото си, привилегиите и други фактори, като социално положение и политическа власт.

Терминът „меритокрация“ често се употребява и за определяне на типа на обществото, в което богатството, положението и социалният статут се определят чрез доказване на таланта, уменията и интелигентността било чрез конкурс, или друга демонстрация, конкуренция (състезание) на идеи и възможности, както и чрез заслужаване на доверие. Задълженията и социалният авторитет трябва да бъдат спечелени, а не наследени или възложени на случайни индивиди или произволни групи хора по неясни за обществото критерии.

* Авторът е доцент, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is an Associate Professor, Philosophy Doctor at the Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

Меритокрацията се използва и при сравняване или критика на различни (конкурентни) от нея общества, които могат да противопоставят наличие на доходи, богатство, статут и други привилегии на населението на таланта, качествата, компетентността, мотивацията и усилията, както и за тяхното охарактеризиране по различни характеристики и критерии. Терминът като словосъчетание е използван за първи път през 1958 г. от Майкъл Ъънг¹ в книгата му, която на практика е сатирично есе, озаглавена „Възходът на меритокрацията: 1870 – 2033“ („Rise of the meritocracy: 1870-2033“). Там чрез меритокрацията се дава негативна оценка на една измислена социална система, водеща до социална революция, при която масите свалят елита.

Но от друга страна повечето автори, които разглеждат темата и използват тази терминология, вярват, че меритократичната система е положителна за обществото и неговото справедливо развитие. Нейните привърженици смятат, че такава система е по-полезна, по-честна и по-продуктивна от други системи, а освен това позволява да се сложи край на различията (които на практика са дискриминация) на основата на пол, раса, вероизповедание, произход, социални връзки и други привилегии.

В своята книга „Възход и падение на европейската меритокрация“ Иван Кръстев² задава въпросите: „Защо „класите, които се издигат с изпити“, предизвикват толкова силно възмущение във време, когато сложността на света предполага, че обществото ще има най-голяма нужда от тях? Защо хората, които се трудят усилено, за да могат техните деца да завършат най-добрите университети в света, отказват да се доверят на онези, които вече са ги завършили? Как е възможно някой да се съгласи с Майкъл Гоув³ – британски политик от лагера на брекзит, който казва, че на хората им е „омръзнало от експерти“? Сякаш изглежда очевидно, че меритокрацията – системата, при която водещите позиции се заемат от най-талантли-

¹ Michael Dunlop Young, Baron Young of Dartington (1915-2002) – британски социолог, социален активист и политик.

² Иван Кръстев (р. 1965) е политолог, председател на УС на Центъра за либерални стратегии и изследовател в Института по хуманитарни и социални науки във Виена (IWM Vienna).

³ Michael Gove (1967), член на парламента на Обединено кралство Великобритания.

вите и способните, най-добре образованите и най-добре представящите се на изпитите – е по-добра система от плутокрацията⁴, геронтокрацията⁵, аристокрацията, вероятно дори от управлението на мнозинството, сиреч от демокрацията“.

Меритокрацията е в ярък контраст с аристокрацията, в която успехът и статутът на човека в живота зависят главно от статута и титлите на семейството и други, предимно наследствени и свързани с привилегии, отношения. В този тип социална система хората напредват предимно въз основа на своето име и/или социални връзки.

Типичен и ярък исторически пример за издигане в йерархията според заслугите е след Френската революция от края на XVIII век, отприщила таланта на цяло поколение, дотогава спъвано от строгата класова система на стария аристократичен режим. Преди 1789 г. широките народни маси във Франция нямат шанс да постигнат в живота си много повече от своите бащи и дядовци, докато тогава талантливите и способните изведнъж получават възможността да се озоват на върха в обществото. Например Наполеон Бонапарт, който е на 19 години, когато избухва революцията, едва на 24 години става генерал благодарение предимно на своите качества и защото аристократите, заемали дотогава офицерските чинове в армията, са избягали от страната или са екзекутирани. Той след 5 години става първи консул на Републиката, а след още 5 години – император, а не след дълго превръща Франция в най-могъщата нация в Европа. От 26 маршали, назначени от Наполеон през Първата френска империя, 11 тръгват от най-ниските прослойки на населението – синове на готвач, на кожар, на съдебен пристав, на селянин, на пивовар, на мелничар, на ханджия, на прислужник и т.н. Поради заслуги на бойното поле всички тези маршали се издигат и стават херцози, няколко стават принцове, един става крал на Неапол, а друг – крал на Швеция. На Наполеон се приписва фразата, че „всеки войник носи в раницата си маршалски жезъл“. Подобно нещо е немислимо преди революцията.

В съвременната си интерпретация меритокрацията може да се прилага във всяка област, в която кандидатът за определена работа,

⁴ „Плутокрацията“ (от гр. ез. „πλοῦτος“ – „богатство“, „κράτος“ – „власт“) е форма на държавно управление, при която решенията на властта не се базират на мнението на народа, а се взимат от влиятелен кръг на висшето общество, съставен от богати хора. Тя е частен случай на олигархията.

⁵ „Геронтокрацията“ (от гр. ез. „γέρων“ – „старец“, „κράτος“ – „власт“) е форма на олигархично управление, при която управляват значително по-възрастни ръководители. Платон пише: „За старите е да управляват, а за младите – да се подчиняват“.

задача, функция или длъжност се избира въз основа на неговата интелигентност, физическа сила, образование, пълномощия във функционалната област, професионална квалификация и опит или чрез добри резултати при съответни изпити или оценки.

Съществува и меритократична система на възнаграждение, която се прилага широко предимно от частни компании и организации, които ценят и възнаграждават онези свои професионалисти, представящи по-добри продукции и резултати, които се стимулират или с увеличаване на заплатите, или с предлагане на по-високи позиции.

Някои от безспорните принципи на меритокрацията са:

- социалното положение не играе важна роля при избора на кандидати;
- важни са талантът, способностите, усърдието, амбицията;
- съществува свободна конкуренция;
- създават се благоприятни условия и първоначална грижа за развитие на избраните кандидати.

В политическата теория меритокрацията е власт, основаваща се на личностни постижения, и в редица развити държави тя е в основата на съвременната държавна служба. Изборът на най-достоините кандидати се извършва в открит конкурс, където всеки може да се яви при равни позиции. Селекцията се извършва от комисия от подходящо квалифицирани независими длъжностни лица, които могат да гарантират, че конкурсът не е предварително нагласен и предрешен и условията му са честно изпълнени. Наличието и изпълнението на обективни критерии за оценка на кандидатите за длъжност е основен принцип.

Фундаментална база на меритокрацията е конкуренцията: за постигането на високо социално положение и качество на живот човек трябва непрекъснато да развива способности и да се отличава (превъзхожда) от другите. Ето защо корените на заслугите са не в колективното, а в индивидуалното начало. В този смисъл тя действа като идеология, близка до капитализма чрез конкурентното си начало, търсенето на постоянен растеж и вечния стремеж за постигане и запазване на водеща позиция.

В духа на капитализма меритокрацията е несъвместима с идеята за солидарност. Канадският философ Кай Нелсен⁶ отбелязва, че на фундаментално ниво такова общество е нехуманно. Несвързано с идеите на хуманизма е, когато хората непрекъснато се конкурират

⁶ Kay Nielsen (1926) – преподавател по философия в Университета на Калгари.

пomeжду си в почти всички области, като същевременно търсят постоянна оценка, сортиране, класиране в стремежите за по-продуктивно общество и по-голяма ефективност. Така меритокрацията се превръща в система, която разрушава основите на солидарността и братството, подкопавайки чувството за принадлежност към една общност. Ограниченията на ценностните ориентации обаче са само един от проблемите на меритокрацията и съвременното общество. Майкъл Йънг, който критикува тази система на управление, също е противник на социалното неравенство, причинено от йерархичното неравенство. Той твърди, че няма фундаментална основа за съществуването на превъзходство на някои хора над другите. В този смисъл меритокрацията е власт, основаваща се на превъзходство.

В днешно време особено в САЩ идеята за система на управление и бизнес, основана единствено на заслуги, е в голяма степен компрометирана, тъй като наличието на ресурси за култивиране на заслуги до голяма степен се определя от социално-икономическия статут на индивида. Следователно хората, родени в по-висока социално-икономическа позиция (а именно, които притежават повече богатство, власт), ще имат повече ресурси отколкото тези, които са родени с по-нисък икономически статут. Неравнопоставеният достъп до ресурси има пряк и значителен ефект върху качеството на образованието, което детето ще получи от детската градина до университета. Качеството на образование наред с други фактори, свързани с неравенството и дискриминацията, пряко влияе върху развитието на заслугите, когато се кандидатства за определена властова или друга, по-висока или престижна, позиция.

От гледна точка на теориите за мотивация меритокрацията е отличен начин за мотивиране на служителите, които са отдадени на изпълнението на своите функционални задължения в търсене на по-добри възможности в резултат на представените от тях „заслуги“. В това отношение една от основните критики към меритокрацията е невъзможността за изнамиране и използване на перфектна, безспорна и за всички съвсем честна и ефективна методология за оценка на тези „заслуги“.

Много социолози, психолози, философи и интелектуалци игнорират меритокрацията като справедлива система на йерархизация, тъй като професионалното или социалното издигане не зависи изключително от индивидуалните усилия, а и от възможностите, които всеки индивид има през целия си живот. Както вече бе посочено, хората, които са родени с по-добри финансови възможности, с

достъп до най-добрите учебни заведения и изключителни професионални връзки и контакти, е по-вероятно да спечелят привилегирована позиция от тези, които не са имали същия „късмет“. Очевидно обаче, както смятат други, не трябва да се обобщава и генерализира, защото няма смисъл от „големи възможности в живота“, ако от другата страна няма никакви усилия и желание от възползване от тях.

Основна друга критика е, че това усилие не е единственият фактор, който определя успеха или неуспеха, а част, която обхваща по-сложни концепции, свързани и присъстващи в обществата. Социализмът и други идеологии, които проповядват концепцията за егалитарното⁷ общество, също се противопоставят на меритокрацията. За тази група идеята за насърчаване на успеха, основана на индивидуализма, води до нарастване на социалното неравенство и т.нар. „социален дарвинизъм“.

От теорията сме запознати, че мотивацията е движещата сила при постигането на определени цели. Тя включва целева насоченост на поведението и изисква получаването на пряка и своевременна връзка между тези целенасочени действия и постигнатите чрез тях резултати. Крайният резултат винаги е от субективно значение и има психологическо ценностно изражение. Погледната през призмата на меритократичната система с нейните положителни качества и принципи като система с възможност за личностно развитие, базирано на способности, което много често липсва при други обществени и секторни системи, тя дава допълнително предимство на по-знаещите, по-можещите, по-амбицираните и търсещите реализация на своите цели с по-справедливи средства.

Макар че меритокрацията е благороден идеал за всяка наистина социална система, нейното постигане изисква първо да се признае, че съществуват социални, икономически и политически условия, които на практика създават неравенство, което я правят невъзможна. За да се постигнат тези условия, трябва да бъдат коригирани, отстранени или значително намалени, което е твърде субективна задача и затова в голямата си част неосъществим блян. Но бляновете са нужни, за да се стремим към тях, което може да бъде подпомогнато от волята на властимащите в едно демократично общество и са част от неговото модернизиране и развитие.

⁷ Егалитарен (от фр. ез.) – който почива на всеобщото равенство; уравнителен. Сред широкоизвестните егалитарни философии са социализмът, комунизмът, анархизмът, левият либертарианизъм и прогресивизмът, като всички те предлагат икономически, политически и правен егалитаризъм.

Литература

1. **Робъртс**, Андрю. Изкуството да воюваш. София: Сиела Норма, 2020. ISBN 978-954-28-3119-8.
2. **Kett**, Joseph F. The History of a Founding Ideal from the American Revolution to the Twenty-First Century. Ithaca. NY: Cornell University Press, 2012. ISBN 978-080-14-5122-5.
3. **Lampert**, Khen. Meritocratic Education and Social Worthlessness. UK: Palgrave-Macmillan, 2012. ISBN 113-732-48-80.
4. **Young**, Michael D. Rise of the meritocracy. UK: Routledge, 1994. ISBN 978-156-00-0704-3.
5. <https://bg.wikipedia.org/wiki/Меритокрация>. [прегледан 12.02.2021].
6. <https://bg.uzvisit.com/1675-meritocrasy>. [прегледан 12.02.2021].
7. <https://bg.eferrit.com/меритокрация-истински-или-мит/>. [прегледан 12.02.2021].
8. <https://muzruno.ru/obrazuvane/115052-meritokracijata-e-kakvo-e-zaslugata-princip-na.html>. [прегледан 12.02.2021].
9. <https://www.wikiwand.com/bg/Меритокрация>. [прегледан 26.02.2021].

ПОСТТОТАЛИТАРНИЯТ ПРЕХОД В БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ: АСПЕКТИ НА ПОЛИТИКАТА И СИГУРНОСТТА (1990 – 2010 Г.)

Любен Г. МАНОЛОВ*

THE POST-TOTALITARIAN TRANSITION IN BULGARIA AND RUSSIA: ASPECTS OF POLITICS AND SECURITY (1990 – 2010)

Lyuben G. MANOLOV*

Abstract: *The article analyses some aspects of the politics and security during the transition from totalitarianism to democracy in Bulgaria and Russia. The most significant common features and the specific peculiarities in the political sphere and security during the transitions in both countries have been examined. The respective conclusions, based on the analysis of these issues and relevant for the future development of the states nowadays, have been made.*

Key words: *transition, political transition, politics, security*

След разпадането на тоталитарните режими в държавите от Централна и Източна Европа и бившия СССР (от края на 80-те и началото на 90-те години на XX век) започва процес на трансформация на обществата от тоталитаризъм към демокрация. Този процес засяга бившите социалистически държави и има радикален характер, тъй като обхваща всички социални сфери – политическата, икономическата, културната, националната сигурност, външната политика и т.н. Неговото развитие (на процеса) в отделните страни има редица собствени измерения и забавен или ускорен политически ход, поради което се налага по-детайлно разглеждане на тази тран-

* Авторът е доктор по национална сигурност във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is a Philosophy Doctor of National Security at the Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

сформация. Всичко това ни дава достатъчно основание да се насочим към изследване на някои аспекти на политиката и сигурността на посттоталитарния преход в България и Русия, при който има както множество сходни явления и процеси, така и немалко различия в практическата му реализация. Или, казано по-конкретно, да извършим синтезиран сравнителен анализ на общото и специфичното на двете политически системи (старата и новата) на посочените държави в контекста на извършващата се глобална трансформация за двадесет години (1990 – 2010). И нещо последно, което само ще припомним: в науката в етапите на демократичния преход е прието да се разграничават три основни фази – либерализация, демократизация и консолидация[5: 224 – 227], които ние приемаме, без да ги анализираме подробно, доколкото това не е предмет на разглежданата тема.

Като се опираме на посочените три критерия за развитието на посттоталитарния преход, дойде ред да направим нашия сравнителен анализ на общото и специфичното в България и Русия при трансформацията от тоталитарна към демократична политическа система.

ОБЩИ ХАРАКТЕРНИ ЧЕРТИ

Въз основа на изложената кратка встъпителна аргументация за еволюцията на посттоталитарните преходи в методологически аспект (фази, етапи, разграничения) могат да се изведат няколко ключови фундаментални характеристики от най-общ порядък за двете разглеждани държави:

1) Както в България, така и в Русия демократичната трансформация започва да се развива от **една и съща изходна база** – преобразуване на тоталитарната политическа система в съвременна политическа система от западен тип. Тази промяна е започнала почти едновременно в началото на 90-те години на XX век независимо от факта, че тоталитарните режими в двете държави са възникнали през различни исторически периоди (в България през 1944 г., в Русия през 1917 г.).

2) Още в самото начало на посттоталитарния преход управляващите формации в България и Русия си поставят една **обща политическа цел**: глобален преход от тоталитаризъм към демокрация, нови държавни институции, формиране на демократична политическа култура и т.н.

3) Главната задача на политическите елити и в едната, и в другата държава е **да се ликвидира еднопартийният монопол на**

БКП и КПСС върху властта, като по този начин се създадат предпоставки за изграждане на многопартийна политическа система.

4) При реализацията на демократичния преход и в двете държави почти по едно и също време (съответно през 1991 и 1993 г.) се **приемат нови демократични конституции**, които отговарят на огромните обществени потребности и на реалните очаквания на хората за дълбоки реформи в преобразуващата се политическа система на обществото. Тези конституции обаче са **разчетени да действат през преходните периоди** и са предназначени за държави с т.нар. „дефицит на демокрация“, поради което имат немалко общи характеристики, без това да отменя правните традиции и националните особености на държавите.

5) Независимо от различните форми на държавно управление в България и Русия благодарение на утвърдените конституции се **изграждат нови демократични институции** – парламент, президент, правителство и др., които след своето създаване започват да функционират според регламентираните правила.

6) Не можем да не отбележим, че през посттоталитарния преход, и особено в началото на новото столетие (2001 г.), и в двете държави се обнародват **нови закони за политическите партии**, с които практически се институционализира тяхната дейност според принципите на съвременната политическа демокрация.

7) И в България, и в Русия през демократическия транзит ярко се отличава една **обща закономерност**, която е свързана със структурирането на силно **фрагментирана партийна система** през последното десетилетие на XX век (в България над 150 партии; в Русия около 200 партии).

8) Поради закъснялото приемане на законите за политическите партии (едва през 2001 г.) както в България, така и в Русия през 90-те години на изминалия век се оформя особен тип партии, които днес наричаме **„клиентелистки“** и чиито действия се опират на връзката между властта и бизнеса и, разбира се, на съвместната изгода от това партньорство. И още нещо: това е резултат от формираната преходна партийна система, която се опира на противопоставянето между отделните партии и взаимния им стремеж да блокират и принизят дейността на опонентите си. А техните отличителни черти през целия преходен период според **А. Арутюнян** са две основни: неточност в социалната ориентация на партиите в обществото; и асистемност в политическите действия на различните партии [4: 266 – 270 и сл.].

9) Може да се отбележи, че е налице съвпадение при използването на **пропорционалната изборителна система**, която в България се е прилагала на всички парламентарни вотове досега (с изключение тези през 2001 и 2009 г.), а в Русия – на всички парламентарни избори след 2001 г. И респективно в Русия до 2001 г. има смесена изборителна система, докато в България тя е действала само през 1990 г. (при избора на Велико народно събрание) и частично през 2009 г. (на изборите за Обикновено народно събрание).

10) Логично би било да се изтъкне и една последна обща характеристика през посттоталитарния преход на разглежданите държави: в България и Русия се зараждат и развиват **класически олигархични политически елити**, които не само че не се различават от своите събратя на Запад, но и безцеремонно разграбват националното богатство (чрез приватизационни сделки, манипулирани финансови схеми и пр.) заедно с новопоявилите се икономически олигарси.

11) Създават се нови системи за сигурност в държавите, които се опират на демократични принципи, а не на идеологически доктрини, догми и постулати.

Естествено, това са само част от общите характеристики на извършените демократични транзити в България и Русия след рухването на тоталитаризма. Те обаче са напълно достатъчни, за да оформим един ключов извод, който има три базисни измерения: първо, очевиден е фактът, че и в двете държави в много кратки срокове протича процесът на либерализация на политическия живот (в България – от края на 1989 до юни 1990 г.; в Русия – от 1991 до 1993 г.), който приключва с приемането на демократичните конституции; второ, процесът на демократизация в разглежданите държави е много по-дълъг и продължителен и според нас се простира чак до началото на новото столетие (2001 г.), когато вече имаме изградени демократични институции, както и регламентация на дейността на политическите партии със закони; и трето, що се отнася до т.нар. „консолидирана демокрация“, то може ясно да се каже, че от своето начало (2001 г.) и в двете държави тя се развива със забавени темпове, поради което и се намира в своя първоначален генезис, защото политическите институции (парламентът, правителството) са нестабилни, редуват се перманентни кризи, често се провеждат предсрочни парламентарни избори (особено в България) и т.н., и т.н. Сиреч все още не са изградени ефективни демократични режими, които независимо от различните трудности да са в състояние да решават сложните обществени проблеми.

СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ И РАЗЛИЧИЯ

От само себе си се разбира, че посттоталитарните политически преходи в България и Русия се съпътстват с множество обективни, субективни и други причини, които логично водят до едни или други специфики и различия. Освен това върху хода на тези преходи сериозно влияние оказват и цяла поредица вътрешни (икономически, социални, културни, идеологически) и външни (глобализация, международни отношения, чужда намеса) фактори, които неизбежно въздействат (в различна степен) на извършваните промени. В този контекст особено значение придобиват конкретните специфични особености и основни различия, които са:

Първо. Едно от най-характерните специфични различия при трансформацията от тоталитаризъм към демокрация е, че в България се наложи като форма на държавно управление **парламентарната република**, докато в Русия се установи **полупрезидентска (президентско-парламентарна) република**, които форми са регламентирани в конституциите. Това произтича от националните особености и политическите традиции на двете държави.

Второ. Другото обособено различие се съдържа във формата на държавно устройство, според което България е **унитарна държава**, докато Русия е **федерация** по конституция [1: 128]. И тук имаме национална специфика, тъй като Руската държава е твърде голяма по територия, поради което федералното устройство е по-подходящо за нея за разлика от България.

Трето. Изключително важно е да се отбележи, че съществува разлика в „прохождането“ на политическата демокрация в двете държави, а именно: **в България** само в началото **промените са направени „от горе“** (свалянето на Т. Живков от власт на 10.11.1989 г.), след което тяхната еволюция изцяло продължи под голям **„натиск“ „от долу“**, или от огромното мнозинство хора (чрез демонстрации, митинги, стачки); обратно, в Русия този процес на политическо **реформиране** в повечето случаи се е извършвал **само „от горе“**, защото всички промени са били замислени от властта, за да се реализира т.нар. „демократия по руски“ (Д. Григорова).

Четвърто. Следващата важна специфика се отнася до различията в генезиса и началото на демократичните промени: в **България** това става с организирането на национална **Кръгла маса (1990 г.)** между управляващите и опозицията тогава, а пък в **Русия** за демократичното трансформиране на старата система се използват **укази на президента**. Така е, защото в България много бързо се

възстановиха старите буржоазни партии (след 10.11.1989 г.), които са били разтурени през 1947 г.; докато в **Руската федерация** такъв процес не се е развивал по обективни причини (почти 75-годишното монополно управление на КПСС).

Пето. Видимо е и различието при приемането на новите демократични **конституции**, като в **България** това става **през 1991 г.** след нейното утвърждаване от специално свиканото Велико народно събрание; а пък в **Русия** основният закон се приема **през 1993 г.**, но след проведен референдум в страната.

Шесто. Съществуват политически отлики и относно водещите **държавни институции**: например в **България** това е Народното събрание на републиката (парламентът), докато в **Русия** това е **президентът** на Руската федерация. Тези особености (различия) изцяло произтичат от регламентираните правомощия на съответните институции в двете конституции.

Седмо. Налице е друга специфика, която също идва от конституционните клаузи: докато в **България** съставеното **правителство е подконтролно на парламента**, то в **Русия** тази институция е подпечна **на президента и на парламента**. В това се изразява и различието между тези институции в държавите, тъй като в Руската федерация правителството е на своеобразно двойно подчинение.

Осмо. Сериозни различия се забелязват и в регламентираните правомощия на президентските институции, защото: в **България** тези функции рязко са **ограничени**, понеже републиката е парламентарна; но в **Русия** е точно обратното – **президентът** на държавата притежава разширени (многобройни) функции, като това е залегнало в основния закон на страната.

Девето. Няма как да не изтъкнем и една следваща особеност на посттоталитарния преход в политическата сфера, която визира партийното строителство в разглежданите държави. Става дума за това, че има съществена разлика в регламентирането на партийната дейност, тъй като първият **Закон за политическите партии в България** е приет още през **1990 г.**, докато в **Русия** това се извършва едва десет години по-късно, или през **2001 г.** Тази голяма разлика може да се обясни с различните етапи на демократизация, през която минават двете държави.

Десето. Важна специфика можем да открием и при **формирането на партийните системи** в разглежданите държави като част от политическите системи. Тук говорим за конкретните етапи на това формиране, като: в **Република България** те са общо **три** – **1990 – 2001, 2001 – 2009 г., от 2009 г. до сега**; а пък в **Руската федерация**

са два – 1991 – 2001 г. и от 2001 г. до момента. Това е закономерен процес на етапно развитие, доколкото българските партии бързо възстановиха старото партийно статукво (отпреди социализма).

Единадесето. Отличителни особености съществуват и при използването на различни **избирателни системи** по време на парламентарни избори. Така например в **България смесената система** се прилага само **два пъти – през 1990 и 2009 г.**, докато в **Русия** тя е действала много повече – **от 1991 до 2001 г.**; и обратно – в **България** избори за парламент по пропорционалната система са се провеждали **от началото на прехода и до сега**, а в **Русия** това е ставало **от 2001 г. до наши дни**.

Дванадесето. Следващата разлика, отнасяща се до характера на формираните **политически режими**, може да се оформи така: в **Република България** се развива **полудемократичен режим** с не-добре работещи властови институции, слаби политически субекти, нереструктурирана политическа система и др., или демократичен по форма, но недемократичен по съдържание режим; докато в **Руската федерация** при силен президентски режим се забелязват някои авторитарни белези и олигархични доминации. Тоест руският вариант притежава всички черти на режимите, които имат **междинно-преходен характер**. Иначе казано, и двата политически режима – в България и Русия, продължават да носят „родилните петна“ на тоталитаризма, въпреки че вече няколко десетилетия усилено си проправят път към демократичното обществено устройство.

Тринадесето. И най-сетне последното различие засяга сигурността на държавата и нейното национално обезпечаване: в хода на прехода или по-точно от 2007 г. **България става член на НАТО**, с което гарантира своята национална сигурност като участие в този военнополитически блок; докато **Русия** сама **отстоява своите национални интереси и сигурност благодарение на мощния си военен потенциал**. Това е съществена разлика в реализацията на политиката за сигурност на двете държави, тъй като едната разчита на колективната блокова сигурност, докато другата – на собствените си възможности.

Такива са получените резултати от сравнителното представяне на някои общи черти и особености в областта на политиката и сигурността, произтичащи от посттоталитарния преход в България и Русия през разглеждания период. Естествено те пораждат и множество други въпроси от политическо, икономическо, културно и пр. естество, които двете държави тепърва ще изучават и решават.

Това обаче е предмет на следващи и много по-задълбочени бъдещи разработки...

Литература

1. **Арутюнян, А. А.** (2017). Конституционализм: проблемы пост-советской реальности. Москва: НОРМА.
2. **Конституция** на Република България. (2017). София: Сиби.
3. **Конституция** на Руската федерация. (2017). София: Св. Климент Охридски.
4. **Политология.** (2001). Четвърто преработено и допълнено издание. Под редакцията на проф. Г. Янков. София: Стопанство.
5. **Политология.** (2011). Мельвил, А. Ю. и др. МГИМО. Москва: Проспект.

СТРАТЕГИИ ПРИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОТО ЦЕНООБРАЗУВАНЕ

Марин БРАТКОВ*

PSYCHOLOGICAL PRICING STRATEGIES

Marin BRATKOV*

Abstract: *Psychological pricing allows businesses to price products in a smart way that attracts customers to buy while they are finalising the purchasing decision. Consistently using psychological pricing in marketing and sales is a psychological pricing strategy. These strategies are all, controversially, based on the concept of human innumeracy. That people are unable to apply mathematical concepts to their everyday decisions. The vast majority of companies use this disinterest in math to their advantage. That's what informs most psychological pricing strategies. The article reviews some examples of psychological pricing.*

Key words: *psychological pricing, pricing strategies, business practices*

СТРАТЕГИИ ЗА ПСИХОЛОГИЧЕСКО ЦЕНООБРАЗУВАНЕ

Съществува широк спектър на психологически стратегии за ценообразуване, които бизнесът може и използва в действителност, за да насърчи целевите си аудитории да купуват предлагания от

* Авторът е главен асистент, доктор в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

* The author is a Chief Assistant, Philosophy Doctor at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“.

него продукт. Прилагането на тези стратегии е широко разпространено, тъй като то спомага за стимулирането на продажбите, както и за увеличаване на размера на печалбата на фирмите, без да е необходима промяна в самия продукт, а само чрез психологическото влияние върху потребителските възприятия относно цената [1].

ТАЙНАТА ЗАД УСПЕХА НА „НЕЧЕТНОТО ЦЕНООБРАЗУВАНЕ“ (CHARM PRICING)

Потребителите търсят най-изгодната сделка (целта им е да спестят средства при покупката), поради което често пъти възприемат за по-ниска дадена цена дори ако в действителност тя не е такава – резултат от психологическите трикове в ценообразуването, които бизнесът използва. Като крайни потребители хората ежедневно се срещат с ефекта на тази умела психологическа заблуда, която се корени в метода „Charm pricing“ (наречен още „нечетно ценообразуване“ или „очарователно ценообразуване“), свързан с използването на нечетни числа, като 9 и 5, при определянето на цените предимно на потребителските стоки. Психологията на цифрите в ценообразуването може да бъде загадъчна, но определено има причина на практика толкова много цени да завършват с цифрата 9 накрая, тъй като това всъщност е ефективен подход, който подтиква потребителите да купуват. Как промяната в една цифра от цената влияе върху купувачите? Тайната зад успеха на нечетното ценообразуване се крие в това, че този маркетингов психологически феномен работи на основата на т.нар „левоцифрен ефект“, при който човешкият мозък се фокусира първо върху лявата цифра на цената и я закръгля надолу към първата цифра, която е възприел, вместо нагоре към следващата. Ако обаче клиентът обработи когнитивно цената, която вижда, то тогава той ще осъзнае, че всъщност няма значителни реализирани спестявания от цената, но психологическото ценообразуване разчита именно на емоционалния импулс като негов основен двигател при потребителските покупки. Така завършването на цената с 9 или 99 увеличава вероятността клиентите да преценят рекламираната цена като относително по-ниска и като представляваща отстъпка при осъществяването на дадената сделка [4].

„ПЛАЩАШ ПОВЕЧЕ, ПОЛУЧАВАШ ПОВЕЧЕ“ – ДЕВИЗЪТ В ПРЕСТИЖНОТО ЦЕНООБРАЗУВАНЕ

Престижното ценообразуване е насочено към много специфичен сегмент от клиенти, а именно към този, включващ потребителите, които търсят „най-доброто“ и са готови да платят повече, за да го получат. Всъщност склонността на тази целева група да заплати повече се дължи на възприятието ѝ за конкретния продукт и корпоративния имидж на неговия продавач от психологическа гледна точка. Този вид целеви сегмент се ръководи от максимата „получаващ това, за което плащаш“ и се интересува основно от качеството на продукта, имиджа на марката, както и от местоположението на магазина в по-голяма степен въпреки чувствителността му към цената. Поради тази причина престижното ценообразуване най-често се прилага за продукти, считани за луксозни, изразяващи личните интереси на притежаващите ги потребители и изграждащи техния собствен имидж. Общоприето е, че купувачите възприемат продукта като по-качествен, ако цената му е по-висока. Съответно манипулирането на тази човешка асоциация е ефективен метод за практическо приложение на подобен вид ценообразуваща стратегия при реализацията на специална или ограничена версия на даден продукт в модната, автомобилната индустрия и в технологичния сектор например. Самата „манипулация“ на съзнателно и подсъзнателно ниво върху потребителите, оказвана от страна на компаниите, осигурява на последните значими маркетингови предимства и се състои в това, че те убеждават своите клиенти, че има добавена стойност за цената, както и че продуктът на тяхната марка е с по-високо качество от този на конкурентите точно защото струва повече. С течение на времето маркетинг специалистите са изградили и утвърдили определен образ на конкретната марка в потребителското съзнание и по този начин манипулират вътрешните нагласи на клиента да купува точно нея с чувството, че е закупил наистина качествен продукт, който създава положително отношение сред заобикалящата го група хора. Придаването на толкова голяма важност на дадения продукт от своя страна би могло да се разгледа също като израз на класовата принадлежност, финансовите възможности и престижа на неговия притежател. Престижното ценообразуване само по себе си е пълна противоположност на „нечетното“ или „очарователното“ ценообразуване („Charm pricing“), разгледано в предходната точка, тъй като определянето на цената на луксозни стоки

предполага превръщането на всички числови стойности в закръглени цифри. Това е така, защото цифрите 9 и 99 след десетичната запетая при нечетното ценообразуване биха могли да повлияят психологически върху ценовото възприятие на съответния продукт от купувача, понижавайки качеството на продукта в неговите очи. Отличителната черта при ценообразуването на луксозни стоки се явява именно това, че често пъти тяхната цена завършва с цифрата 0 и е добавена съответната валута, за да се създаде усещане у потребителя, че плаща за нещо, което е скъпо и се определя като „висок клас“ – психологическа тактика, използваща триковете относно дизайна на цената.

ДА КУПЯ ДНЕС ИЛИ УТРЕ – ВЛИЯНИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИТЕ ВРЕМЕВИ ОГРАНИЧЕНИЯ ВЪРХУ ПОТРЕБИТЕЛСКАТА ПСИХОЛОГИЧЕСКА НАГЛАСА

Ежедневно ставаме свидетели на реклами с послания от рода на „Остава още един ден“, „Само днес!“ или пък „Промоцията е валидна до (определена дата)“, но рекламите не са единственият източник, който предоставя на потребителите подобен род информация. Масова тенденция на големите търговски вериги например е да обявяват продължителността на промоцията на своите сайтове най-вече с поставянето на прозорец с „обратно броене“ в близост до цената на конкретната стока, за да е сигурно, че клиентът ще забележи времеви отрязък, през който да сключи възможно „най-изгодната“ за него сделка. Не само сайтовете, от години наред седмичните/месечните брошури на същите големи търговски вериги съдържат идентична информация, но на хартиен носител. Друга популярна тактика за насърчаване на потребителските покупки са т.нар. „флаш продажби“, по-познати като „Черен петък“, които потребителите чакат с нетърпение и по време на които продажбите на търговците са в своя пик. Редно е да се потърси отговор на въпроса на какво се дължи тази стратегия, след като потребителите са атакувани чрез нея ежедневно и при това се поддават успешно. Отговорът се съдържа в т.нар. „изкуствени времеви ограничения“, налагани от търговската индустрия. Този похват не е нещо, което се прилага случайно, а напротив – той, разбира се, се прилага с конкретна, предварително заложена от специалистите по ценообразуване цел – увеличаване на продажбите и реализиране на по-висока печалба. Определянето на изкуствени ограничения във времето се използва

от търговците като катализатор на техните продажби, тъй като отново е свързан с потребителската психология, и по-точно със схващането, че клиентите се страхуват да не пропуснат потенциалните ползи от закупуването на даден продукт, за да избегнат чувството за пропуснати възможности или възможни загуби. Това всъщност представлява и основната причина гореспоменатата стратегия при психологичното ценообразуване да бъде толкова широко разпространена и в същото време ефективна. Затова и резултатът при флаш продажбите е логичен, имайки предвид, че те предлагат много високи отстъпки за артикули за кратък период от време, което затвърждава тактиката за въвеждане на изкуствени времеви ограничения като работеща. Интересно е как чрез нея се оказва влияние върху потребителското подсъзнание, как тя го подтиква да вземе решение за покупка възможно най-скоро, без да отлага процеса във времето. На практика се създава чувството за принудително закупуване на дадения продукт, продиктувано от времевия лимит на „най-изгодното“ предложение и възползването на потребителските маси от него, което създава и движи изкуствено търсене на продукта. Ценовата стратегия, използваща изкуствени ограничения във времето, трябва да се прилага с повишено внимание, тъй като е „нож с две остриета“ и съществува потенциален риск от загуба на потребителското доверие, особено ако т.нар. „флаш продажби“ се извършват и през периода извън заявения времеви отрязък. По този начин клиентите осъзнават, че цената ще бъде намалена и след изтичането на промоцията и няма да се чувстват принудени да купуват, защото знаят, че въпросната сделка ще се случи отново.

СДЕЛКА ИЛИ НЕ – ВЛИЯНИЕТО НА ОТСТЪПКИТЕ И ПРОМОЦИИТЕ ВЪРХУ ПОВЕДЕНИЕТО НА КУПУВАЧА

Естествено е желанието на потребителите при закупуването на избран продукт да получат някакъв вид отстъпка, а защо не и един артикул безплатно. Поради тази причина промоционалните сделки и намаленията на цените са често срещани стратегии, които търговците използват за привличане на своите целеви сегменти. Подобна идея е в основата на психологическата стратегия за ценообразуване BOGO (Buy One, Get One Free – Купи едно, вземи едно безплатно) [2: 128-134], функционираща на основата на предлагането на отстъпки и намаления от ценовата стойност на даден продукт. При осъществяването на покупка обикновено купувачът провежда

бърз вътрешен анализ на разходите и ползите, претеглящи потенциалното удовлетворение спрямо цената. „Безплатните“ сделки обаче могат да превърнат дори най-рационалния потребител в емоционално подвластен на психологическите трикове на ценообразуване. Тези наблюдения следва да се обяснят със заключението на различни потребителски изследвания, че при въвеждане на думата „безплатно“ в дадено промоционално предложение, то тя не само намалява цената в очите на клиента, но и го кара да повярва, че ползите от безплатния артикул са по-големи. Потребителите са склонни да изберат промоцията, в която се предлага нещо безплатно, отколкото опцията с процентно намаление, дори ако последната има по-голяма абсолютна стойност, само защото остават с впечатлението, че им се предлага втори продукт напълно безплатно, без допълнителни разходи, но всъщност не е точно така. Психологическият закон на Вебер – Фехнер (Webber-Fechner Law) [3], определящ възприемането на промяната в даден стимул, и по-конкретно връзката между действителната промяна във физическия стимул и възприеманата от индивидите, гравитира именно около факта, че купувачите възприемат ценовата промяна в зависимост от нейното процентно изменение, а не от абсолютната разлика. Извличайки смисъла на закона, експертите по ценообразуване чрез използване на това психологическо потребителско възприятие могат и в действителност формират ценовите отстъпки в зависимост от праговете над и под цената на продукта, при които потребителите ги забелязват. Ако купувачът се замисли, ще установи, че няма значителна разлика между предложенията „Купете едно, вземете едно безплатно“ или „50 % отстъпка от два артикула“, тъй като закупуването на два артикула с 50 % отстъпка е подобно, ако не и същото като заплащането на пълната цена за един продукт и получаването на втория безплатно. Въпреки сходното значение зад тези два израза на практика мозъкът и вниманието на потребителите се фокусират основно върху това, което получават безплатно, а не върху това, което първо заплащат. Успехът на този психологически трик, използван в ценообразуването, се дължи на често срещаната неспособност на отделния потребител да възприема процентите на отстъпките, както се твърди и в Закона на Вебер – Фехнер. В крайна сметка „Купете едно, вземете едно“ (BOGO) е ефективен инструмент за ценообразуване, служещ си с психологическите и логическите пропуски в математическите и маркетинговите познания на потребителите, чрез който се намаляват запасите от стоки по-бързо при

същевременно поддържане на задоволително равнище на рентабилност.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОТО ЦЕНООБРАЗУВАНЕ – ПАРАДОКС ИЛИ РАБОТЕЩА СТРАТЕГИЯ ЗА ЦЕНООБРАЗУВАНЕ

Типът психологическо ценообразуване, използван от дадена компания, зависи до голяма степен от целта и фокуса на продукта и нейните целевите пазари. Разгледаните психологически стратегии за определяне на цените се основават на идеята, че потребителите осъществяват покупките си на базата на емоционални, а не на рационални решения. Клиентите, обмислящи своето решение преди покупка, обаче е твърде вероятно да разпознаят „манипулативните“ техники на ценообразуване, прилагани от продавачите. Естествено е по-голяма част от потребителите, които търсят най-ниската цена, да бъдат лоялни към самата цена, а не към дадената марка или фирма, и съответно прилагането на психологически трикове, които да стимулират тяхното търсене, да не ги притесни, докато са удовлетворени от сделката, която са реализирали. Въпреки че психологическото ценообразуване няма пряка връзка с физиката, то може да заимства от нея един закон, който да се пречупи през призмата на ценовата политика, а именно, че всяко действие има равно по големина и противоположно по посока противодействие. В случая за другата част от потребителите – лоялните клиенти на определени марки, точно тези „скрити“ психологически търговски трикове могат да ги отблъснат от съответния продавач, като преустановят или намалят покупките си от него именно поради чувството, че са били „излъгани“. След като вече е изтъкнат основният недостатък или по-скоро риск при използването на психологическото ценообразуване, е редно да се очертае и неговото ключово предимство. Основното предимство от практическото прилагане на психологическите стратегии в ценообразуването е, че те позволяват на търговците да влияят върху начина, по който клиентите възприемат предлаганите от тях продукти, без да е необходимо действително да ги променят, което в случая прави тази стратегия мощен инструмент за определяне на продуктовете цени. На базата на казаното може да се направи изводът, че диверсифицирането на подходите и експериментирането с психологическите ценови стратегии и тактики би могло и в действителност е предпоставка за постигане на по-висок марж на печалбата, ако се осъществи по правилния начин, разбира се.

Лумепамыпа

1. **Bokobza**, O. Psychological Pricing Strategies to Boost Sales and Revenue. [online]. [accessed 5.03.2021]. <https://prisync.com/blog/psychological-pricing-strategies-to-boost-sales-and-revenue/>.
2. **Gordon-Hecker**, T., A. Pittarello, C. Shalvi and M. Roskes. Buy-one-get-one-free deals attract more attention than percentage deals. – In: *Journal of Business Research*, Vol. 111, pp. 128-134. [online]. [accessed 6.04.2021]. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296319301705>.
3. **Weber's** law. – In: *Encyclopedia Britannica*. [online]. [accessed 23.03.2021]. <https://www.britannica.com/science/Webers-law>.
4. **Westarp**, R. 1,99 statt 2 Euro? Warum wir auf Preisbrüche reinfallen. – In: *Capital*. Wirtschaft ist gesellschaft. [online]. [accessed 16.04.2021]. <https://www.capital.de/allgemein/199-statt-2-euro-warum-wir-auf-preisbrueche-reinfallen>.

КОРУПЦИОННОТО ИЗРАЗХОДВАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ – ПРИОРИТЕТ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Бойко ПЕТЕВ*

CORRUPT SPENDING OF PUBLIC FINANCES – A PRIORITY OF NATIONAL SECURITY

Boyko PETEV*

Abstract: *Corruption has developed particularly well in the years of economic crises, during which thousands of corrupt deals have been made in all spheres of the country over the past 20 years. The Republic of Bulgaria is one of the leading in this respect. The spending of public finances has always been targeted by control bodies and society, given the huge sums that are spent annually through the use of various schemes and corruption techniques. The corrupt use of public finances and their consequences are a huge challenge for national security.*

Key words: *corruption, crises, public finances, national security*

Изразходването на публичните финанси винаги е било на прицел на контролните органи и обществото, като се имат предвид огромните суми, които се изразходват ежегодно чрез използване на различни схеми и корупционни техники.

Какво всъщност представляват публичните финанси?

Те са система за администриране, разпределение, финансиране и разходване на публичните средства чрез растежа и състоянието на икономиката на всяка държава, основа на макроикономическата ѝ рамка.

Публичните финанси[1: 305, 499; 3] са съвкупност от икономически отношения, система на различни бюджети, създадени и

* Авторът е доктор по икономика.

* The author is a doctor of economics.

използвани за изпълнение на функциите на държавната и местната власт.

Същността на публичните финанси се характеризира чрез **функциите**, които те изпълняват, а именно:

- **Акумулираща функция** – това е онази част от паричните отношения, която е свързана с входящите парични потоци, т.е. с приходите на държавата. Те се свеждат основно до данъчни, данъкоподобни и неданъчни приходи.

Основен представител са *данъчните приходи*. Относителният им дял към всички приходи е над 84 % за 2020 г. Тяхното функциониране са осъществява и регулира със съответните данъчни закони (ЗДДФЛ, ЗКПО, ЗДДС, ЗАДС, ЗМДТ). Приходите от данъка върху добавената стойност са с най-голям размер (относителен дял 46,4 %), следвани от приходите от акцизите (относителен дял 27,1 %), данъците върху доходите на физическите лица (относителен дял 17,6 %), приходите от корпоративните данъци (относителен дял 11,1 %) и имуществените данъци (данък върху недвижимите имоти, данък върху наследствата, данък върху даренията при безвъзмездно придобиване на имущество, данък върху МПС и др.), чийто относителен дял е сравнително малък.

В групата на *данъкоподобните* (относителен дял 2,6 %) попадат основно таксите (държавни и общински), чийто брой е значителен, патентите и др.

Неданъчните приходи (относителен дял 12,7 %) са главно от лихви, глоби, конфискации, средства от приватизация, концесионни такси, продажби и наеми на имущество и др.

Държавни и общински заеми. Те представляват извънбюджетно финансиране. Според тяхната продължителност биват текущи, краткосрочни, средносрочни и дългосрочни. Използват се при недостиг на бюджетни приходи (много характерно за последните години) като метод, чрез който се осигуряват допълнителни средства за финансиране на разходите. Независимо от негативния им отпечатък върху икономиката (нарастване на дълга) тяхното използване е неизбежно, като се имат предвид хроничният недостиг на бюджетни средства и непрекъснатото нарастване на разходите.

- **Разпределителна (регулативно-управленска) функция.** Това е онази част от паричните отношения, което е свързана с изходящите парични потоци, т.е. с разходите. Към тях можем да отнесем:
 - Разходите за управление и развитие на националната икономика. Те се отнасят основно за финансиране на възпроизводствения

процес като цяло; финансиране и развитие на научните изследвания и експериментални разработки; при имуществено финансиране на структуроопределящи производствени дейности в държавния сектор; подпомагане на частния сектор по време на икономически кризи; за иновации и пр.

- Военни разходи. Това са разходите за отбрана и сигурност. Те биват преки, косвени и скрити. С най-голям дял са: преките разходи за поддръжка и подготовка на въоръжените сили; разходите за научни изследвания и експерименти с военна насоченост; разходите за въоръжаване със съвременна бойна техника; разходите за борба с тероризма и прането на пари срещу финансовите данъчни и банкови измами.

- Разходите за здравеопазване, социални, културни, образователни и спортни дейности. Познати са още като „непреки производствени разходи“, които по косвен път водят до нарастване на националния доход.

- Стопански разходи – това са тези, които са обичайно свързани с непосредствената стопанска дейност и имат технологичен характер. Разходват се за обичайни и извънредни разходи.

- Разходи за обслужване и управление на държавния дълг. Познати са още като непроизводителни.

- **Контролна (одитна) функция.** Извършва се чрез системите за финансово управление и контрол в публичния сектор.

При прилагане на някой от тях са налице редица пропуски и слабости. Считаме, че е необходимо да се подобри работата в това отношение, най-вече при отговорността, прозрачността, ефективността и всеобхватността в проблемните области [14: 140].

Функционирането им намира проявления чрез бюджета. То е годишен финансов план на държавата, нейната хазна. Обхваща всички очаквани приходи и предполагаеми разходи. Отразява моментното състояние и мощта ѝ. В тази връзка е значението на корупцията по отношение както на държавните приходи, така и на държавните разходи [2: 113; 4].

Основни източници за формиране на бюджета са brutният вътрешен продукт (БВП), както и външните и вътрешните източници за финансиране (*заеми, кредити и пр.*).

Съставя се при спазване на принципите на ограниченост на приходите и степенуване на разходите при търсене на максимална ефективност. Във финансовата литература съществуват различни виждания за функциите, които те изпълняват. Считаме, че най-точно

ги отразяват регулирането и разпределението на националния доход, предоставянето на ресурси за задоволяване на обществените потребности и съдействието за стабилизиране на икономиката.

Възникването на бюджета изминава дълъг път. Наченки на подобна практика съществуват още в древни времена (Гърция, Рим). Впоследствие, през Средновековието, обяснимо това понятие е непознато в условията на абсолютната власт и собственост на владетелите. Едва след разпадане на феодализма, създаване на държава, нейното устройство и управление се създават предпоставки за възникването му. През годините той получава развитие, за да придобие сегашния си вид и предназначение.

За пръв път бюджет е съставен през 1688 г. в Англия. В България това става едва след Освобождението от турско робство през 1879 г. Той е написан на руски език във френски франкове и е за година, но не календарна.

Бюджетът се изготвя от Министерството на финансите при съобразяване с всички показатели, заложи в (макроикономиката) рамка, и предложенията на ресорните министерства. Внася се в Народното събрание от Министерския съвет (чл. 87, ал. 2 от Конституцията на Р България) [13]. То приема предложението след одобрение на бюджетните комисии и става закон за изпълнение.

Различаване на няколко вида бюджет.

Според равнището на управление той бива:

- централен (републикански) – обхваща бюджета на всички органи за управление на национално ниво;

- местен – това са бюджетът на териториалната единица.

Според периода, за който се съставя:

- годишен – той е основният бюджет. Обхваща всички етапи на бюджетния процес;

- временен – съставя се само в случаите, когато по обективни или други причини редовният бюджет не е приет в законовия срок от НС, а бюджетната година все още не е започнала;

- перспективен (многогодишен) – съставя се за по-продължителен период от една година (2, 3, 5 години). Представлява разчетите за необходимите приходи и величината на публичните разходи за многогодишен период. Той е основа и помощ при изготвяне на годишните бюджети.

Бюджетът може да се разглежда от няколко гледни точки:

- икономическа – като инструмент, чрез който се предвиждат очакваните приходи, постъпващи в хазната на държавата, и разходването им за осъществяване на нетните икономически и социални цели;

- юридическа – като закон, чиито разпоредби имат юридическа сила за срок от една година. Всякакви промени могат да се правят само от органа, който го е приел, – Народното събрание;

- бюджетът може да бъде и законодателен акт – когато прерогативите на парламента и комисиите към него имат по-голяма управленска сила от правителството, могат да правят козметични промени в него;

- политическа – като финансов план за дейността на политическата сила и правителството, което тя е излъчила. Дава възможност да се оцени тяхната компетентност, отговорност за работа и резултатите от нея (добри или лоши);

- техническа – бюджетът представлява таблици, чрез които се отразяват приходите и разходите на държавата и структурните ѝ звена.

Разходването на средствата на публичните финанси, заложи в съответните бюджети, се извършва основно чрез *провеждане на обществени поръчки* при спазване на Закона за публичните финанси, Закона за държавния бюджет (ЗДБ) и Закона за обществените поръчки (ЗОП) [5], а тези поръчки все повече се провеждат чрез използване на най-различни схеми и корупционни техники.

Корупцията като феномен на съвременното общество развитие [2: 113] намира почва преди всичко в политическия и икономическия живот, свеждащи се до борба за власт и пари. Намира проявление както на ниво голямата политика по върховете, така и в най-малката публична единица.

Какво всъщност е **корупция**?

Най-общо казано, това е злоупотреба с поверена власт на длъжностно лице за лично или групово облагодетелстване неправомерно и незаконно.

В практиката съществуват най-различни видове корупция, които трудно могат да бъдат групирани. Според нас бихме ги групирали в три основни категории:

- пасивна и активна;
- политическа и икономическа;
- индивидуална и институционална.

До какво всъщност води корупцията?

- злоупотреба с обществено положение и с поверената власт, загуба на доверие в честността и безпристрастието на ръководните органи на всички нива на управление;

- лобистки интереси, злоупотреба с политическа, административна, икономическа и съдебна власт, подкопаваща устоите на правовата държава;

- обезкуражаваща инвеститорска дейност – отлив на чуждестранни и наши инвестиции, задушаване на предприемаческата дейност;

- подкопаване на бизнес климата, забавяне на икономическия растеж в резултат на намаляване на икономическите ресурси.

Корупцията основно се изразява чрез:

- подкупи и рушветчийство;

- непукизъм – назначаване на близки роднини и приятели на възлови длъжности в държавната администрация. У нас той е познат с прозвището „шуробаджанащина“ или конфликт на интереси;

- злоупотреба с влияние и власт;

- незаконно, неправомерно или скрито обогатяване чрез отклоняване на ресурси;

- възпрепятстване или влияние на правосъдието.

Корупцията като социален феномен не е нищо ново. Тя съществува от векове и е неизменен спътник в развитието на човечеството.

Особено голямо развитие тя получи през годините на икономическите кризи (последните 20 години), през които са извършени хиляди корупционни сделки във всички сфери на държавата. Република България е на едно от челните места в това отношение.

Нови, още по-големи възможности за голяма неконтролируема корупция създаде пандемията от Covid-19. Бяха блокирани или игнорирани съществуващите механизми за прозрачност, отчетност, контрол, антикорупция.

Контролната дейност при изразходване на публичните финанси, респективно на бюджетни средства и провеждане на обществени поръчки, се извършва от органите на Агенция „Държавна финансова инспекция“ [6] и на Сметната палата [7].

Обхватът ѝ се свежда до:

- бюджетни организации по смисъла на Закона за публичните финанси;

- общински предприятия по смисъла на чл. 51 от Закона за общинската собственост [8];

- организациите, разпореждащи се със средства по фондовете и програмите на Европейския съюз;

- държавните предприятия, които не са търговски дружества (чл. 62, ал. 3 от Търговския закон ТЗ) [16];

- търговски дружества и лечебни заведения с над 50 % държавно и общинско участие и тези, чийто капитал е изцяло държавен.

Считаме, че е необходимо да се завишат отговорността и коректността при извършване на финансов одит както на обществените поръчки, така и на публичното партньорство.

Борбата срещу корупцията и противодействието ѝ се водят от почти всички международни организации и финансови институции (ООН, ЕС, Световната банка, Организацията за икономическо развитие (ОИСР) и др.

Република България също така води последователна борба в тази област. Разработени са и се използват в практиката редица нормативни актове, органи и документи, като:

- Закон за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобито имущество [9];

- Национален съвет за антикорупционна политика към Министерския съвет;

- Национална стратегия за превенция и противодействие на корупцията [15];

- антикорупционни планове на Министерския съвет;

- отрасли министерства;

- общини, агенции, банки;

- Кодекс на поведение на служителите в държавната администрация [10];

- етически кодекси на служителите в държавната администрация и банковите институции.

Корупционното използване на публичните финанси и техните последици са огромно предизвикателство за националната сигурност.

Всеобщо е мнението, че националната сигурност е в пряка зависимост от стабилността, просперитета и пазарно ориентираната икономика, от финансовото управление [11] на страната. За да бъде дейността ѝ ефективна, резултатът трябва да бъде обезпечен във всички аспекти – кадрово, ресурсно, финансово.

Финансирането ѝ се извършва със средства от публичните финанси посредством изградената и функционираща бюджетна система чрез бюджетите на министерствата на вътрешните работи и на отбраната. Техният размер е от изключително значение, зависи изцяло от размера на brutния вътрешен продукт. Ако той няма ръст или е в застой и средствата му не се управляват правилно и разумно,

това оказва негативно отражение на състоянието ѝ. Те са крайно необходими, тъй като средата, в която се намира държавата, е динамична, сложна и противоречива. Заобиколени сме от непрекъснати ескалации и конфликти в региона, в който живеем (най-вече Черноморския), както и тези в Близкия изток и Северна Африка, породени от териториални претенции, етническа и религиозна нетърпимост, подтиквани от Великите сили. Активизирани са действията на терористичните организации и техният финансов благодетел – прането на пари, миграционните процеси, трафикът на хора, оръжие и наркотици. Сериозни проблеми възникват и от екологичен и демографски характер. Най-голямо предизвикателство обаче е надпреварата на въоръжаване с най-новите оръжия за масово унищожение, с високотехнологично оборудване за модернизация на армиите.

В същото време въпреки върлуващата пандемия и предизвиканата от нея световна икономическа криза, водейки се от борбата за надмощие, през 2020 г. размерът на разходите в световен мащаб достигна рекорд – близо 2 трлн. долара (1,83 трлн.). То представлява нарастване с 3,9 % в сравнение с предходната 2019 г. Водещи държави в това отношение са: САЩ – 7,38 млрд. долара (40,3 % относителен дял), Китай – 193,3 млрд. долара (10,6 % относителен дял), Индия, Русия и Великобритания.

Предизвикателствата пред националната сигурност стоят на дневен ред и пред държавите от Европейския съюз. Средните им показатели за военни разходи са се увеличили от 1,25 % през 2014 г. на 1,64 % през 2019 г. от БВП.

Тази тенденция важи с пълна сила за България. През 2020 г., независимо че брутният вътрешен продукт (БВП) е отрицателна величина – спад с 4,5 % спрямо 2019 г. (така е в почти всички държави от Европейския съюз), и страната е в дефлация, средствата за сигурност са в размер на 3183 млн. лв. и са повече от предходната година при 118 605 хил. лв. от брутният вътрешен продукт.

Политиките и програмите на страната в сферата на сигурността се изграждат върху ценностите на демокрацията. Разработени са редица нормативни документи, касаещи националната сигурност[12]. Ще се спрем на някои най-значими, които считаме за основополагащи и особено важни, като Стратегията за национална сигурност. С нея са определени всички очертани приоритети, които ще доведат до стабилна национална сигурност и контрол върху нея. Ще откроем някои от тях:

- Усъвършенстване на принципите на управление и противодействие на корупцията, имащо решаващо значение за политиката на национална сигурност като цяло и по отделни сектори;

- Осигуряване на стабилност на финансовата система и разработване на мерки за ранно предупреждение за наличието или възможността за възникване на рискови процеси на паричната политика, финансовата стабилност и стопанския оборот, както и упражняване на постоянен контрол върху тях;

- Насърчаване на усилията на органите за финансов контрол към дейности и обекти, които оказват съществено влияние върху доверието в банковата система и нейната стабилност, върху спестяванията на населението и функционирането на системата за национална сигурност;

- Насърчаване на законовите реформи и прояви на стопанска дейност и гарантиране на приходите в държавния бюджет за ресурсно осигуряване на политиката на национална сигурност;

- Създаване на среда за привличане на инвестиции и изнасяне на стоки и услуги с висока добавена стойност;

- Финансиране на икономическото развитие на регионите чрез проекти по програми. Финансиране от държавния бюджет и от фондовете на Европейския съюз;

- Защита на финансовите интереси на страната и Европейския съюз чрез ефективна превенция и противодействие на опитите срещу измами и злоупотреби, както и неефективното управление на средствата.

Към какво според нас трябва да се насочат усилията, мисленето и действията за повишаване на ефективността на изразходване на публичните финанси и превръщането им в сърцевина на националната сигурност:

- Постигане на траен икономически растеж чрез ускорено развитие на икономиката във всички отрасли, поддържане на макроикономическата стабилност, недопускане на увеличаване на външния дълг и разходите за обслужването му, стриктно спазване на бюджетната и финансовата дисциплина, прилагане на модерна бюджетна политика, която да гледа напред в бъдещето.

- Насочване на финансовите средства там, където потребностите са най-големи, както и за решаване на глобалните въпроси.

- Провеждане на последователна борба за справяне с корупцията – най-проблемният фактор пред националната сигурност.

- Преустановяване на погрешната практика умишлено да се планират разходи в бюджета, които няма да се направят, и по-ниски

приходи, които ще се преизпълнят. Това води до бюджетни излишъци в края на годината и дава възможност на управляващите да насочват милиарди левове от едно перо в друго и да ги харчат на избран принцип. В тези случаи НС няма възможност законово да контролира действията им.

Изпълнението на амбициозните програми като основополагащи документи е редно да се приеме в началото на дадено управление.

Литература

1. **Адамов**, Величко, Румяна Лилова. Публични финанси. Велико Търново: Абагар, 2006, с. 305; 499.

2. **Велкова**, Лидия. Корупцията – заплаха за икономическата сигурност. София: ДиоМира, 2015, с. 113. ISBN 978-954-2977-22-3.

3. **Закон** за публичните финанси (ЗПФ). Обн. *ДВ*, бр. 15 от 15.02.2013 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 91 от 14.11.2017 г.

4. **Закон** за държавния бюджет на Р България.

5. **Закон** за обществените поръчки (ЗОП). Обн. *ДВ*, бр. 16 от 2016 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 107 от 18.12.2020 г.

6. **Закон** за държавната финансова инспекция (ЗДФИ). Обн. *ДВ*, бр. 33 от 21.04.2006 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 85 от 24.10.2017 г.

7. **Закон** за сметната палата (ЗСП). Обн. *ДВ*, бр. 12 от 13.02.2015 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 7 от 19.01.2018 г.

8. **Закон** за общинската собственост (ЗОС). Обн. *ДВ*, бр. 44 от 21.05.1996 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 17 от 26.02.2021 г.

9. **Закон** за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобитото имущество (ЗПКОМПИ). Обн. *ДВ*, бр. 7 от 19.01.2018 г.

10. **Закон** за финансовото управление и контрол в публичния сектор (ЗФУКПС). Обн. *ДВ*, бр. 21 от 10.03.2006 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 13 от 12.02.2019 г.

11. **Закон** за Държавна агенция „Национална сигурност“ (ЗДАНС). Обн. *ДВ*, бр. 109 от 20.12.2007 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 51 от 5.06.2020 г.

12. **Кодекс** за поведение на служителите от държавната администрация. Обн. *ДВ*, бр. 59 от 22.04.2004 г.

13. **Конституция** на Р България. Обн. *ДВ*, бр. 56 от 13.07.1991 г.

14. **Марков**, Юлиан, Христо Христов. Проблемни области в превенцията и борбата с измамите по проекти, съфинансирани от ЕС и националния бюджет на Република България – манипулирани оферти в тържни процедури. – В: *Юридически сборник*, том XXIV, БСУ, Бургас, 2017, с. 140. ISSN 1311-3771.

15. **Стратегия** за национална сигурност. Обн. *ДВ*, бр. 19 от 2020 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 26 от 2018 г.

16. **Търговски закон** (ТЗ). Обн. *ДВ*, бр. 48 от 18.06.2001 г.; посл. изм. *ДВ*, бр. 104 от 8.12.2020 г.

ЕФЕКТИ ЗА ТУРИСТИЧЕСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ И ХЪРВАТИЯ СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО КЪМ ERM II, А НА СЛЕДВАЩ ЕТАП И КЪМ ЕВРОЗОНАТА

*Мартин ДИМИТРОВ**

EFFECTS ON THE TOURISM SECTOR IN BULGARIA AND CROATIA AFTER THE ACCESSION TO ERM II, AND AT THE NEXT STAGE TO THE EURO AREA

*Martin DIMITROV**

Abstract: *Bulgaria and particularly Croatia have an important tourism sector. The prospective influence of ERM II membership and following adoption of the euro appears to be less examined as tourism is concerned. This research reveals additional evidence that positive spillover on tourist inflow should be expected in a larger scale than the Eurozone countries due to lowering transaction costs and providing transparency and sustainability of prices. However, this positive trends are influenced by the current Covid-19 pandemic situation that creates preferences for short range tourist destinations.*

Key words: *Bulgaria, Croatia, Tourism sector ERM II, adoption of euro*

България и Хърватия се присъединиха към ERM II. И в двете държави има активна полемика за очакваните положителни ефекти, от една страна, и рискове, от друга. Един от недостатъчно анализираният въпрос при евроизация е влиянието на процеса върху туристическия сектор. В случая с България и Хърватия туризмът е един от водещите сектори на икономиката. През 2019 г. туризмът в България формира 10,8 % от БВП и осигурява работа на около 340 хил. души, което представлява 10,6 % от общата заетост.¹

* Авторът е доктор във Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is a Philosophy Doctor at Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

¹ **WTTC.** Bulgaria 2020. Annual Research, p. 1. (Отчита директно и индиректно влияние.)

В случая с Хърватия значението на туризма е още по-силно изразено, като през 2019 г. секторът формира 25 % от БВП на страната и осигурява работа на около 383 хил. души, което е приблизително 1/4 от общата заетост.²

Глобалната пандемия от Ковид-19 оказва особено силно неблагоприятно влияние върху туристическия сектор в глобален план и в частност в ЕС и разглежданите България и Хърватия. Кризата винаги създава и възможности. В този случай е вероятно да очакваме значима част от потенциалните туристи с произход от ЕС в средносрочен план да увеличат своите предпочитания към вътрешни за Общността дестинации, като Хърватия и България. Причините за това са следните.

На първо място е вероятно да нарасне привлекателността на по-близките дестинации, които са достъпни с автомобили, тъй като така се минимизира рискът от заразяване. Дори да се пътува със самолет, отново по-близките дестинации се очертава да бъдат по-атрактивни, защото продължителното пътуване с маска създава дискомфорт, а и по-продължителното пътуване би наложило консумацията на храни, което увеличава рисковете. Освен това съществуването на европейска здравна карта означава, че ако се наложат спешни разходи за здравеопазване в рамките на ЕС, то те би трябвало да бъдат покрити от съответните здравни каси. В състояние на несигурност по-близките дестинации печелят предпочитания. Вероятно е дори тези предпочитания да се запазят за средносрочен период след отминаването на здравната пандемия.

Потенциалните ползи от евроизацията за туризма са в посока на по-голяма прозрачност и съответно сравнимост на цените. Потребителите избират измежду десетки възможни предложения и дестинации и колкото по-лесно могат да сравнят цените, толкова повече се увеличава привлекателността. Тази по-голяма прозрачност и сравнимост важат на първо място за потребителите от еврозоната, но също така и за туристи от трети страни. Например за турист от Русия или Турция е много по-лесно да сравни цени в евро, отколкото в по-малко използвани валути.

Възприемането на еврото ще намали и трансакционните разходи, включително и валутнокурсните. Този въпрос е съществен, защото туристите правят допълнителни разходи извън основния пакет закупени услуги. Дори за туристи извън еврозоната е икономически по-ефективно да се снабдят с евро, отколкото с валутата на държава, която не познават. Това е така включително защото

² WTTC. Croatia 2020. Annual Research, p. 1. (Отчита директно и индиректно влияние.)

туристите от трети страни могат да изберат да задържат останалите им след почивка суми в евро за следващи пътувания, като се има предвид стабилността на валутата, и да не им се налага да понасят втори път валутно-курсови разходи по обмяна. Този въпрос стои по различен начин, когато става въпрос за по-малко популярни валути, като българския лев и хърватската куна, при които заминаващите си туристи биха се стремили да конвертират обратно оставащите им средства поради неизвестния им валутен риск. В този смисъл възприемането на една от основните световни валути – еврото, която в глобален план се използва и за спестяване, и за хеджиране, а също е резервна валута, води до значимо намаляване на валутнокурсните разлики за туристи както от еврозоната, така и за такива от трети страни.

Евроизацията потенциално е предпоставка за увеличаване на инвестициите в туризма. Възприемането на еврото намалява общата представа за риск за дадена държава, което при равни други условия се очаква да стимулира инвестициите. Това влияние обаче би следвало да се разглежда в нормална пазарна ситуация, а не в условията на здравна пандемия.

ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ВЛИЯНИЕТО НА ЕВРОИЗАЦИЯТА ВЪРХУ ТУРИЗМА

Повечето изследвания отчитат положително влияние на възприемането на еврото върху туризма. Резултатите обаче са твърде различни по отношение на силата на това влияние. Изследванията, които разглеждат влиянието на евроизацията върху туристическите потоци в ЕС, са ограничени на брой. Вероятната причина е, че държавите, за които туризмът има по-голямо значение, пристъпват заедно към възприемане на еврото, поради което не може да се говори за промяна в сравнителната им конкурентоспособност.

Още през 2001 г. Вебер³ стига до извода, че дори съществуването на риск от значими флуктуации на валутния курс оказва съществено влияние върху предпочитанията на туристите да изберат дадена дестинация. За по-голямата част от туристите евентуална рязка промяна на валутния курс означава обща нестабилност и може да се превърне в причина за избягване на определени дестинации. Причина за това е и обстоятелството, че често туристите закупуват част от услугите първоначално и доплащат за други услуги

³ **Webber**, A. Exchange rate volatility and cointegration in tourism demand. – In: *Journal of Travel Research*, Vol. 39, No. 4, 2001, pp. 398-405.

на място, което означава потенциално, че са под възможното влияние на валутен риск.

Сантана-Галего⁴ и колеги стигат до извода на базата на гравитационен модел, че приемането на обща валута води до нарастване на международния туризъм с 12 %. Колкото по-малки са флукуациите на валутния курс, съответно толкова по-големи са ползите за туризма за дадена държава или регион. Изборът на стабилен валутен режим благоприятства едновременно туризма и търговията и създава условия за увеличаване на пазарните дялове.

Де Вита⁵ стига до подобни изводи, като констатира, че поддържането на стабилен валутен курс благоприятства притока на туристи към дадена държава или регион. Конкретно за ЕС стига до извода, че еврозоната ще има важно значение за развитие на туризма, което ще бъде важен фактор за общото икономическо развитие на Общността.

Gil-Pareja⁶ и колеги стигат до заключението, че евроизацията е довела до нарастване на туризма с 6,5 %. Обяснението за този поскромен като стойност резултат е най-вероятно в обстоятелството, че проучването разглежда по-малък период, а именно 2002 – 2006 г. Изследването е на базата на гравитационен модел, включващ 20 държави от ОИСР. Авторите откриват, че през първата година от реалното пускане в обращение на еврото (2002 г.) се наблюдава и най-силният положителен ефект върху туризма. През следващите години този ефект започва плавно да губи своя интензитет.

Галего⁷ и колеги изследват влиянието на икономическите и валутните съюзи върху международния туризъм в 37 развити държави. За целта разглеждат гравитационен модел за извадка от 31 европейски държави и 6 членки на ОИСР (извън Европа) за периода 1995 – 2012 г. Авторите откриват значим положителен ефект от евроизацията върху туризма в еврозоната – между 44 и 126 %. Силата на положителното влияние от евроизацията нараства до 146 %, ко-

⁴ **Santana-Gallego**, M., F. Ledesma-Rodríguez, and J. Pérez Rodríguez. Exchange rate regimes and tourism. – In: *Tourism Economics*, 2010, pp. 25-42.

⁵ **De Vita**, G. The Long-run impact of exchange rate regimes on international tourism flows. – In: *Tourism Management*, Vol. 45, 2014, pp. 25-26.

⁶ **Gil-Pareja**, S., R. Llorca-Vivero, and J. A. Martínez-Serrano. The effect of EMU on tourism. – In: *Review of International Economics*, 2007, p. 302-310.

⁷ **Santana-Gallego**, M., F. Ledesma-Rodríguez, and J. Pérez Rodríguez. The euro effect: Tourism creation, tourism diversion and tourism potential within the European Union. – In: *European Union Politics*, Vol. 17, 2016, pp. 16-18.

гато се разглеждат само 11 държави, които първоначално изграждат еврозоната. Това означава, че тези ползи са неравномерно разпределени между държавите от Общността. Най-големите ползи са за онези от тях с по-високи ценови нива.

Томпсън⁸ прави отделно изследване за Гърция, което публикува през 2010 г. Стига до заключението, че гръцкият туристически сектор е с ниска степен на еластичност. Тоест при повишаване на цените нарастват приходите. Възприемането на еврото има силен положителен ефект върху туризма. Колкото повече държави присъпят към евроизация, ще нарастват и ползите за туристическия сектор в Гърция.

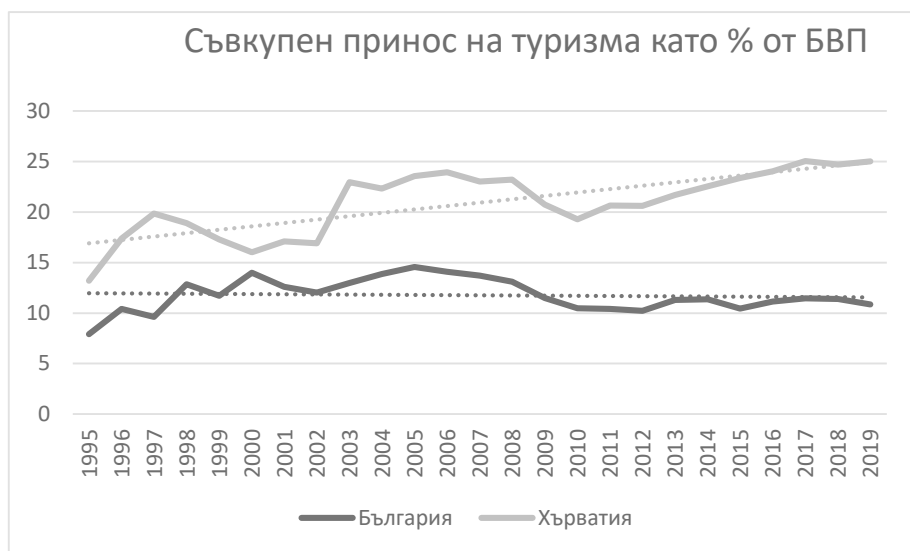
Рудеж⁹ и Боснич правят проучване за влиянието на евроизацията върху чуждестранните туристи в Словения. Голямата част от туристите в разглежданата извадка са от Италия. Резултатите показват подобряване на конкурентоспособността по отношение на прозрачността на цените и съответно намаляване на разходите за сравнение между различни дестинации. Друг интересен резултат е, че според отговорите на респондентите Словения е станала по-скъпа туристическа дестинация след евроизацията.

РАЗВИТИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ ОТРАСЪЛ В БЪЛГАРИЯ И ХЪРВАТСКА

Туристическият сектор в Хърватска е с повече от два пъти по-висока тежест в сравнение с България като дял от БВП към 2019 г. Данните включват прякото и косвеното влияние върху brutния продукт. Резултатите за България показват, че туризмът запазва приблизително един и същ дял от БВП през последните 15 години, което означава, че се развива с подобни темпове на средните за икономиката. В случая с Хърватия отчитаме изпреварващо развитие на туристическия сектор през периода 1995 – 2019 г., което води до удвояване на тежестта на сектора в brutния продукт.

⁸ **Thompson, A.**, and H. Thompson. The exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece. – In: *Tourism Economics*, 2010, pp. 773-780.

⁹ **Rudež, H. N.** and Š. Bojnec. (2008). Impacts of the Euro on the Slovenian Tourism Industry. – In: *Managing Global Transitions: International Research Journal*, Vol. 6, 2008, pp. 445-460.

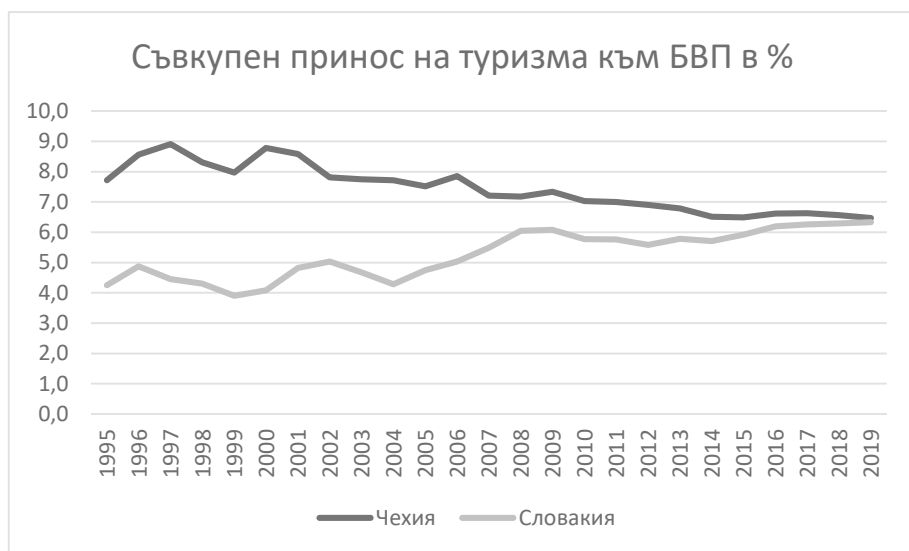

Източник: WTTC.

През периода на глобалната финансова криза (2008 – 2012 г.) и за двете държави отчитахме по-голямо свиване на туризма спрямо спада на БВП. След 2012 г. Хърватия регистрира забележителен растеж на туристическия сектор, докато за България трендът е постоянен, което означава, че темпът на възстановяване на туризма е сходен с общото развитие на икономиката.

СРАВНЕНИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ СЕКТОР В ЧЕХИЯ И СЛОВАКИЯ И УНГАРИЯ

Сравняваме Чехия и Словакия, които имат доста общи характеристики на икономиката си, влизат в ЕС през 2004 г., и дори в миналото са били една държава. Словакия се присъединява към ЕРМ II през ноември 2005 г. и пристъпва към пълна евроизация през 2009 г. Туристическият сектор в Словакия има изпреварващо развитие. Данните на WTTC мерят съвкупното влияние на туризма върху БВП, което включва директни и индиректни компоненти. Долната графика е в проценти от БВП, което означава, че като се има предвид по-високият ръст на brutния продукт на Словакия спрямо Чехия за разглеждания период, за да има постоянно увеличаване на относителния дял на туризма в първата държава, номиналното нарастване е значително по-голямо.

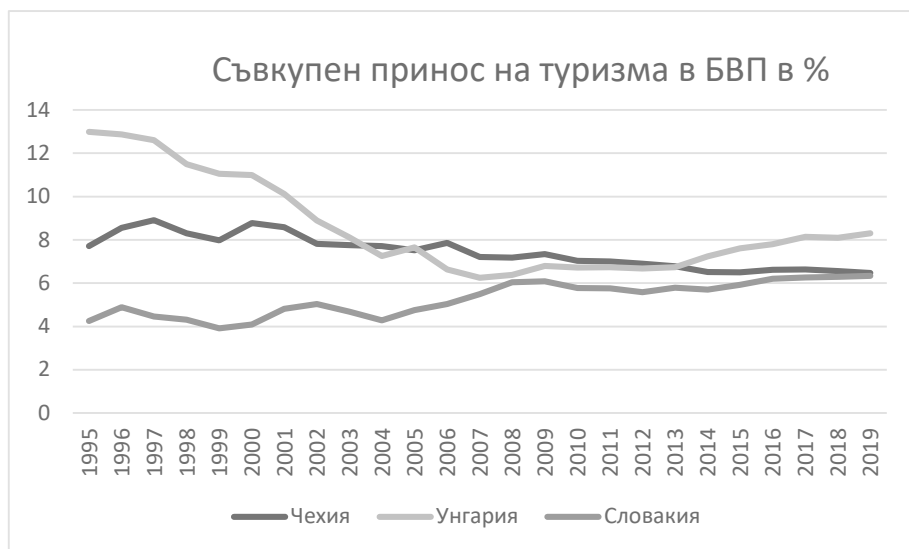

Източник: WTTC.

През периода 2004 – 2008 г. туристическият сектор в Словакия отчита изпреварващо развитие спрямо Чехия. През 2008 – 2012 г. поради влиянието на световната финансова криза и в двете разглеждани държави се наблюдава запазване на туризма в БВП на относително постоянни нива. През периода след това се отчита отчетлив ръст в Словакия и спад в Чехия.

Възприемането на еврото следва да се разглежда като един от факторите, които благоприятстват развитието на туризма в Словакия. Евроизацията спомага за ускоряване на развитието на икономиката и за привличане на повече инвестиции в туристическия сектор на Словакия, което заедно с по-голямата прозрачност на цените подобряват конкурентоспособността на отрасъла и създават условия за привличане на повече туристи с висока платежеспособност.

Подобно на Чехия, и Унгария става член на ЕС през 2004 г., но не се присъединява към еврозоната. Ако се добави и Унгария в този сравнителен анализ, прави впечатление, че туристическият отрасъл на тази държава отчита постоянен спад като тежест в БВП през периода 1995 – 2004 г. Следва период на стабилизиране около 2004 г., който съвпада с членството в ЕС. През 2004 – 2013 г. секторът запазва приблизително едни и същи нива. След 2014 г. туристическият отрасъл в Унгария увеличава дела си като част от БВП.

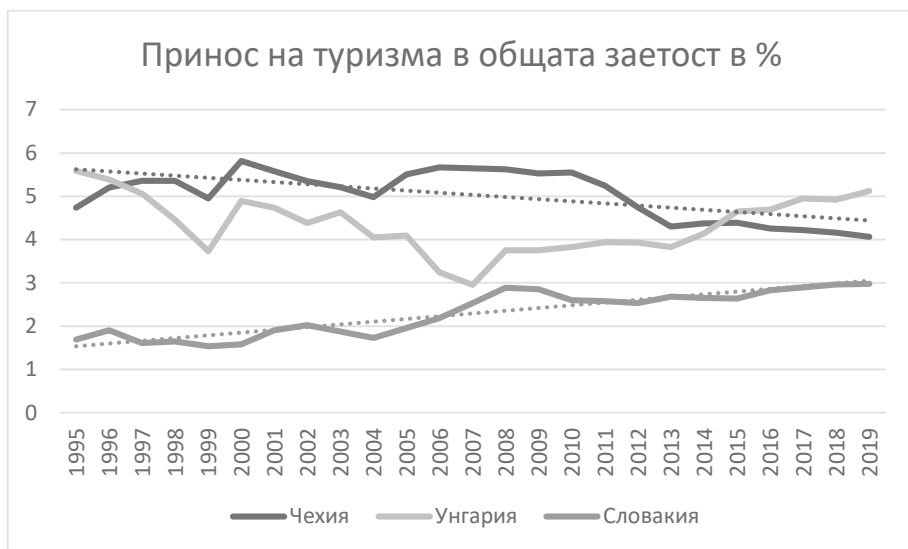

Източник: WTTC.

Анализирайки целия период 1995 – 2019 г. се вижда, че за Чехия и Унгария се отчита спад (спрямо първоначалните нива), а за Словакия – отчетлив растеж и съответно нарастване на дела на туризма в БВП с близо 50 %.

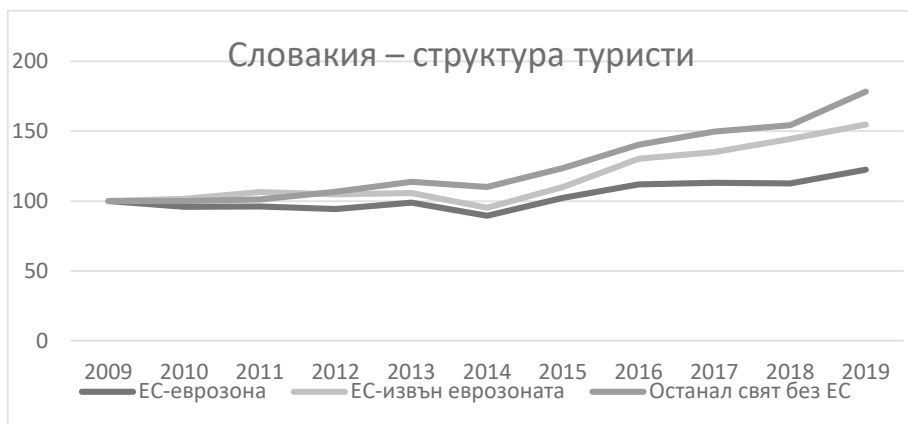
Ако разгледаме директния принос на туризма в общата заетост в Унгария, Чехия и Словакия, прави впечатление, че спрямо 1995 г. Чехия и Унгария отчитат спад, докато Словакия се характеризира с постоянен растеж, който се интензифицира след членството в ЕС (вж. графиката по-долу). 1995 г. се разглежда като начало на периода, защото е показателна за състоянието на туристическия сектор след първите пазарни реформи през 90-те години. Глобалната финансова криза от 2008 г. се отразява негативно на туризма и в трите разглеждани държави, като най-значим спад през периода 2008 – 2012 г. отчита Чехия. След 2012 г. Унгария и Словакия отчитат възстановяване на заетостта в туристическия отрасъл, а спадът в Чехия продължава.

Въвеждането на еврото от Словакия през 2009 г. съвпада с глобалната финансова криза. Въпреки това през периода 2009 – 2012 г. делът на туристическия сектор в Словакия отчита стабилен дял и лек растеж за разлика от Чехия, която през същия период регистрира съществен спад.

Източник: WTTC.

Евростат поддържа подробна база данни за прекараните нощувки в дадена държава и за държавата на произход на туристите. Това дава възможност да се изчислят посещенията от различни дестинации, като за целта на тази разработка туристите се разделят на три групи: туристи от ЕС – еврозона, туристи от ЕС – извън еврозоната, и туристи от останалия свят.

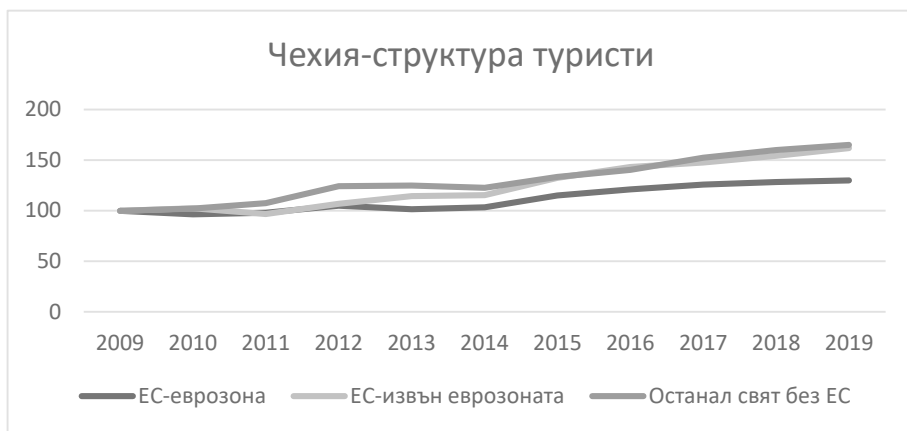

Източник: Евростат и собствени изчисления.

Приемаме, че 2009 г. (годината, през която Словакия приема еврото) е равна на 100 %. Това позволява да се наблюдава изменението на притока на туристи от въпросните три основни дестинации.

Данните за Словакия показват, че най-голям ръст се отчита на туристите извън ЕС, следват тези от ЕС извън еврозоната и съответно с най-слабо нарастване са туристите от еврозоната. Навлизането на самолетни пътувания при благоприятни ценови условия създава нов приток на туристи от Русия и Азия (като Китай например). Евроизацията прави цените на туристическите услуги по-прозрачни и намалява трансакционните разходи. Разходите по обмяна на валута намаляват, първо, защото еврото е втората основна резервна валута в света и много хора разполагат с нея, и второ, дори да се наложи закупуване на евро, това става при по-благоприятни условия спрямо по-слабо познати валути, които се търгуват много по-ограничено. Тоест евроизацията води до по-малки трансакционни разходи не само за туристи от еврозоната, но и за такива от целия останал свят.

При Чехия се наблюдават сходни тенденции (вж. долната графика). Отново разглеждаме прекараните нощувки от туристи от трите направления – ЕС еврозона, ЕС извън еврозоната, останалия свят.

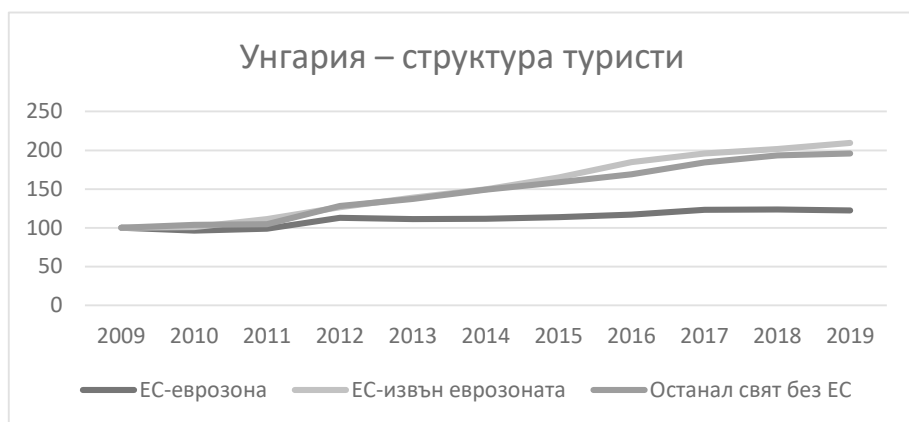

Източник: Евростат и собствени изчисления.

Ако приемем 2009 г. за равна на 100 % (за да има сравнимост със Словакия), отново най-голямо е нарастването на туристите от „останалия свят без ЕС“ и ЕС извън еврозоната. Този резултат има

и регионално обяснение, а именно, че Полша е голяма държава и значителен брой туристи посещават близките като разстояние държави от Вишеградската четворка. Същото обяснение важи и за Чехия.

Тенденциите при Унгария са подобни. Отново разглеждаме структурата на прекараните нощувки в страната от три основни направления, като приемаме 2009 г. за 100 %. Най-бързо нарастват туристите от „ЕС извън еврозоната“. Отново обяснението е регионално и се дължи на нарастващи посещения от Полша и Чехия. На следващо място е ръстът на туристите от „останалия свят без ЕС“ и съответно най-малко е увеличението на туристите от „ЕС еврозона“.

Източник: Евростат и собствени изчисления.

ТУРИСТИЧЕСКИЯТ СЕКТОР В ЛИТВА, ЛАТВИЯ, ЕСТОНИЯ И СЛОВЕНИЯ

Тези държави от Източна Европа възприеха еврото през различни години. В графиката по-долу годината на евроизация е приета за база от 100 %. Проследяват се три основни туристически потока – от ЕС (еврозона), ЕС (извън еврозоната) и останалия свят. За базова година, равна на 100 %, се приема годината на евроизация на съответната държава.

При Литва, Латвия и Словения се забелязва различна тенденция (спрямо Словакия и Чехия) – най-сериозно увеличаване на туристите от ЕС извън еврозоната. Обяснението за Литва и Латвия е в близостта на държави, като Дания и Швеция, което създава пред-

поставки за по-голям приток на туристи. В случая със Словения нарастването на туристите от ЕС извън еврозоната има отново регионално обяснение, свързано с географската близост на България и Румъния, а също и с интереса от страна на туристи от централноевропейските Полша, Чехия и Унгария.

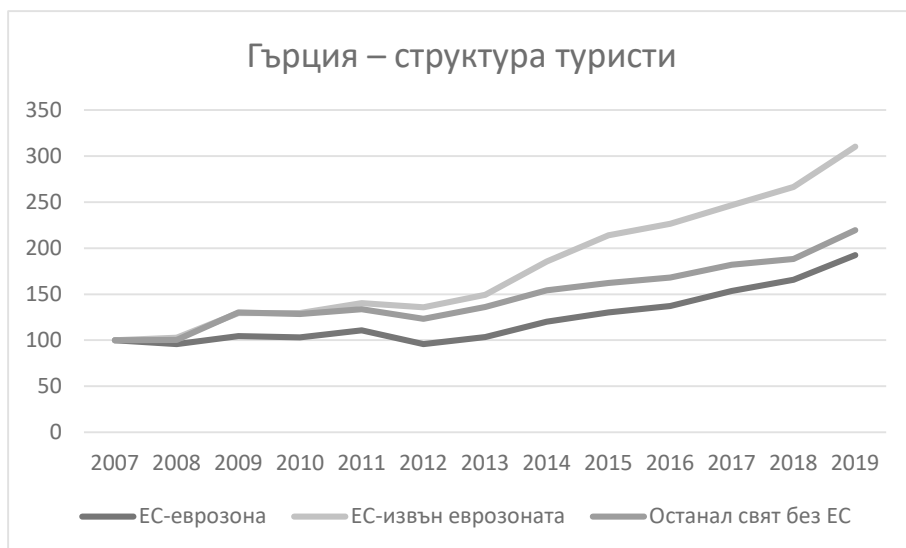

Източник: Евростат и собствени изчисления.

При Естония се повтарят тенденциите от Словакия и Чехия за най-сериозен ръст на туристите от „останалия свят“, т.е. извън ЕС.

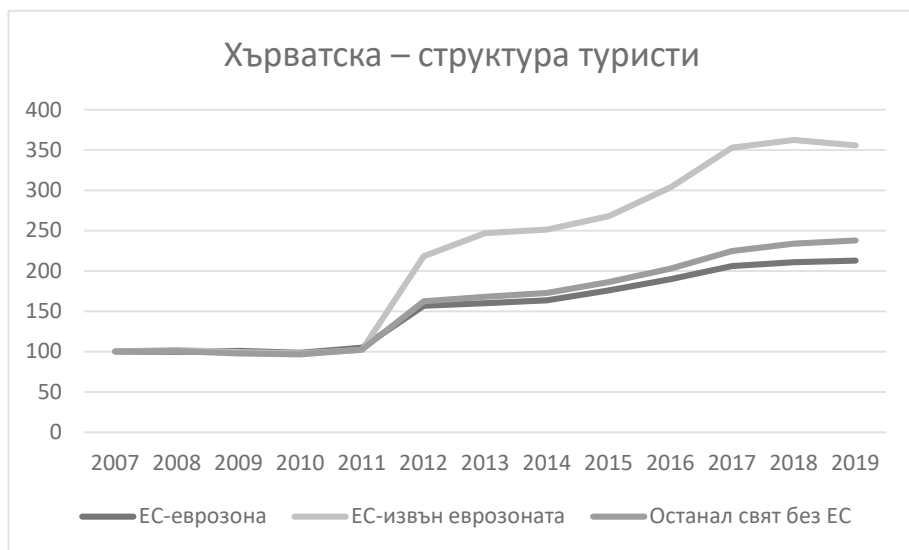
ТУРИСТИЧЕСКИЯТ СЕКТОР В ГЪРЦИЯ И ХЪРВАТСКА

Двете държави имат силно развит туристически сектор, който е сред водещите отрасли. Според WTTC съвкупният принос (директният и индиректният) на туризма в БВП на Хърватска е около 25 % и около 21 % – в Гърция през 2019 г. В случая сравняваме две утвърдени туристически дестинации, като едната – Гърция, е част от еврозоната, а Хърватска е последната държава, присъединила се към ЕС. Разглеждат се туристическите потоци от три основни дестинации – ЕС еврозона, ЕС извън еврозоната и всички останали. Приема се, че 2007 г. е базова, равна на 100 %, защото не са налични подробни данни за периода преди това.

Източник: Евростат и собствени изчисления.

И за Гърция, и за Хърватска най-сериозното нарастване е на туристите от ЕС извън еврозоната през периода 2007 – 2019 г. Прави впечатление, че глобалната финансова криза се отразява по-сериозно на Хърватска, която през периода 2008 – 2011 г. не отчита нарастване на туристическите потоци от нито една от разглежданите три дестинации. От друга страна Гърция отчита нарастване на туристите от ЕС извън еврозоната и от останалия свят дори в условията на глобална финансова криза през 2008 – 2011 г.

Източник: Евростат и собствени изчисления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ

1. Последствията от глобалната финансова пандемия твърде вероятно ще продължат да влияят негативно върху туристическия отрасъл поне през следващите 3 – 5 години.

2. Все повече потребители ще избират като туристическа дестинация собствената си страна, първо, защото така ще се чувстват по-сигурни, и второ, защото евентуални ограничения в придвижването могат сериозно да объркат работния им график.

3. Потребителите от ЕС, освен туризъм в собствената страна, ще имат предпочитания към по-близки дестинации, които са достъпни с автомобил и/или кратък самолетен полет, което ще увеличи търсенето на туристически дестинации вътре в Общността. Този ефект ще се благоприятства и от наличието на европейска здравна карта, която би следвало да осигури здравни грижи при спешна ситуация.

4. Въвеждането на еврото прави цените на туристическите услуги по-прозрачни и намалява трансакционните разходи (най-вече тези за покупка и продажба на валута).

5. Редица научни изследвания се фокусират върху очакването евроизацията да повлияе благоприятно туристите от еврозоната поради наличието на една и съща валута. Сегашното изследване показва, че намаляването на трансакционните разходи и по-голямата

прозрачност на цените всъщност благоприятстват туристическите потоци от всички дестинации. Това е така, защото еврото е основна световна валута и нейното въвеждане намалява разходите за всички туристи независимо от националната им валута. Този ефект е толкова по-силен, колкото конвертируемостта на националната валута преди евроизацията е по-ниска.

6. Влизането на България и Хърватска в ERM II и очакваната евроизация ще имат положителен ефект върху туризма в пряк и косвен смисъл. Прякото влияние ще бъде в посока на по-прозрачни цени и по-ниски трансакционни разходи. Косвеният ефект ще се изразява в по-голяма стабилност на националните икономики, което ще благоприятства търговията и инвестициите, а заедно с това ще расте туризмът, свързан с проучвания и бизнес начинания.

Литература

1. **De Vita, G.** The Long-run impact of exchange rate regimes on international tourism flows. – In: *Tourism Management*, Vol. 45, 2014, pp. 25-26.
2. **Gil-Pareja, S., R. Llorca-Vivero, and J. A. Martínez-Serrano.** The effect of EMU on tourism. – In: *Review of International Economics*, 2007, pp. 302-310.
3. **Rudež, H. N. and Š. Bojnec.** (2008). Impacts of the Euro on the Slovenian Tourism Industry. – In: *Managing Global Transitions: International Research Journal*, Vol. 6, 2008, pp. 445-460.
4. **Santana-Gallego, M., F. Ledesma-Rodríguez, and J. Pérez Rodríguez.** (2010). Exchange rate regimes and tourism. – In: *Tourism Economics*, 2010, pp. 25-42.
5. **Santana-Gallego, M., F. Ledesma-Rodríguez, and J. Pérez Rodríguez.** The euro effect: Tourism creation, tourism diversion and tourism potential within the European Union. – In: *European Union Politics*, Vol. 17, 2016, pp. 16-18.
6. **Thompson, A., and H. Thompson.** The exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece. – In: *Tourism Economics*, 2010, pp. 773-780.
7. **Webber, A.** Exchange rate volatility and cointegration in tourism demand. – In: *Journal of Travel Research*, Vol. 39, No. 4, 2001, pp. 398-405.
8. **WTTC**, 2020. Annual Research Database.

OLAF AND PROTECTION OF THE FINANCIAL SECURITY AND INTERESTS OF THE EUROPEAN UNION

*Бойко ПЕТЕВ**

ОЛАФ И ЗАЩИТАТА НА ФИНАНСОВАТА СИГУРНОСТ И ИНТЕРЕСИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

*Бойко ПЕТЕВ**

Резюме: В статията се разглежда Европейската служба за борба с измамите (ОЛАФ) в рамките на профилите на вътрешно управление, организация и дейности за борба с престъпленията с трансгранично измерение, чрез сътрудничество с институции, европейски агенции и държави-членки. Европейската служба е орган, отговарящ за координирането и разследването на административни въпроси както за нередности, така и за реални измами и други престъпления, причиняващи вреда на финансовите интереси на Европейския съюз.

Ключови думи: ОЛАФ, защита, финансова сигурност, интереси, ЕС

PRESENTATION OF OLAF

The present research work examines the European Anti-Fraud Office (OLAF) under the profiles of internal governance, organization and counter-crimes activities with cross-border dimension, through cooperation with institutions, European Agencies and Member States. The question that arises is that an organ, in charge of coordinating and investigating administrative matters, can efficiently represent a bank for both irregularities and real frauds and other offenses causing detriment to financial interests of European Union. Although the annual reports show that the various transnational illicit raised by the Office represent about

* The author is a doctor of economics.

* Авторът е доктор по икономика.

10% of the investigations carried out, they have a disadvantage of almost 40% of the complex damages to the Union's financial interests.

It should also be noted that the effective implementation of the objectives set out in the Lisbon Treaty on criminal cooperation is also based on mutual recognition of judicial decisions, the first of which has affected, on the one hand, the traditional mechanisms of judicial cooperation, and on the other hand, have led to a tendency to legalize the procedures of assistance and the consequent increase in direct relations between the judicial authorities of different countries, with obvious tensions with competitors' requirements regarding the respect of defensive guarantees and fundamental rights.

The building of this mutual trust relationship between the authorities of the various Member States, a true proportion of the principle of mutual recognition, can only be based on the creation of common supranational networks, structures and organs capable of marking the transition towards the identification of coordinated and effective forms of transnational crime (both judicial and police) and at the same time to prepare for the full realization of a common judicial area, based on the principles of European territoriality and the free movement of judicial decisions. Eurojust and the European Judicial Network, OLAF and Europol, are more concrete examples of an effort put in place by European institutions since the Tampere European Council of 15-16 October 1999, which has brought important results in the short run of few years, albeit unfortunately still insufficient to deal with the new challenges of organized crime and international terrorism.

The European project, „wounded“ by the recent events of Brexit, can no longer do without legal institutions and „common“ police bodies, which can increase the „specific weight“ of a political state, still latent. This resulted in an evolutionary process aimed at transforming the traditional mechanisms of cooperation between states and jurisdictions, towards a direction which can be defined as transnational justice or, according to some, progressive „integration between jurisdictions“.

This a „centripetal movement“ that contrasts the „centrifugal“ tensions that are likely to upset the construction of the institutional architecture of the Union and therefore find a new balance between the European dimension of cooperation and investigative coordination and the widespread sovereigns' resistances, while maintaining the need to protect the fundamental rights of European citizens. Within this perspective, the different modes of intervention of the new supranational bodies are set, whose functional attributes, such as those of OLAF, have an administrative nature, but seem to be essentially inspired by those exercised by the

investigative bodies of the Member States, which in turn facilitated and supported when the object of the investigation assumes a transnational value. The „verticality“ character, which, with the exception of the European Judicial Network, identifies the various types of collaboration modules developed by the three major Euro-Unit Agencies, and in particular the European Anti-Fraud Office, in the relationship with the authorities of different Member States does not in any way imply the exercise of authoritative powers vis-à-vis national investigative bodies.

However, it is certain that, following the entry into force of the Treaty of Lisbon, there has been a change of perspective, in which the area of Freedom, Security and Justice, under the foreseen provision in art. 3 TEU has somewhat „scaled down“ the internal market from the apex of the EU's priorities, thus becoming the center of the next steps in the integration process. To this end, the Court of Justice has „imposed“ some general principles of Community law (e.g. loyal cooperation, the principle of non-discrimination, protection of rights of defense and privacy) not only to the specific area of criminal judicial cooperation but also for administrative inquiries. Then, OLAF is certainly an important example to examine in concrete terms whether and how a European administrative body can perform its functions in correlation with various transnational offenses and whether the regulatory, organizational and resources prepared are sufficient to ensure effective cooperation with various organizations, national and European, involved. In other words, this is a significant „test bench“ for all European and transnational administrative law and cooperation, whose construction has often offered alternate results.

THE PROTECTION OF THE EU'S FINANCIAL INTEREST

The realization of an adequate protection of public body's economic integrity (such as public entities, or even States) is a goal that can be, in theory, pursued by different paths. However, it's a common and dating use of each national entity to adopt a mixed and interconnected system of criminal laws with the purpose of contrast the more serious offenses affecting the financial interests of the Public economy, supported by a system of administrative sanction for less serious cases or mere irregularities, and the presence of public law enforcement and monitoring. At the beginning of the future European Union, however, it prevailed the idea to exclude criminal law from the single market [1: 45], and was favoured the harmonization in private enterprise sectors. According to the traditional approach, competence has been allocated entirely for the

Member States, only holders of the power to act against suspected perpetrators of criminal offenses affecting the Community's financial interests.

The Community institutions (in particular the Commission) was the only public body recognized to perform administrative investigations, which may eventually lead to a request to the Member State to undertake criminal prosecution. Over time, however, many things have changed and, by contrary, the fight against frauds to the EU budget has become the fields in which most, in the last twenty years, a core group of European criminal law has been, although imperfectly, developed; this is an affirmation in which everyone can be broadly agree. In fact, the European Union, since the Maastricht Treaty of 1992 and followed by that of Amsterdam of 1997, provides among its objectives the creation of a common area of Justice [2: 112], to pursue, at least initially, through harmonization of existing criminal offense under the laws of States, the protection of EU financial interests, the so-called „PFI sector“. It was evident, following the modifications to the financing system of the years 70s, the need for specific protection to that priority community interest. Since Copenhagen European Council of 1993, member states admitted their inadequate management of Community funds, and concluded to address Community fraud in the way that they dealt with the problem of domestic fraud.

This project was formalized in an agreement during the 1994 Corfu European Council and started with the preparation of a typical act of the, at that time, „newly“ born Third Pillar (art. K.3.2 Treaty of Maastricht), and in particular a convention, defined, in fact, the „Convention on protection of the financial interests of the European Communities“, in July 1995, followed by three protocols between 1996 and 1997. The Convention entered into force on 17 October 2002 and has been ratified by all of the older and most of the new EU Member. The Convention and the protocols were intended to harmonize definitions of criminal cases, especially those relating to the conduct which were seen as more contrary to the interests of the Community budget, and in particular those of fraud, corruption and money laundering. Being the PFI Convention an instrument of the so-called „third Pillar“ of the Union, the same was not born as a self-executing legislative instrument, unlike, for example, Regulations, acts instead of the typical so-called first pillar which that, however, did not involve criminal law. The purpose of harmonization was also to facilitate judicial cooperation between the authorities of the various Member States, mindful of the frequent transnational nature of fraud Community.

It was originally the previous article 209A of the Treaty of Maastricht to establish that, for the purpose to fight frauds against financial

interest of the Community, member states shall adopt the same provisions used to fight frauds against their own financial interests and, at the same time, a normative base for coordination of their action with the support of the Commission. The article 209A was, in turn, a reception of the „assimilation principle“ for the protection of national and communitarian interest, affirmed few years before by the Court of Justice in the „Greek maize“ case [3]. By judging Greece for failing to effectively pursue a case of fraud concerning maize imports from Yugoslavia, the Court, laying down the general obligation of Member States to crack down on violations of Community Law by effective, proportionate and dissuasive sanctions, it had also specified the content of this obligation.

Although it was still left to the States the choice of penalties, they must ensure that the repression of breaches of Community law has to happen with the same „iron fist“ used for violations of domestic law and still be able to give to the penalty an effective character, proportionate and dissuasive. In another subsequent judgment, the Court confirmed and clarified that the Treaty requires Member States to take all effective measures to sanction conduct prejudicial to the Community's financial interests, including criminal penalties, equivalent to those imposed for violations of the same severity by the national law, and always effective, proportionate and dissuasive. However, unlike the first decisions of the European Court, the principle of assimilation in the art. 209A of Maastricht Treaty was not only limited for whom concern the relation of equivalence between sanctions to adopt at a national and Communitarian level, but extended to „all the measures“, that means the provisions of legal, administrative or regulatory nature, administrative organization and, of course, sanction system.

With regard to expenditure, fraud is the use or presentation of false, incorrect or incomplete statements or documents, which has as its effect the misappropriation or wrongful retention of funds from the general budget of the European Communities or budgets managed by, or on behalf of, the European Communities; the non-disclosure of information in violation of a specific obligation, with the same effect and the misapplication of such funds for purposes other than those for which they were originally granted. With regard to revenue, fraud is the use or presentation of false, incorrect or incomplete statements or documents, which has as its effect the illegal diminution of the resources of the general budget of the European Communities or budgets managed by, or on behalf of, the European Communities; the non-disclosure of information in violation of a specific obligation, with the same effect; and the misapplication of a le-

gally obtained benefit, with the same effect. In other words, the basic elements of EU fraud are an intentional act or omission by natural or legal persons constituting and irregularity defined as a fraud and therefore punishable by Court proceedings [4: 139].

An irregularity, on the other hand, is a violation of rules and/or procedures that do not necessarily involve a gain or illicit intent, not a criminal matter but an administrative one: it is therefore lends itself to the possibility of administrative rather than criminal sanctions. Then, it made a distinction between the sphere of criminal law and that of administrative law. This is a fundamental but unambiguous distinction, for though an irregularity is not a criminal offense in the legal sense, it could be that behind the irregularity a fraud is hidden, which instead is a criminal offense. In view of the above, the discussion of irregularities is central to the discussion of fraud. The irregularities are fields where fraud thrives. Consequently, taking a step back, the tolerance for lax administrative practices, inadequate regulations, hyper-complicated payment mechanisms, excessive exceptions and derogations, lack of transparency, etc., which results in a huge amount of irregularities and errors, is equivalent to a tolerance against a relatively high-level fraud [5: 77].

The principle has been stated repeatedly and consistently by the Court, even in cases where the issue was not the specific object of the dispute, such as Fransson case and more recently, the well-known Taricco case. However, the question could be definitely closed with the adoption of the PFI directive, and a clear definition of the meaning „financial interest“, inclusive of VAT and his relevance for EU budget. Considering that VAT fraud threatens EU's financial interests could increase cooperation and improve the fight against this fraud, allowing in particular the future EPPO to be competent and to help prosecuting VAT frauds. For whom concern expenditure items, structural and cohesion funds on the one hand, and agriculture and rural development on the other, each account for about 38% (€54 billion in 2014) of total EU spending (€142 billion in 2014).

OLAF'S RELATIONSHIP WITH SISTER TRANSNATIONAL AGENCIES AND THE FUTURE EPPO. COOPERATION BETWEEN EUROJUST, EUROPOL AND OLAF

The protection of the EU's financial interests (PIF) recalls, at Art. 325 para. 1 TFEU, the multiple levels of cooperation required to counter and combat fraud and other illegal activities affecting the financial interests of the Union. While the vertical cooperation between the EU and national actors has been analyzed several times by doctrine, the horizontal

cooperation between EU actors holding specific PIF responsibilities has been generally neglected. Therefore, the implications of a trilateral relationship between OLAF, Europol and Eurojust should be deeper studied; the existence of different supranational bodies, with coordination powers strictly limited to their specific functional competence, in a sector substantially common, it is not only a potential waste of human and economic resources, because the inefficient coordination among those actors, but can cause the biggest failures in the fight against fraud and other illegal activities affecting the financial interests for the European Union [7: 55]. Unfortunately, OLAF has always had troubled relationships with sister transnational agencies, particularly with Eurojust.

The legal framework of Eurojust is known; briefly, its role is to offer support, coordination and assistance to national authorities in cases which have a cross-border dimension and to assist in liaising between national prosecution and legal authorities in relation to serious crimes affecting two or more member states, in accord to the determinations expressed by Member States in Tampere Council of 1999.

Eurojust headquarters is composed of national prosecutors and magistrates or police officers from each member state and its objective is to facilitate co-operation between the national prosecuting authorities and to improve the co-ordination of criminal investigations and information exchange, and directly accountable to the Council of Ministers to which it reports on a regular basis. During the coordination meetings, national, judicial and police authorities are in a position to exchange information and strategies, supported by Europol's analysis, and discuss issues related to judicial cooperation, with a symmetrical range of action to Europol. Article 85 par. 1 TFEU confirmed that in relation to offences against the financial interests of the EU, Eurojust grants a power to start investigations or prosecutions, and the further amending Decision 2009/426/JHA strengthened the judicial powers attributed to the national member. Therefore, at first light, it might appear that the natural consequence for OLAF and Eurojust is to cooperate: OLAF on the investigation side, where it conducts administrative investigations, and Eurojust providing the link with national prosecutors. In other terms, the Lisbon reforms were expected to transform them in true partners with the common mission of an effective criminal law enforcement in an espace judiciaire européen with due respect to the rule of law; the space of freedom, security and justice, by virtue of the dictated prediction art. 3 TEU, seemed to „exaggerate the internal market at the forefront of EU prioritization, thus becoming the fulcrum of the next stages of the integration

process". This is partially true, but the relationship between the two bodies remained troubled. Such condition already surfaced in the original Recital 5 of Council Decision 2002/187/JHA establishing Eurojust: „*[The College] should take full account of the sensitive work carried out by Eurojust in the context of investigations and prosecutions. In this connection, OLAF should be denied access to documents, evidence, reports, notes or information, in whatever form, which are held or created in the course of these activities, whether under way or already concluded, and the transmission of such documents, evidence, reports, notes and information to OLAF should be prohibited*".

This recital was removed only by the 2008 amendment of the Eurojust Decision. It was evident that, from the beginning, Eurojust believed that OLAF saw it as an institutional competitor. There were instances of OLAF liaising directly with national judicial authorities and not informing Eurojust and also setting up a magistrates unit within OLAF, in potential rivalry with the Agency, although its Magistrates Unit is totally dedicated to fighting EU fraud, whereas for Eurojust, fraud is just another issue and not as priority as terrorism and organized crime. At the same time, there was a feeling of resentment as OLAF considered Eurojust 'responsible for there not being a European Prosecutor responsible for fraud'. Eurojust took the view that OLAF believed it had no role to play in fraud investigation unless other serious crimes were linked to EU fraud, such as using money fraudulently obtained from the European Budget to help fund drug trafficking or arms dealing for example. This view of Eurojust cannot readily be blamed, as OLAF officials believe that its own Magistrates Unit is more than capable of liaising with national judicial authorities without the assistance of Eurojust.

Of course, such 'mentality' is not conducive to fighting fraud effectively. In addition, they not seems to „speak the same language"; indeed, although the link between financial offences to the EU budget and organized crime is notorious, OLAF effort to adopt a common working definition of organized crime with other agencies.

The „misunderstanding" between bodies may be due to the previous, more general, problematic configuration of the inter-governmental and communitarian dimension, of the old first and third pillars, as different models of European integration in the field of criminal law. In terms of Europol [8: 17] its role in the fight against EU fraud has not really been developed. Its activity consists mostly in collecting, storing, and processing intelligence Europe-wide in order to facilitate the exchange of information between competent authorities of the Member States. OLAF

took the view that Europol is far more interested in customs issues than wider EU fraud matters.

There is some consistency to this view, in particular for drugs and terrorism related crimes, shared also, since the late 1990s, by part of the Commission. Europol does not have the investigative powers that OLAF has, because it is more of an intelligence gathering and analysis organization. Its powers differ from those of OLAF. Yet, its role in intelligence gathering and police co-operation would strengthen OLAF's investigative function if the two bodies could liaise more closely, as shown by operations like „Diabolo II“.

The ‘agreement on arrangements of cooperation’ signed between OLAF and Eurojust on 24 September 2008 covers arrangements for regular contact and cooperation with joint teams which will meet on a quarterly basis and exchange case summaries and provide feedback on progress made in investigations, strategic information and also operational cooperation as well. The two bodies shall inform each other on any case of common interest, exchange all necessary information within the limits of confidentiality and data protection rules, and coordinate the assistance activities they offer to national judicial authorities.

This is a major step forward and hopefully will enable a more productive and harmonious relationship to develop which will ease the concerns about a fragmented approach taken by transnational bodies. Moreover, operational synergies between the three main EU actors has been increased by their involvement in Joint Investigation Teams (JIT). They represents an efficient international cooperation item between two or more States, to create a temporary synergy in transnational criminal investigation (disciplined by ad hoc agreements) that permit a faster collection and exchange of information and evidences, without recourse to traditional judicial cooperation instruments. OLAF, Europol and Eurojust can jointly or separately promotes a JIT to the national authorities when the information they possess indicates its usefulness, and their respective agreements obliged them to communicate each other when they suggested or joint in a JIT relating to fraud, corruption, or any criminal offence affecting the Union's financial interests, giving opportunity to participate.

However, although the Stockholm Program of 2009 wished for Eurojust and Europol to be systematically involved in the major cross-border and informed operations of the creation of joint investigative teams between member States, this decision has been remitted to States' evaluation, on a „case by case“ criteria, and often the exclusion of EU actors is the result, albeit formally to maintain the secrecy of the investigation (but

this is obviously an unreasonable argument to use against Europol or Eurojust participation). Not surprisingly, from the other side, Eurojust Decision of 2009 posed the condition for OLAF to cooperate in the same JIT (within the limits of OLAF legislation) to the non-opposition of the national authorities, despite OLAF's usefulness, due to its experience and knowledge in the prosecution of a case.

OLAF's role within the entire construction of the European criminal law area remains therefore unanswered, and further progress are strictly bound to the future, uncertain scenario emerging by the establishment of the European Public Prosecutor's Office 'from Eurojust', according to the first paragraph of Article 86 TFEU.

In conclusion, this general overview of the European Anti-Fraud Office, which undoubtedly deserves further and far-reaching insights, has made possible to highlight how, once again, the Office's hybrid status has been the main source of many fortunes, but also „miseries“, for OLAF. The overall picture of the area of Freedom, Security and Justice still has a high level of fragmentation, accompanied by current political and financial instability. This has undoubtedly weakened the potential of the European Public Prosecutor's Office and of the Directive on the Protection of Financial Interests in a field of criminal law harmonization in Europe, which has always been the subject of nationalist „jealousies“. More generally, for the moment, it is lost the opportunity to strengthening the existing instruments and make order among the operating agencies, in various ways, in the PIF context: unfortunately, the EP, with the currently envisaged structure and powers, probably could not improve the fight against PIF offences.

Although the overlapping tasks allocated to the three bodies leads OLAF, Eurojust, and Europol to work together, instead there seems to be an absence of political will for a more organic view on the repartition of function to each of them in those cases where the competences tend to overlap, considering the event as a „contingency“, justifying a minimal, occasional cooperation, more than an ordinary circumstance. In other terms, the three actors were made in a piecemeal fashion, where the main concern was to ensure cooperation with national authorities, without attention to the relationship between the EU bodies. Moreover, main OLAF's activity should find a better classification as „police investigations“ and evidently linked to prosecution activities, even if it is repeatedly claimed that they are in fact administrative in nature.

References

1. **Adam, R.** (Cured by). Il contrasto alle frodi finanziarie all'UE. Strategie e strumenti di controllo. Nucleo della Guardia di Finanza per la repressione delle

frodi contro l'Unione europea presso il Dipartimento per le Politiche Europee della Presidenza del Consiglio dei Ministri. Gangemi. (Ed.) 2012.

2. **Agon**. Bulletin Trimestriel N. 28. Associations des juristes européens pour la protection des intérêts financiers des Communautés européennes, Novembre, Liège, 2000.

3. **Alesci**, T. La Procura europea per i reati lesivi di interessi finanziari: la proposta di regolamento tra luci ed ombre. – In: *Archivio Penale*, N. 1, 2014.

4. **Bailleux**, A. The Fifteenth shade of Grey. Competition Law, 'criminalis- trative law' and Fairly fair Trials. – In: *F. Galli* and A. Weyembergh. (Eds.) Do la- bels still matter? Blurring boundaries between administrative and criminal law. The influence of the EU, Bruxelles. Editions de l'ULB, 2014, p. 139.

5. **Camaldo**, L. (a cura di). L'istituzione del procuratore europeo e la tu- tela penale degli interessi finanziari dell'unione europea. Giappichelli. (Ed.) To- rino, 2014.

6. **Chiti**, M. P. Diritto Amministrativo Europeo. Milano: Giuffré, 2012.

7. **Craig**, P. EU Administrative Law. Second edition. Oxford, 2012.

8. **Delmas-Marty**, M., et al. La mise en oeuvre du Corpus Juris dans les Etats membres. J. A. E. Vervaele. (Red.) Vol. I. Antwerpen-Groningen-Oxford, 2000.

РАЗВИТИЕ НА ОСНОВНИТЕ ПРИНЦИПИ НА РЕГУЛАЦИЯ В БАНКОВИЯ СЕКТОР НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Лиляна КАНЕЛОВА*

DEVELOPMENT OF THE BASIC PRINCIPLES OF REGULATION IN THE BANKING SECTOR OF THE EUROPEAN UNION

Lilyana KANELOVA*

Abstract: *The supervisory activity can be defined as the ECB's sovereign activity related to the overall monitoring, assessment and inspection of supervised financial institutions, aimed at preventing or stopping infringements. It is characteristic of the ECB as a supervisory authority that it does not perform managerial functions vis-à-vis supervised financial institutions and is therefore not responsible for their activities.*

Key words: *supervisory activities, ECB, supervisory authority, management functions, financial institutions*

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА РЕГУЛАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Основните принципи на банковото право в ЕС преди финансовата криза са „минимална хармонизация“, „взаимно признаване/единен лиценз“ и „контрол на държавата членка по произход“¹. Въпреки че след въвеждането на единната валута в ЕС се наблюдава значително интегриране на финансовия сектор, надзо-

* Авторът е докторант във Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is a Doctoral Student at Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

¹ **Simonova, A.** EU banking law: developments and challenges. – In: *International Company and Commercial Law Review I.C.C.L.R.*, 26(2), London, 2015, p. 52.

рът на трансграничните банки все още се организира на национално ниво и се осъществява от националните надзорни органи.² Принципът на минимална хармонизация довежда до налагане на определени фиксирани минимални нива на защита в рамките на директивите, приети във всяка област.³ Взаимното признаване практически означава, че дадена кредитна институция, която е получила лиценз в държава членка по седалище, може да извършва всяка разрешена банкова дейност и да предлага услуги на територията на целия ЕС чрез създаване на клонове, т.е. не е необходимо да минава през отделни разрешителни процедури в приемаща държава членка.

С оглед на ефективното сътрудничество между компетентните органи на държавата членка по произход и на приемащата държава членка тези органи следва да осъществяват двустранен обмен на информация в рамките на надзорните си компетенции. За тази цел е необходимо да се определи каква информация е необходима относно институциите и при необходимост за дейността на техните клонове, която да предоставят компетентните органи на държавата членка по произход на компетентните органи на приемащата държава членка, както и каква информация относно съответните клонове следва да предоставят компетентните органи на приемащата държава членка на компетентните органи на държавата членка по произход.⁴

1. БАНКОВ НАДЗОР ОТ НАЦИОНАЛНИ ОРГАНИ

При този режим банковият надзор се осъществява от надзорните органи на държавата по произход.⁵ Нещо повече, националните компетентни органи (НКО) на приемащите държави членки в ЕС са задължени да признаят извършването на банковия надзор от националните надзорни органи на страната по произход.⁶ Поради това те са отговорни за пруденциалния надзор на трансграничните

² **Morra**, C. From the Single Supervisory Mechanism to the Banking Union. The Role of the ECB and the EBA. – In: *School of European Political Economy*, Working Paper 2, Roma, 2014, p. 7.

³ **Simonova**, A. Op. cit., p. 52.

⁴ Ibidem.

⁵ **Меразчиев**, В., В. Александров, Д. Ималова. Банков надзор. Учебно пособие за дистанционно обучение. Свищов: Д. А. Ценов, 2005, с. 6.

⁶ **Munoz**, A. The future of cross-border banking after the crisis: facing the challenges through regulation and supervision. – In: *E.B.O.R.*, 11(4), Cambridge, 2010, p. 584.

банки в ЕС (т.е. на банкови клонове и дъщерни дружества), които се намират в друга държава – членка на ЕС,⁷ и следователно тези органи извършват контрол върху финансовата стабилност не само на националните кредитни институции, но и на техните чуждестранни клонове.⁸ В допълнение компетентните органи на приемащата държава членка извършват контрол върху ликвидността и паричната политика, а пазарният риск се контролира въз основа на тясното сътрудничество между компетентните органи на държавата членка по седалище и приемащата държава членка.⁹

В рамките на ЕС кризата от 2007 г. разкри фундаментални слабости, свързани с принципа на контрол от страна на националните надзорни органи („home country control“). В началото този принцип е замислен като средство за повишаване на ефективността на банковия надзор, като се гарантира разпределението на надзорни правомощия в тези юрисдикции, в които се намират съответните юридически лица и правилата за управление.¹⁰

Преди да влезе в сила единният надзорен механизъм (ЕНМ), финансовият сектор, и по-специално банковият надзор в ЕС, е фрагментиран: всяка държава членка има различна система за банков надзор и различни норми за регулация на финансовите институции не само по отношение на приложимата нормативна база, но най-вече в надзорните задачи, където националните надзорни органи имат свой собствен подход и управление, които се основават на хармонизирани, но не и единни правила.¹¹ За да се намали това фрагментиране и за да се насърчи създаването на обща система за банков надзор в ЕС, Европейската комисия (ЕК) въвежда реформа, която цели създаването на единен надзорен орган в лицето на Европейската централна банка (ЕЦБ).¹² Централизирането на банковия надзор и на общия мениджмънт по време на кризи (на

⁷ **Morra**, C. Op. cit., p. 7.

⁸ **Alexander**, K. European Banking Union: a legal and institutional analysis of Single Supervisory Mechanism and the Single Resolution Mechanism. – In: *E. L. Rev.*, 40(2), London, 2015, p. 161.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ **Binder**, J. Banking Union and the Governance of Credit Institutions, a legal perspective. – In: *House of Finance SAFE*, Working Paper No. 96, London, 2015, p. 15.

¹¹ **Wymeersch**, E. The European Banking Union, a first analysis. – In: *Financial Law Institute Working Paper*, 17, London, 2012, p. 2.

¹² **European Commission**. Banking union: restoring financial stability in the Euro zone. Brussels, 2014, pp. 1-2.

европейско ниво) преодолява несъответствието между пруденциалния надзор на национално ниво и обхвата на трансграничните банкови групи.¹³

Създаването на европейския банков сектор (ЕБС) вече води до европеизиране на микропруденциалния надзор главно на значимите кредитни институции, установени в държавите – членки на еврозоната, имайки предвид специфичните задачи, възложени на ЕЦБ в рамките на ЕНМ.¹⁴ Едно от ключовите предизвикателства за ЕБС обаче е да се транспонират на европейско ниво всички предимства на централизирания банков надзор, без да се унищожават тези части на банковия надзор на национално равнище, които действително работят добре.¹⁵

2. ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ДОКТРИНАТА „TOO BIG TO FAIL“

Финансовата криза в Европа е предотвратена с помощта на предприетите скъпоструващи спасителни мерки (за оздравяване на кредитните институции) от страна на централните банки и правителствата. По мнение на Rehm (2015) финансовата криза довежда до историческа доктрина, която гласи, че в случай на финансови затруднения в банковата система държавите ще спасят банките, вместо да ги ликвидират.¹⁶ Фактически по този начин е създадена косвена държавна гаранция за почти цялата финансова система. Освен това ЕЦБ осигурява ликвидност на неплатежоспособни банки. Нещо повече, загубите на кредиторите и вложителите в местните банки биха могли да се избегнат, тъй като политиките преместват рисковете към балансите на централните банки.¹⁷ Със създаването на ЕБС и съответните инструменти се цели това развитие да бъде изключено в бъдеще.

¹³ **Schoenmaker**, D. Firmer Foundations for a stronger European Banking Union. – In: *Bruegel* working paper, 13, 2015, p. 3; **Ferrarini**, Guido and Luigi Chiarella. Common banking supervision in the Euro zone: Strengths and weaknesses. – In: *European Corporate Governance Institute, Working Paper Series in Law*, No. 223, Genoa, 2013, p. 12.

¹⁴ **Gortsos**, C. The Evolution of European Banking Law: From the Principle of National Treatment to the European Banking Union. Athens, 2015, p. 25.

¹⁵ **Woll**, C. Curtailing Capture through European Banking Union: A Note of Caution. – In: *Policy Letter No. 27, SAFE/Sustainable Architecture for Finance in Europe*, House of Finance Goethe University Frankfurt, Frankfurt, 2013, p. 4.

¹⁶ **Rehm**, H. Die Europäische Bankenunion. ein Element der internationalen Bankordnungspolitik. Hannover: Hannover Center of Finance, 2015, s. 31.

¹⁷ Ibidem.

3. УВЕЛИЧАВАНЕ НА КАПИТАЛА НА КРЕДИТНИТЕ ИНСТИТУЦИИ (НА МИНИМАЛНИТЕ КАПИТАЛОВИ ИЗИСКВАНИЯ)

За да може дадена кредитна институция да устоява на рискове, най-лесно и ефективно е да увеличи собствения си капитал. Този регулаторен подход цели да се намали степента на уязвимост на кредитните институции по време на кризи чрез значително увеличаване на капиталовите изисквания за системно важните банки.¹⁸ Затова със създаването на европейската регулаторна рамка „Базел III“ в европейското законодателство се цели да се осигури наличието на „висококачествен собствен капитал, с който да се усвоят загубите, възниквали вследствие на предприетите рискови трансакции и експозиции“¹⁹. Минималните капиталови изисквания определят размера на капитала, който банките трябва да притежават, за да се смята, че е безопасно да осъществяват дейност и че са способни да се справят самостоятелно с оперативните загуби. Със засилване на компонентите на първичния капитал, т.е. на капитала, който е на разположение за усвояване на загуби при извършване на всекидневните банкови операции, се цели да се намали системният риск, присъщ на банковия сектор.²⁰ Финансовата криза ясно показва, че предишните регулаторни минимални капиталови изисквания всъщност са твърде ниски, за да се преодолее една финансова криза. Затова на международно равнище е договорено увеличаване на съответните минимални прагове чрез Европейския банков орган (ЕБО), който публикува доклад за ефекта от прилагането на финализираната рамка „Базел III“ в Европейския съюз.²¹

4. НАМАЛЯВАНЕ НА СИСТЕМНИТЕ РИСКОВЕ И ПРЕДОТВРЯВАНЕ НА ЕФЕКТА НА ДОМИНОТО

Дори и преди финансовата криза е ясно, че финансовите институции са обект на системен риск. В банковия сектор е налице голям риск, защото трудностите или фалитът на една банка предизвиква верижна реакция, повличайки след себе си фалитите на много други банки, или най-малкото предизвиква земетръсен ефект в банковата система. Причината за този ефект на доминото е загубата на

¹⁸ Ibidem, s. 52.

¹⁹ Миланова, Е. Регулации и управление на риска. София: УНСС, 2014, с. 220.

²⁰ Пак там, с. 222.

²¹ https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Reports/2020/960797/Basel%20III%20monitoring%20report%20-%20Dec%202020.pdf

доверие, причинена от възникнали проблеми при една отделна банка.²² С делегирането на широкомащабни надзорни задачи на ЕЦБ осигуряването на бъдещата финансова стабилност се постига, ако се предвиждат и предотвратяват евентуалните рискове за жизнеспособността на кредитните институции на ранен етап.²³ Подобно решение дава възможност за тясна интеграция на микро- и макропруденциалния надзор.²⁴

5. АДЕКВАТНО ИЗПОЛЗВАНЕ НА НАДЗОРНИТЕ ПРАВОМОЩИЯ

От съществено значение за ЕНМ е дали ЕЦБ ще успее да се възползва от правомощията и ресурсите на НКО по отношение на изпълнението на новите надзорни задачи. На първо място, на ЕЦБ следва да се осигури ефективно и стриктно изпълнение на възложените ѝ от Регламента за ЕНМ задачи, без тя да рискува репутацията си. Второ, при изпълнение на възложените ѝ задачи ЕЦБ трябва да остане независима. На трето място, трябва да има строго разделение между надзорната функция на ЕЦБ и нейните задачи по отношение на паричната политика. Освен това ЕЦБ следва да има пълен достъп до знанията, уменията и оперативните ресурси на НКО.²⁵

Една от поуките от кризата се оказа признаването на безспорната истина за развитието на финансовата/банковата система, че при нормално функциониране на икономиката и при икономически растеж кредитните институции в еврозоната действат презгранично и така спомагат за развитието и ефективното функциониране на единния вътрешен пазар в ЕС. Но в условията на кризи националните компетентни органи се стремят да намерят национално базирани решения за справяне с ефектите на кризата, което довежда до фрагментиране и разбалансиране на банковата система.

Както е подчертано от Миланова (2014), съвременният банков надзор се базира преди всичко на макроикономически контрол, който има за цел защитата на потребителите и гарантирането на стабилността на банковия сектор и на финансовата система като

²² **Hartmann-Wendels**, Thomas. Bankbetriebslehre. Berlin: Springer, 2014, s. 223.

²³ **Achtelik**, O., I. Bankenunion. Aufsicht durch die EZB Auswirkungen auf den genossenschaftlichen Bankensektor. Berlin, 2019, s. 12.

²⁴ Ibidem.

²⁵ **Gheorghe**, A. Single banking supervision and the single supervisory mechanism. – In: *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, Vol. 6 (55), No. 1, Luxembourg, 2013, p. 225.

цяло (prudential supervision – consumer protection – financial stability) – трите основни цели на банковия надзор.²⁶

Според проф. Александър (2015) е необходимо финансовото регулиране да се провежда едновременно и на двете нива на пруденциалния надзор. Микропруденциалното регулиране се фокусира върху регулирането на балансите на кредитните институции, докато макропруденциалният надзор се концентрира върху финансовата система като цяло. Затова според проф. Александър тези две области ще трябва да се координират. Важна е и пряката връзка между пруденциалния надзор и паричната политика, тъй като липсата ѝ може да има значителни отрицателни последици за финансовата стабилност.²⁷

Prof. Tilman Bezzenberger (2015) също подкрепя мнението на проф. Александър, че пруденциалният надзор на микро- и макроравнище трябва да се координира с паричната политика. Двамата учени са на мнение, че паричната политика трябва да бъде съгласувана с банковия надзор, въпреки че ще има силно движение на експерти, които смятат, че всяка една от тези три части трябва да се запази независима.²⁸ Това виждане се споделя и автора на статията.

ПОНЯТИЕТО „БАНКОВ НАДЗОР“. РАЗГРАНИЧАВАНЕ НА БАНКОВИЯ НАДЗОР ОТ БАНКОВОТО РЕГУЛИРАНЕ

1. ПОНЯТИЕТО „БАНКОВ НАДЗОР“

Гарантирането на финансовата стабилност е основна задача на всяка държава. То е насочено към защитата както на финансовите пазари като цяло, така и на доверието на инвеститорите, и в допълнение има за цел да осигурява прозрачност на финансовия сектор.²⁹ За постигането на тази цел – гарантиране на стабилна финансова система с благонадеждни кредитни институции, които от своя страна гарантират финансовите интереси на вложителите, – традиционно надзорът е концентриран главно върху проверки

²⁶ Миланова, Е. Цит. съч., с. 13.

²⁷ Cöster, T. Discussion Report: The European Banking Union. – In: *European Company and Financial Law Review*, 2015, Band 12, Heft 2, ECFR 2, Hamburg, 2015, p. 121.

²⁸ Ibidem, p. 123.

²⁹ Wellerdt, A. *Organisation of Banking Regulation*. Cham Springer International Publishing, 2015, p. 28.

дали институциите отговарят на нормативните изисквания по отношение на платежоспособност, ликвидност и контролирани бизнес операции.³⁰

Най-общото определение на понятието „банков надзор“ се свързва с управленската дейност, осъществявана чрез държавното регулиране на дейността на кредитните институции.³¹ Банковото държавно регулиране е съвкупността от мерки, решения и действия, предприети от органите на държавата, чийто предмет са структурата, организацията, функционирането на банковата система и контролът за тяхното изпълнение.³² Държавният банков надзор като контролна дейност има за цел да противодейства на злоупотребите в банковия сектор, като по този начин се гарантира общественото доверие във функционирането на финансовата система. Първо, обществото се нуждае от това доверие, защото негова основа са парите на вложителите. Второ, смущенията в банковия сектор трудно се ограничават и могат да доведат до сериозни икономически сътресения в целия финансов сектор не само на национално, но и на глобално ниво (последното впечатляващо доказателство за катастрофалните последици за световната финансова система е фалитът на инвестиционната банка Lehman Brothers).³³ Затова надзорните органи имат задачата да наблюдават дали банките спазват законните актове и други банкови регулации.³⁴

Банковият надзор върху дейността на кредитните институции, осъществяващ се от надзорни органи – външни за кредитните институции, е **специализиран административен контрол**, извършван в съответствие с действащите правни изисквания.³⁵ Банковият надзор е непрекъснат процес, който започва от създаването, т.е. лицензирането, на една банка до прекратяването на нейните

³⁰ Kellermann, J., R. H. J. Mosch. Good Supervision and its limits in the post-Lehman Era. – In: *Financial Supervision in the 21st century*, Berlin, Heidelberg: Springer, 2013, p. 5.

³¹ Deicke, A. Bankrecht leicht gemacht. Ein Lehrbuch nicht nur für angehende Bankkaufleute. – In: *Betriebswirte und Rechtsanwälte*, 2. überarbeitete Auflage, Berlin, 2015, s. 131.

³² Huang, S. Bankenregulierung und Wettbewerbsfähigkeit. Eine komparative Analyse der Schweiz und der EG Bank. – In: *Finanzwirtschaftliche Forschungen*, Band 165, Zürich, 1992, s. 9.

³³ Kirchhartz, A., R. Erne, N. Bröcker, C. P. Claussen. Bank- und Börsenrecht. München: 5. Auflage, 2014, s. 14.

³⁴ Wallner, A. Die Europäische Bankenaufsicht. Gelungener Umbau oder gescheitertes Experiment. Saarbrücken: AV Akademikerverlag, 1 Auflage, Berlin, 2015, s. 5.

³⁵ Deicke, A. Op. cit., p. 131.

дейности. От съществено значение за надзора са издаването на лицензи, надзорът над функционирането като действащо предприятие и окончателното прекратяване на банковите дейности. От юридическа гледна точка тези фази съответстват на пруденциалния надзор, режима на възстановяване и оздравяване и накрая закриване на една кредитна институция в резултат на нейната несъстоятелност или задължителна или доброволна ликвидация.³⁶ Надзорът може да има и други обекти, например преобразуването чрез сливане или вливане в други кредитни институции.

В обобщение „банковият надзор е съставна част от банковия контрол като част от управленската дейност на обществените отношения, в които банките участват. Като външен специализиран контрол той може да се разглежда и като обособена държавна функция, възложена или на националните централни банки (например на БНБ в България), или на специално създаден за тази цел независим надзорен орган (например BaFin – Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, във Федерална република Германия). Тази функция е насочена към осигуряване на стабилността на банковата система и защитата на интересите на вложителите и другите кредитори“³⁷. Банковият надзор се осъществява въз основа на правни норми, чието предназначение е да се осигури спазването на други правни норми.

2. РАЗГРАНИЧАВАНЕ НА БАНКОВИЯ НАДЗОР ОТ БАНКОВОТО РЕГУЛИРАНЕ

Само пазарните механизми не са достатъчни, за да се осигурят и гарантират надеждността и стабилността на банковия сектор. Затова банковите дейности подлежат на подробно правно регулиране, съдържащо много на брой ограничителни правила.³⁸ Регулирането на банковата дейност е необходимо от гледна точка на определящото ѝ значение за развитието на икономиката с цел осигуряване на ефективна защита на интересите на вложителите; ограничаване на степента на рисковете, предприети от кредитните институции; уеднаквяване на регулаторните практики в световен мащаб; намаляване на вероятността дадена кредитна институция да изпадне в неплатежоспособност или прехвърляне на тези проблеми върху други банки.³⁹

³⁶ **Wymeersch**, E. Banking Union. Aspects of the Single Supervisory Mechanism and the Single Resolution Mechanism Compared. – In: *ECGI – Law Working Paper*, No. 290, Rochester, 2015, p. 5.

³⁷ **Миланова**, Е. Цит. съч., с. 13.

³⁸ Пак там, с. 11.

³⁹ Пак там, с. 11.

Докато банковото регулиране се осъществява чрез приемане на юридически нормативни и ненормативни актове от националните парламенти, от органите на ЕС и от компетентните регулаторни органи за установяване на правила за банковите дейности, банковият надзор трябва да гарантира, че кредитните институции спазват тези актове. Следователно, докато банковото регулиране означава установяване на правила и стандарти за съответните институции, то надзорът е насочен към проверки дали и доколко кредитните институции отговарят на/или спазват тези правила.⁴⁰

В обобщение трябва да се отбележи, че банковата регулация и банковият надзор са взаимнозависими, защото без компетентен и добре извършен банков надзор регулаторните политики за мониторинг на кредитните институции и предотвратяване на рисковете, произтичащи от тях, ще бъдат неефективни и няма да може да се гарантира стабилността на банковия сектор и на финансовата система като цяло.⁴¹

Съществуват два начина на извършване на банковата регулация и контролни дейности:

- вътрешна регулация и вътрешен контрол в рамките на самите кредитни институции – чрез актове на органи на банките и специализирани служби в структурата на банките;

- външен контрол – надзор, осъществяван на национално ниво (от централните банки или от специално създадени за това надзорни органи, като BaFin във Федерална република Германия) и на европейско равнище (Европейският банков орган – ЕБО, или ЕЦБ в рамките на ЕНМ).

Чрез възлагането на ЕЦБ на ЕНМ се осигурява централизирана основа за банков надзор с цел еднакво прилагане на нормативните изисквания за банкова дейност, като не се изключва възможността за ЕЦБ да поддържа тесни връзки с националните надзорни органи. По отношение на момента на извършване на контролната дейност надзорът на ЕЦБ разкрива някои особености спрямо други форми на административен надзор. Според момента (времето), в който се извършват контролните действия от ЕЦБ в рамките на ЕНМ, можем да обособим три форми на контрол – предварителен (издаване на лицензи, даване на предварителни разрешения и одобрения), текущ и последващ.

В заключение надзорната дейност може да бъде определена като властова дейност на ЕЦБ, свързана с цялостно наблюдаване,

⁴⁰ Huang, S. Op. cit., s. 11.

⁴¹ Миланова, Е. Цит. съч., с. 13.

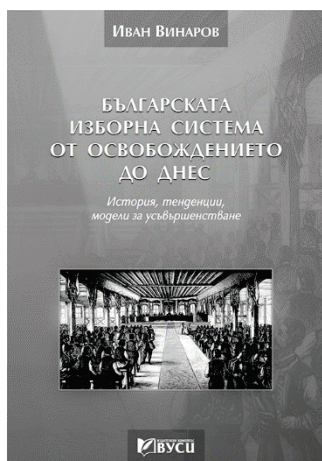
преценяване и проверка на контролираните финансови институции, насочена към превенция или преустановяване на правонарушения. Характерно за ЕЦБ като надзорен орган е, че не осъществява ръководни функции спрямо контролираните финансови институции, поради което не отговаря и за тяхната дейност. Контролната дейност, упражнявана от ЕЦБ в рамките ЕНМ, е с оглед на законосъобразността на дейността на поднадзорните институции – на съответствието с регулаторните изисквания. Съгласно Регламента за ЕНМ тя може да откаже издаването на лиценз, може да отнеме лиценз, да откаже одобрение, но не може да изменя актове на органите на подконтролните лица. С оглед на посочените особености дейността на ЕЦБ в ЕНМ е надзорна. Терминът „надзор“ е употребен многократно в Договора за функциониране на Европейския съюз (**ДФЕС**), Регламент (ЕС) № 1024/2013, който е известен като **Регламент за ЕНМ** и с който бе създаден ЕНМ, обхващащ ЕЦБ и националните компетентни органи на участващите държави от ЕС и в Регламент (ЕС) № 468/2014 – механизъм на ЕС за банков надзор (**Рамков регламент за ЕНМ**).

Литература

1. **Меразчиев**, В., В. Александров, Д. Ималова. Банков надзор. Учебно пособие за дистанционно обучение. Свищов: Д. А. Ценов, 2005.
2. **Миланова**, Е. Регулации и управление на риска. София: УНСС, 2014.
3. **Achtelik**, O., I. Bankenunion. Aufsicht durch die EZB Auswirkungen auf den genossenschaftlichen Bankensektor. Berlin, 2019.
4. **Alexander**, K. European Banking Union: a legal and institutional analysis of Single Supervisory Mechanism and the Single Resolution Mechanism. – In: *E. L. Rev.*, 40(2), London, 2015, p. 161.
5. **Binder**, J. Banking Union and the Governance of Credit Institutions, a legal perspectiv. – In: *House of Finance SAFE*, Working Paper No. 96, London, 2015, p. 15.
6. **Deicke**, A. Bankrecht leicht gemacht. Ein Lehrbuch nicht nur für angehende Bankkaufleute. – In: *Betriebswirte* und Rechtsanwälte, 2. überarbeitete Auflage, Berlin, 2015, s. 131.
7. **European** Commission. Banking union: restoring financial stability in the Euro zone. Brussels, 2014.
8. **Ferrarini**, Guido and Luigi Chiarella. Common banking supervision in the Euro zone: Strengths and weaknesses. – In: *European Corporate Governance Institute*, Working Paper Series in Law, No. 223, Genoa, 2013, p. 12.
9. **Gheorghe**, A. Single banking supervision and the single supervisory mechanism. – In: *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, Vol. 6 (55), No. 1, Luxembourg, 2013, p. 225.
10. **Gortsos**, C. The Evolution of European Banking Law: From the Principle of National Treatment to the European Banking Union. Athens, 2015.

11. **Cöster**, T. Discussion Report: The European Banking Union. – In: *European Company and Financial Law Review*, 2015, Band 12, Heft 2, ECFR 2, Hamburg, 2015.
12. **Hartmann-Wendels**, Thomas. Bankbetriebslehre. Berlin: Springer, 2014.
13. **Huang**, S. Bankenregulierung und Wettbewerbsfähigkeit. Eine komparative Analyse der Schweiz und der EG Bank. – In: *Finanzwirtschaftliche Forschungen*, Band 165, Zürich, 1992, s. 9; 11.
14. **Kellermann**, J., R. H. J. Mosch. Good Supervision and its limits in the post-Lehman Era. – In: *Financial Supervision in the 21st century*, Berlin, Heidelberg: Springer, 2013, p. 5.
15. **Kirchhartz**, A., R. Erne, N. Bröcker, C. P. Claussen. Bank- und Börsenrecht. München: 5. Auflage, 2014.
16. **Morra**, C. From the Single Supervisory Mechanism to the Banking Union. The Role of the ECB and the EBA. – In: *School of European Political Economy*, Working Paper 2, Roma, 2014, p. 7.
17. **Munoz**, A. The future of cross-border banking after the crisis: facing the challenges through regulation and supervision. – In: *E.B.O.R.*, 11(4), Cambridge, 2010, p. 584.
18. **Rehm**, H. Die Europäische Bankenunion. ein Element der internationalen Bankordnungspolitik. Hannover: Hannover Center of Finance, 2015.
19. **Schoenmaker**, D. Firmer Foundations for a stronger European Banking Union. – In: *Bruegel working paper*, 13, 2015, p. 3
20. **Simonova**, A. EU banking law: developments and challenges. – In: *International Company and Commercial Law Review I.C.C.L.R.*, 26(2), London, 2015, p. 52.
21. **Wallner**, A. Die Europäische Bankenaufsicht. Gelungener Umbau oder gescheitertes Experiment. Saarbrücken: AV Akademikerverlag, 1. Auflage, Berlin, 2015.
22. **Wellerdt**, A. Organisation of Banking Regulation. Cham Springer International Publishing, 2015.
23. **Woll**, C. Curtailing Capture through European Banking Union: A Note of Caution. – In: *Policy Letter No. 27, SAFE/Sustainable Architecture for Finance in Europe*, House of Finance Goethe University Frankfurt, Frankfurt, 2013, p. 4.
24. **Wymeersch**, E. The European Banking Union, a first analysis. – In: *Financial Law Institute Working Paper*, 17, London, 2012, p. 2.
25. **Wymeersch**, E. Banking Union. Aspects of the Single Supervisory Mechanism and the Single Resolution Mechanism Compared. – In: *ECGI – Law Working Paper*, No. 290, Rochester, 2015, p. 5.
26. https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Reports/2020/960797/Basel%20III%20monitoring%20report%20-%20Dec%202020.pdf

СЕРИОЗЕН ПРИНОС В ПОЛИТИЧЕСКАТА НАУКА

В своята над тридесетгодишна научна кариера съм чел какви ли не скрупулózни издания – от изключително стойностни и задълбочени трудове в областта на теорията на политиката (разработени от изявени учени) до безкрайно повърхностни и плиткоумни заимствания за олигархията (преразказани от самозванци в науката) като всеобщия „злодей“ на модерната епоха. В случая обаче това съвсем не е така, защото изпитах огромно удоволствие и изчетох на един дъх труда на д-р Иван Винаров „Българската изборна система от Освобождението до днес. История,

тенденции, модели на усъвършенстване“.

Настоящата монография е първата книга на автора, която сериозно посяга към една тежка тематика, засягаща възникването и еволюцията на българската изборна традиция и съвременните измерения на цялостната електорална практика до ден днешен. Тази твърде сложна и трудоемка материя за разбиране е дръзко предизвикателство, с което д-р Винаров се е справил блестящо, тъй като до момента у нас няма цялостно изследване на българската изборна традиция и на използваните системи при провеждането на различни видове избори – парламентарни, президентски, европейски (вкл. и отделни референдуми). Нещо повече, разработването на подобна

интердисциплинарна проблематика (политологическа, правна, историческа, конституционна и др.), и то на високо теоретично равнище, е точен индикатор за това, че авторът е тънък познавач на цял конгломерат от различни теоретични конструкции, с което не биха могли да се похвалят дори и някои мастити учени у нас.

Както сам авторът изтъква, в основата на настоящия труд стои анализът на възникването и еволюцията на пропорционалната изборна система в България при парламентарни избори чрез открояване на нейната същност, компоненти и особености на проявление. Времевият период се простира в годините от Балканската война (1912 г.) до Деветнадесетомайския преврат (1934 г.), и най-вече след началото на демократичните промени в нашата страна (от края на 1989 г. до наши дни). Тук предметната изследователска област навлиза в конкретните политико-юридически аспекти на системата при излъчването на представителното тяло в България, на проведените изборни надпревари (тежестта пада върху тези след 1990 г.), както и на моделите за усъвършенстване на действащата към момента пропорционална система. Прави се паралел с действието на мажоритарната система при президентските вотове, както и на смесената при двата случая на нейното използване при избори за народни представители (през 1990 и 2009 г.). Обръща се сериозно внимание и на най-новия механизъм в българската електорална практика – провеждането на национални референдуми през последните няколко години.

Основната изследователска цел е, след като се проследи историческата еволюция на изборите и изборната система (и практика) у нас, да се разкрие нейната същност, като се представят нейните характерни особености. След аналитично проучване на ефектите на проявление се конструират такива нейни модели, при които се постига максимално справедливо пропорционално (отговарящо на обществената обществена тежест) представителство на различни политически субекти (партии, коалиции и индивидуални кандидати) в българския и европейския парламент. Освен това се проследява и развоят на изборната надпревара при излъчване на държавен глава (президент и вицепрезидент), както и въвеждането на методите на пряката демокрация в нашата електорална практика. При тях обаче усъвършенстването е насочено единствено по отношение на протичането на изборния процес (а не чрез цялостна подмяна на системата) най-вече посредством въвеждането на модерните методи на гласуване.

От теоретична гледна точка не може да не се отбележи перфектният анализ на изборите и изборните системи като фундаментални научни категории. В него пунктуално са открити същността, дефинициите и функциите на изборите, както и тяхната роля в съвременния демократичен свят, на базата на която е разгледана класификацията на изборните системи, при това в твърде широк теоретико-методологичен ракурс. Заедно с това въз основа на историческия подход подробно са представени генезисът и развитието на изборната система в България (1878 – 1989 г.), с което задълбочено се разкриват зигзагообразните процеси на утвърждаване на тази система (и изборите). Тук ударението приоритетно пада върху налагането на пропорционалното представителство, включително и върху неговото проявление през годините на тоталитаризма, което и до него ден много малко е изследвано (представителството при социализма) в науката.

Като съществен принос на разработката може да се отчете в систематичен порядък специалното разглеждане на изборното законодателство и на пропорционалната система през годините на прехода и досега. В този пункт впечатлява умението на автора да анализира с богат теоретичен инструментариум една „суха“ за много изследователи материя, каквато е изборната (от правна и политологическа гледна точка), чрез което са изведени моделите за усъвършенстване на изборната система в България. Това е определено постижение на автора, което недвусмислено показва неговите големи изследователски възможности и рационалността на абстрактнологическото му мислене при анализа на подобен род проблеми. В този смисъл той е отбелязал оригинални бележки и препоръки за промени в българската пропорционална система с оглед на нейното усъвършенстване в социалнополитическата практика.

Не бива да се пропуска и друго ценно авторово научно постижение: в книгата старателно и коректно са цитирани възгледите на редица известни наши (Л. Владикин, Ц. Торбов, Ем. Друмева, Б. Спасов, Ст. П. Стойчев, М. Семов, Г. Карасимеонов, Ант. Тодоров, Т. Галунов, Г. Близнашки, Бл. Благоева, М. Палангурски и др.) и видни чуждестранни учени (Дж. Сартори, Р. Нюланд, С. Хикс, Д. Торнстра, М. Галахър и др. юристи, политолози, историци), което, освен че носи отчетливи позитиви на труда, и подсказва за неговата сериозна теоретична подготовка като надежден млад изследовател.

Изрично трябва да се посочи, че авторът безспорно притежава изявени научни умения да анализира, синтезира и обобщава, което показва, че той се справя много добре с изискванията за прилагане

на ключови теоретико-методологически подходи (исторически, логически, структурно-функционален, систематичен и др.), и особено на интердисциплинарния подход. Тази трудоемка работа затвърждава впечатлението, че д-р Иван Винаров разполага с дълбок интелектуален капацитет, богата изследователска култура и теоретико-методологически усет за решаване на сложни научни проблеми, каквито безусловно са част от разгледаните в неговата монография. И още – в труда ярко се откроява качеството на автора да изгражда самостоятелни (собствени) научни модели, каквито са тези за пълното пропорционално представителство, за смесената система с компенсации и др., което не е често срещано явление при по-младите автори политолози. В този смисъл той смело изразява и защитава своите позиции, водейки културна задочна полемика с различни автори, при това, без да робува на тезите на „теоретични“ светили.

Особено приятно впечатление прави изявената критична позиция по много от разглежданите проблеми, защото, от една страна, критиката е градивна, културна и умерена, без това да спестява от нейната острота (в т.ч. и по адрес на мастити автори в науката), а от друга, няма ги така характерните „изрази бомби“, изхвърлящото се критично самочувствие като сертификат за многонаученост и, разбира се, крайното отрицателство на тезата на доказани научни авторитети.

Би било погрешно да се мисли, че тази монография има само строго теоретичен и педантичен характер. Да, действително нейният „чар“ се съдържа в изязната теоретична интерпретация на множество научни тези, постановки и концепции. Но в никакъв случай не бива да се игнорира и нейният практикоприложен характер, който е резултат от безупречното познаване на редица теоретични постижения на социалната мисъл. Защото в нея (монографията) се съдържат множество количествени и качествени анализи на българската изборна система, на нейните практически превъплъщения в историята и т.н.; множество нагледни материали, таблици и диаграми; множество схематични илюстрации, схеми и показатели и др., които действително придават по-голяма пълнота и цялостност на това първо по рода си изследване в българската политологическа и правна наука.

Изкушен съм да подчертая, че четенето на този труд представлява истинска наслада за духа, тъй като е написан на изящен български език, съпътстван с прекрасен научен стил, нямащ нищо общо с помпозната фразеология и бомбастичните цитирания на разни ав-

торитети (зад което се прикриват обикновено езикова бедност и непознаване на теорията). Напротив, д-р Иван Винаров очевидно притежава ярък пиетет към „аристократичния“ научен стил, което, преведено на български език, означава само едно: „високообразована“ научна стилистика, грамотен книжовен език и разбираем изказ на думите при осветляването (и разясняването) на комплицирана правно-политологическа материя. Това е изключително постижение на автора, защото буквално се броят на пръстите на едната ръка младите изследователи обществоведи, които пишат напълно разбираемо (по сложна проблематика) както за пристрастени към теорията интелектуалци, така и за най-обикновени читатели непрофесионалисти.

Разбира се, в настоящата разработка се съдържат и някои спорни постановки, каквато е например тезата, че пропорционалната избирателна система е много по-справедлива от мажоритарната (ако е така, защо напоследък рязко пада избирателната активност...?); или пък, че през тоталитарния период от 9.IX.1944 г. до 10.XI.1989 г. е имало в България някакъв „държавен социализъм“ или „комунизъм“, което е чиста проба ляв тоталитаризъм (или тоталитарен социализъм) и др. Според мен обаче това е „първороден грях“ на теоретичната разработка, тъй като е първата книга на автора, поради което подобни пропуски неизбежно съпътстват всяко едно изначално изследователско дело.

Няма съмнение, че този дълбоко съдържателен труд, макар и малко позакъснял, изцяло ще запълни една огромна празнина в българската политологична и правна книжнина. А това е голямо признание за автора, с което той съвсем заслужено може да се гордее.

проф. д.п.н. Георги Л. Манолов

ИЗИСКВАНИЯ

за представяне на статиите за сп. „Политика и сигурност“

РЪКОВОДСТВО ЗА АВТОРИТЕ

Настоящите насоки имат цел да улеснят авторите в подготвянето на техните текстове за приемане в списанието и евентуалното им публикуване. Опитът показва, че следвайки ги, те могат да си спестят много неудобства, позволявайки на издателите да работят бързо и качествено.

ОСНОВНИ ИЗИСКВАНИЯ

1. Технически изисквания

1.1. Авторите трябва да предоставят текста си в електронен вариант. Електронните файлове трябва да са в Word.doc формат. Три копия на хартиен носител се предоставят в редакцията на списанието на адрес: 4004 Пловдив, бул. „Кукленско шосе“ № 13, списание „Политика и сигурност“, e-mail: pechat@vusi.bg.

1.2. Текстът трябва да бъде внимателно проверен за грешки, преди да бъде представен за рецензия, редакция и публикуване. Текст, съдържащ множество правописни и граматически грешки, се връща на автора. Поправки и допълнения НЕ МОГАТ да се правят след предаване на статията.

1.3. НЕ трябва да бъдат използват никакви стилове.

1.4. Страниците НЕ трябва да бъдат номерирани.

1.5. Таблици, диаграми и други графични представяния се изисква да нямат фон, да бъдат черно-бели и вградени в текста като снимка или да бъдат представени като отделни файлове. Тяхното позициониране в текста трябва да е ясно обозначено от автора. Номерацията им да бъде с арабски цифри.

1.6. Изискват се резюме и ключови думи на статията на български и английски език (до 200 думи), както и заглавието, преведено на английски език.

1.7. Ръкописите да бъдат по стандарт A4, 1800 знака (на страница); Times New Roman 14 pt, междуредие 1,5. Максимален обем – 10 страници. Празни полета от по 2,5 см от всички страни на текста.

1.8. Дебатни статии, пояснения към предходни публикации, прегледи на книги и др. трябва да са в обем 2 – 5 страници.

2. Допълнителни изисквания

2.1. С цел спазване на изискванията за анонимност при депозиране на статията авторът я представя на електронен файл, несъдържащ никакви индикации за неговата самоличност. В допълнение се добавя отделен файл, съдържащ име, лични и професионални координати (e-mail, адрес, тел., факс, моб. тел. и т.н.), кратка биографична справка и заглавие на текста.

2.2. Приемат се само непубликувани статии (текстът да не е бил публикуван със сходна форма или съдържание другаде и да не се намира в процес на оценка или публикация от друго научно списание), което авторите удостоверяват с декларация при депозирането на статията в сп. „Политика и сигурност“.

2.3. Задължение на автора е да притежава разрешение за цитиране на публикации, защитени от „Закона за авторското право“.

3. Начин на цитиране

3.1. В рамките на текста: Например: Вж. някои бележки по... – В:... източника, както се цитира в библиографията, плюс страници; или Цит. по:... източника, както се цитира в библиографията; или с отпратка към забележка под линия; или с отпратка към номерацията в библиографията, например [3: 56], като 3 е номерът на цитирания източник, а 56 е страницата в него; или (Кун, Т. 1996: 48). При цитиране на източника в библиографията страниците не се отбелязват. Когато даден източник се посочва в текста или под линия без библиографско цитиране, заглавието на произведението се пише в кавички.

3.2. Обща библиография: Представя се по азбучен ред в края на статията (откъдето се взема съответният номер за цитиране в текста в квадратни скоби) в следния вид:

– ЗА КНИГА:

Кун, Т. Структура на научните революции. София: Петър Берон, 1996.

В случай, че авторите са повече от един:

Von Neumann, J. and O. Morgestern. Theory of Games and Economic Behavior. New Jersey: Princeton University Press, 1944.

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В СПИСАНИЕ ИЛИ СБОРНИК НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК:

Михайлов, Ст. Косвената анкета като метод в социологическите изследвания. – В: *Поглед върху социологията днес*. София: Наука и изкуство, 1969, с. 18.

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В СПИСАНИЕ ИЛИ СБОРНИК НА ЧУЖД ЕЗИК:

Smith, M. P. Postmodernism, Urban Ethnography, and the New Social Space of Ethnic Identity. – In: *Theory and Society*, vol. 21, No. 4, 1992, p. 493 – 531 (или р. 493).

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В ИНТЕРНЕТ:

Грозев, К. Светът, ЕС, еврото и дълговият проблем. [онлайн]. [прегледан 23.03.2019]. <http://www.transmedia.bg/342>.

ЗАБЕЛЕЖКА: Страници се посочват само когато цитираният автор е включен в списание, сборник или интернет сборен източник.

REQUIREMENTS

for the presentation of the articles

for the magazine „Politics and Security“

GUIDE FOR AUTHORS

These guidelines are intended to facilitate authors in preparing their texts for adoption in the journal and their possible publication. Experience has shown that by following them, they can save themselves a lot of inconvenience, allowing publishers to work quickly and efficiently.

BASIC REQUIREMENTS

1. Technical requirements

1.1. Authors must provide the text in electronic form. Electronic files must be in Word.doc format. Three paper copies are provided in the editorial office of the magazine at: 4004 Plovdiv, 13, Kuklensko Shosse, Blvd., Politics and Security magazine, e-mail: pechat@vusi.bg.

1.2. The text should be carefully checked for errors before being submitted for review, editing and publication. Texts, containing numerous spelling and grammatical errors, are returned to the author. Amendments and additions CAN-NOT be made after the submission of the article.

1.3. NO styles should be used.

1.4. Pages should NOT be numbered.

1.5. Tables, charts, and other graphical representations are required to have no background, be black and white, and be embedded in the text as a picture, or be presented as separate files. Their positioning in the text must be clearly indicated by the author. Their numbering should be in Arabic numerals.

1.6. A summary and keywords of the article in Bulgarian and English (up to 200 words) are required, as well as the title translated into English.

1.7. Manuscripts should be according to A4 standard, 1800 characters (per page); Times New Roman 14 pt, line spacing 1.5. Maximum volume – 10 pages. Blank margins of 2.5 cm on all sides of the text.

1.8. Debate articles, explanations to previous publications, book reviews, etc. should be in the volume of 2-5 pages.

2. Additional requirements

2.1. In order to comply with the requirements for anonymity when submitting the article, the author presents it in an electronic file that does not contain any indications of his identity. In addition, a separate file is added, containing name, personal and professional details (e-mail, address, phone, fax, mobile phone, etc.), a brief biographical reference and the title of the text.

2.2. Only unpublished articles are accepted (the text must not have been published in a similar form or content elsewhere and must not be in the process of being evaluated or published by another scientific journal), which the authors

certify with a declaration when submitting the article in the journal „Politics and Security“.

2.3. It is the author's responsibility to have permission to cite publications protected by the Copyright Act.

3. Type of citation

3.1. Within the text: For example: Cf. some notes on ... – In: ... the source, as cited in the bibliography, plus pages; or Cit. by: ... the source, as cited in the bibliography; or with a reference to a footnote; or with reference to the numbering in the bibliography, for example [3:56], where 3 is the number of the cited source and 56 is the page in it; or (Kuhn, T. 1996: 48). When citing the source in the bibliography, the pages are not marked. When a source is cited in the text or under a line without bibliographic citation, the title of the work is written in quotation marks.

3.2. General bibliography: It is presented in alphabetical order at the end of the article (where the relevant citation number in the text in square brackets is taken) in the following form:

– ABOUT THE BOOK:

Kuhn, T. The Structure of Scientific Revolutions. Sofia: Petar Beron, 1996.

In case there are more than one authors:

Von Neumann, J., and O. Morgenstern. Theory of Games and Economic Behavior. New Jersey: Princeton University Press, 1944.

– FOR PUBLICATION IN A JOURNAL OR BULLETIN IN BULGARIAN:

Mihaylov, St. Indirect Survey as a Method in Sociological Research. – In: *A look at Sociology Today*. Sofia: Science and Art, 1969, p. 18.

– FOR PUBLICATION IN A JOURNAL OR PROCEEDINGS IN A FOREIGN LANGUAGE:

Smith, M. P. Postmodernism, Urban Ethnography, and the New Social Space of Ethnic Identity. – In: *Theory and Society*, vol. 21, no. 4, 1992, p. 493-531 (or p. 493).

– FOR WEB PUBLISHING:

Grozev, K. The World, the EU, the Euro and the Debt Problem. [online]. [accessed March 23th, 2019]. <http://www.transmedia.bg/342>.

NOTE: Pages are cited only when the cited author is included in a journal, anthology or online compilation source.

Списание „Политика и сигурност“

Година V, бр. 2, 2021

Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив
4004 Пловдив, бул. „Кукленско шосе“ № 13
e-mail: pechat@vusi.bg; info@vusi.bg

Печат и подвързия: Издателски комплекс ВУСИ
Издателство • Дигитална печатница • Рекламно студио
e-mail: pechatnica@vusi.bg; тел.: 0882 392 740; 0888 042 437

Politics & Security Journal

Year V, Issue 2, 2021

Higher School of Security and Economics – Plovdiv
13, Kuklensko shose, 4004 Plovdiv, Bulgaria
e-mail: pechat@vusi.bg; info@vusi.bg

Printing and binding: Publishing complex HSSE
Publishing house • Digital printing works • Ad Studio
e-mail: pechatnica@vusi.bg; tel.: +359 882 392 740; +359 888 042 437

ISSN 2535-0358